

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVRE VE EKOLOJİ KAVRAMLARI KAPSAMINDA İDEOLOJİK
YAKLAŞIMLAR VE SANAT

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Zeren ORUÇ

Anabilim Dalı: SANAT YÖNETİMİ

Programı: SANAT YÖNETİMİ

OCAK 2017

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVRE VE EKOLOJİ KAVRAMLARI KAPSAMINDA İDEOLOJİK
YAKLAŞIMLAR VE SANAT**

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Zeren ORUÇ

1410100103

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 31 Ocak 2017

Tezin Savunulduğu Tarih: 17 Şubat 2017

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Üstünipek

Jüri Üyeleri: Yrd. Doç. Dr. Beste Gökçe Parsehyan

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin Kahraman

OCAK 2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
RESİM LİSTESİ	v
KISA ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
1.GİRİŞ	1
2. EKOLOJİ VE ÇEVRE	4
2.1. Kavramsal Olarak Ekoloji	4
2.2. Kavramsal Olarak Çevre	5
2.3. Ekoloji ve Çevre Kavramlarının Karşılaştırılması	5
2.4. Tarihsel Olarak Çevre Sorunları ve Ekolojik Sorunlar	7
3. ÇEVRE VE EKOLOJİ ODAKLI İDEOLOJİK YAKLAŞIMLAR	12
3.1. Korumacı Yaklaşım	12
3.2. Derin Ekoloji	13
3.3. Toplumsal Ekoloji	14
3.4. Eko-anarşizm	15
3.5. Ekofaşizm	16
3.6. Ekofeminizm	17
3.7. Ekokapitalizm	19
3.8. Ekoliberalizm	20
3.9. Ekososyalizm	20
4. ÇEVRE VE EKOLOJİ ODAKLI SANAT AKIMLARI	23
4.1. 1960 Öncesi Doğa ve Sanat İlişkisi	23
4.2. 1960 Sonrası Doğa Odaklı Sanat Akımları	28
4.2.1. Çevresel Sanat	29
4.2.2. Arazi Sanatı	31
4.2.3. Doğada Sanat	33
4.2.4. Ekolojik Sanat	34
4.3. Sanat ve Doğa İlişkisinin İdeolojik Kapsamda Değerlendirilmesi	36

5. İNSAN KAYNAKLI EKOLOJİK FELAKETLER SONRASI YAPILMIŞ ESERLERİN ANALİZİ	38
5.1. Örneklem Seçimi	38
5.2. Araştırma Yöntemi	38
5.3. Araştırmada Kullanılan Örneklemeler	38
5.3.1. Çernobil Nükleer Santral Kazası	39
5.3.2. Exxon Valdez Petrol Sızıntısı.....	47
5.3.3. Deepwater Horizon Petrol Sızıntısı.....	51
5.3.4. Fukushima Daiichi Nükleer Santral Kazası	57
5.5. Değerlendirme	67
6. SONUÇ	69
KAYNAKÇA.....	73
EK	82

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AiNIN: Artists in Nature International Network

BP: British Petroleum

CO₂: Karbondioksit

çev.: Çeviren

D.C.: District of Columbia

ed.: Editör

EVOSTC: Exxon Valdez Oil Spill Trustee Council

GAIA: Green Anarchist International Association

MCAD: Minneapolis College of Art and Design

MFA: Museum of Fine Arts

MÖ. : Milattan Önce

SPEC: The Society of Pollution and Environmental Control

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TEPCO: Tokyo Electric Power Company

UIMA: The Ukrainian Institute of Modern Art

UK: United Kingdom

UV: Ultraviolet

VLCC: Very Large Crude Carriers

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Ekoloji ve çevre kavramlarının temel farkları.....	6
---	---

RESİM LİSTESİ

Resim 1: <i>Nehir Vadisinde Sonbahar</i> , Guo Xi, 1072.....	25
Resim 2: <i>Chicjester Canal</i> , J.M. William Turner, 1828.....	26
Resim 3: <i>Antilopun Üzerine Atlayan Aç Aslan</i> , Henri Rousseau, 1905.....	27
Resim 4: <i>Wheatfield</i> , Agnes Denes.....	30
Resim 5: <i>Sun Tunnels</i> , Nancy Holt.....	32
Resim 6: <i>Raft Autumn</i> , Nils Udo, Pacea France.....	33
Resim 7: <i>The Magic of Water (Veden Taika)</i> , Jackie Brookner.....	35
Resim 8: <i>Çernobil</i> , COMBO.....	40
Resim 9: <i>İsimsiz</i> , Pantónio, fotoğraflayan Maxim Dondyuk.....	40
Resim 10: <i>İsimsiz</i> , Guido van Helten.....	41
Resim 11: Fotoğrafçı Jan Smith tarafından belgelenmiş grafiti örnekleri.....	42
Resim 12: <i>Clay Pony</i> , Story Found on an Open Page, Igrushka, Jan Smith.....	42
Resim 13: <i>Book of Life</i> , David Kravoc.....	43
Resim 14: <i>Insect Art</i> , Cornelia Hesse-Honegger.....	44
Resim 15: <i>26th april 1986</i> , Roman Gumanyuk.....	45
Resim 16: <i>Evenings in Pripyat</i> , Roman Gumanyuk.....	45
Resim 17: <i>Pripyat, Chernobyl Exclusion Zone (14)</i> , Zachary Pierce.....	45
Resim 18: "Chernobyl: Impact & Beyond", The Ukrainian Institute of Modern Art.....	46
Resim 19: <i>Exxon Valdez Angel</i> , Scott Miller.....	48
Resim 20: <i>Closing The Book</i> , Kathy Smith.....	48
Resim 21: <i>Tap Dancing on Water</i> , Celia Anders.....	48
Resim 22: "Sticks In The Mind" Alaska Oil Spill Project, 1989-2011, Carole Fisher.....	49
Resim 23: <i>Still Not Listening</i> , Leo Osborne.....	50
Resim 24: <i>Requiem for Prince William</i> , Kent Ullberg.....	50
Resim 25: <i>Spill</i> , Daniel Beltra.....	52
Resim 26: <i>Oil Spill Carpet</i> , Hesselholdt&Mejlvang.....	53
Resim 27: <i>Deepwater Horizon</i> , Chris Barnard.....	54

Resim 28: <i>Love Birds</i> , Jason Alexander Byers.....	54
Resim 29: <i>Ghost of the Gulf: RIP African Pompano</i> , Brandon Ballengee.....	55
Resim 30: <i>Deepwater Horizon Response</i> , Mitchell Gaudet.....	55
Resim 31: Liberate Tate'in Tate Museum'daki protestolarından bir performans.....	56
Resim 32: <i>POOL loss of color</i> , Jeroen Bisscheroux.....	58
Resim 33: Proje sırasında çekilmiş bir fotoğraf, Don't Follow The Wind.....	59
Resim 34: <i>Kesen-chō</i> , Rikuzentakata serisinden, Naoya Hatakeyama.....	60
Resim 35: <i>Does This Soup Taste Ambivalent?</i> , Ei ve Tomoo Arawaka, Londra.....	61
Resim 36: <i>Crystal Palace: The Great Exhibition of the Work of Industry of all Nuclear Nations</i> , Ken ve Julia Yonetani.....	62
Resim 37: Fukushima kıyısındaki enstalasyon, JR ve Takao Shiraishi, Japonya.....	63
Resim 38: <i>Silk Me Back</i> , Galleria De Nesle, Paris.....	64
Resim 39: The Light of The Bird Project, Shigenobu Yoshida, 2011 Aizu Urushi Art Festival, Fukushima.....	64
Resim 40: <i>Flow in Red</i> , KYUN-CHOME.....	65
Resim 41: The Radiants, BORTOLAMI x Green Tea Gallery, New York, ABD.....	66

Üniversite : TC. İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sanat Yönetimi
Programı : Sanat Yönetimi
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Üstünipek
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek lisans – Ocak 2017

KISA ÖZET

ÇEVRE VE EKOLOJİ KAVRAMLARI KAPSAMINDA İDEOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE SANAT

Zeren ORUÇ

Tarih boyunca günün sosyal, politik ve ekonomik koşullarına göre şekil alan sanat, dönemin koşullarını yansıtmakla kalmamış, sergilediği eleştirel tutumla birçok şeyi değiştirmiştir. Toplumsal sorunlara kısa ve uzun vadede çözüm bulmaya ya da farkındalık uyandırmaya çalışan sanat, doğayı ve bütün insanlığı tehdit eden ekolojik sorunlardan uzak kalmamıştır. Değişen ekonomik ve politik çerçevede, bu sorunlarla başa çıkmaya çalışan sanat ve sanatçı, yeni sanatsal akımların doğuşuna yol açmıştır. Çevreye ve ekolojiye duyarlı ideolojik yaklaşımlardan ilham alan bu sanat akımları, farklı süreçlerde ve ideallerde gelişmiştir. Benzer duyarlılığı taşıyan sanatçılar arasında, farklı yöntemler benimseyenler olmuştur. İnsan kaynaklı ekolojik felaketleri ele alan sanatçılar akımlara bağlı kalmadan çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara olan tepkilerini göstermiştir.

Çevre sorunlarını ve ekolojik sorunları, ideolojik yaklaşımlar ve sanat çerçevesinde değerlendiren tezde, sanatın sorunlara karşı izlediği yollar ve ortak amaçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçların farkındalık yaratmak ve/veya ekolojik dengenin yeniden kurulması temeline dayandığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu olan amaçların, gerçekleşme ihtimalleri ve bunların nedenleri

değerlendirilmiştir. Çevre ve ekoloji odaklı akımların ve doğrudan ekolojik felaketslere tepki veren sanatın farklı etkiler yarattığı görölmektedir. Son olarak, sanatın bu amaçlar doğrultusunda daha etkili olabilmesi için çözüm önerisi getirilmiştir.

Sanatın siyasi ideolojilerle doğrudan ve dolaylı ilişkisini ve sanatın ekolojik felaketslere nasıl tepki verdiğini ortaya koymak amacıyla yazılan tezde, geniş kapsamlı bir araştırma yapabilmek amacıyla literatür araştırma ve belge tarama yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: çevre, ekoloji, ideoloji, sanat, farkındalık

University : **Istanbul Kültür University**
Institute : **Institute of Social Sciences**
Department : **Art Management**
Programme : **Art Management**
Supervisor : **Prof. Dr. Mehmet Üstünipek**
Degree Awarded and Date: **MA– January2017**

ABSTRACT

IDEOLOGICAL APPROACHES AND ART WITHIN THE NOTION OF ECOLOGY AND ENVIRONMENT

Zeren ORUÇ

Throughout history, art, shaped by social, political and economic conditions of the day; solely art has not reflected the conditions of the period, yet changed many things with its critical approach. The art that tries to find short or long term solution for social issues or that tries to raise awareness didn't keep away from ecological issues threatens the nature and whole humanity. Art and artists, who are trying to overcome these issues, gave rise to new art movements within the framework of changing economics and politics. Art movements, inspired by ideological approaches with environment and ecology concerns, have developed in different processes and ideals. Among the artist, who have similar sensitivity, there has artist adopted different approaches. Artists discussing man-made ecologic disasters have been reacted to environmental and ecological issues without adhering to art movements.

In the dissertation, that evaluates environmental and ecological problems within the framework of ideological approaches and art, art's paths against issues and their common purposes have been tried to be revealed. It has come to end, these purposes are based upon creating awareness and restoration of ecological balance. The possibility of actualisations and reasons of purposes that aforesaid have been assessed. It has been seen that art movements focused on environment and ecology

and, art reacts directly to ecological disasters creates different effects. Finally, solutions have been offered in order to make art more effective in the direction of these objectives.

Literature research and document review methods have been used in the thesis written in an attempt to reveal direct and indirect relation of art and ideologies, art's reaction to ecological disasters.

Keywords: *environment, ecology, ideology, art, awareness*

1. GİRİŞ

Sanat bir yandan bir ifade biçimi olarak diğer yandan tarihe tanıklık eden bir üretim olarak, yaşanan dönemin siyasi ve ekonomik koşullarını yansıtmış bu yönüyle bir belge niteliği taşımıştır. Tarih öncesi çağlardaki mağara resimleri ya da 19. yüzyıla ait bir kent manzarası, dönemlerin yaşam biçiminin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Sanat, bir yandan tarihi yansıtırken bir yandan dönemini eleştirmiştir. Yolsuzluktan yoksulluğa, ırkçılıktan cinsiyetçiliğe birçok toplumsal soruna tepki göstermiştir. Buna rağmen, küresel bir sorun olan ekolojik dengenin bozulmasına sınırlı ölçüde tepki verdiği görülmektedir. Tüm insanlığı ilgilendiren bu güncel konunun 21. yüzyıl sanatında daha fazla önem kazanmakla birlikte, sanat gündeminde yeteri kadar yer almaması dikkat çekicidir.

Çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara birbirinden farklı sahalarda çözüm aranmaktadır. Bunların arasında en çok bilinen ve dikkat çeken pozitif bilimlerdir. Genel çerçevede, sanat ve politikanın bu konu üzerinde hem fikir olduğu, sorunlara çözüm üretmeye çalışmakta olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, somut çözümler daha küçük ölçekli ve sınırlı kalmaktadır.

Bu nedenle, bu çalışmada 1960 sonrası patlak veren çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara çözüm getirmek amacıyla ortaya çıkan ideolojik yaklaşımlar ve sanat birlikte değerlendirilmiştir. Çevre ve ekoloji kavramları çerçevesinde söz konusu olan ideolojiler incelenmiştir. Çevre ve ekoloji odaklı sanat akımları ile birlikte insan kaynaklı ekolojik felaketlere tepki olarak ortaya çıkan sanat eserlerinin ideolojik yaklaşımları temsil nitelikleri araştırılmıştır. Sanatın, bu amaçlar doğrultusunda etkililiği değerlendirilmiştir.

Literatür araştırması, belge tarama ve eser analizi yapılarak hazırlanan tezde, Türkçe kaynakların yetersiz olması nedeniyle çok sayıda yabancı kaynaktan faydalanılmıştır. Çevre ve ekoloji kavramlarını açıklamak için yüksek lisans ve doktora tezlerinden, ideolojik yaklaşımlar içinse kuramcılarının eserlerinden

yararlanılmıştır. Çevre ve sanat ilişkisinde sanat tarihi antolojileri temel kaynakları oluşturmuştur. Çevre ve ekoloji odaklı sanat akımları ve insan kaynaklı ekolojik felaketler sonrası yapılmış eserlerin analizi konularında ise sanatçı manifestoları, eserlerle ilgili haberler gibi çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra, sanatçıların çevre sorunları, ekolojik felaketler ve sanat hakkında genel tutumlarını öğrenebilmek amacıyla çalışmada bahsi geçen bazı sanatçılara sorular yöneltilmiş, sanatçıların görüşleri alınmıştır.

"Çevre ve Ekoloji Kavramları Kapsamında İdeolojik Yaklaşımlar ve Sanat" adlı tez çalışmasında çevre ve ekoloji kavramlarının temel kapsamı ve farklılıkları incelenmiştir. Bu kavramsal farklılıkların, çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara çözüm getirmeye ya da dikkat çekmeye çalışan sanat alanında bir takım farklılıklar yaratacağı ön görülmüştür. Bu nedenle, öncelikle sanatı etkileyen çevre ve ekoloji odaklı ideolojik yaklaşımlar açıklanmıştır. Tezin ele aldığı sanat kavramı ise ekolojik sorunların patlak verdiği 1960 sonrası sanat akımları ve insan kaynaklı ekolojik felaketler sonrası yapılmış eserler olarak sınırlandırılmıştır.

İdeolojik yaklaşımlar ile sanat arasındaki ilişkiyi çevre ve ekoloji kapsamında inceleyen çalışma altı bölümden oluşmaktadır.

İkinci bölümde, çevre ve ekoloji kavramları açıklanmıştır. Bu kavramların farklılıkları belirtilmiştir. Çevre sorunlarının ve ekolojik sorunların tarihsel gelişimi araştırılmış ve örneklendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, çevre sorunlarıyla ve ekolojik sorunlarla başa çıkma amacıyla geliştirilen ideolojik yaklaşımlara, bu yaklaşımların kavramsal çıkış noktalarına, getirdikleri siyasi, ekonomik ve sosyal çözümlere yer verilmiş. Bu ideolojilerin çatışmaları ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde, doğa ve sanat ilişkisi tarihsel süreçte ele alınmıştır. 1960 sonrası ortaya çıkan doğa odaklı sanat akımları açıklanmış ve sanat gündemindeki yeri incelenmiştir. Bu sanat akımlarının, siyasi ideolojilerle ilişkisi değerlendirilmiştir.

Beşinci bölümde, ekolojik felaketlere dayalı sanatın vaka incelemesi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan örneklemelerin seçiliş nedenleri ve araştırma yöntemleri açıklanmıştır. Ekolojik dengeye büyük zararlar veren insan kaynaklı dört felaketin oluşumları, sanatçıların kamuoyu yaratmak ya da protesto etmek amacıyla ortaya çıkardıkları eserler ve bunların ilettikleri mesajlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde son olarak örneklemeler değerlendirilmiş ve sanatçıların verdiği tepkilerin oluşturduğu motifler analiz edilmiştir.

Sonuç bölümünde, doğa, ideoloji ve sanat üçlemesinin genel bir değerlendirilmesi yapılarak aralarındaki ilişki açıklanmıştır. Sanatın, çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara yönelik amaçları ortaya konmuştur. Bu amaçların hayata geçirilebilirliği değerlendirilerek sonuca varılmıştır.

2. EKOLOJİ VE ÇEVRE

Eş anlamlı olarak değerlendirilen çevre ve ekoloji kavramları, bilimsel temelde birbirinden farklıdır. İki kavram arasındaki fark, bu konuyla ilgili tüm alanları etkilemekte ve görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. Bu nedenle, ikinci bölümde ekoloji ve çevre kavramları ve kavramların arasındaki farklar ortaya konulmuştur. Çevre sorunları ve ekolojik sorunlar tarihsel olarak anlatılmıştır.

2.1. Kavramsal Olarak Ekoloji

Ekoloji kavramı ilk olarak 1866'da Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır. Yunanca'da ev/yaşanılan yer anlamına gelen *oikos* sözcüğü ile bilim anlamına gelen *logia* sözcüğünü bir araya getirerek türetmiştir¹. 1940'lı yıllarda organizmaların birbiriyle kurduğu ilişkiyi açıklamak için kullanılan bu kavram bilim olarak kabul edilmiş, ekoloji ilk aşamalarda sadece hayvanların ve bitkilerin çevreyle olan ilişkilerini incelemekle yetinmiştir. Darwinist teorinin tekrar gündeme gelmesiyle etkin olmaya başlayan ekoloji kavramı, 1960'lı yıllarda insan kaynaklı çevre sorunlarının patlak vermesiyle (asit yağmurları, toplu hayvan ölümleri gibi) bilimsel önemi artmış aynı zamanda siyasi yaklaşım olarak ele alınmıştır. Bu dönemde ekoloji kavramının içine insan da dâhil edilmiştir². Kavramın genişlemesiyle, ekoloji insan merkezci olmayan bir tutum takınmıştır.

¹ Ceren Uysal Oğuz, *İklim Değişikliğinin Ekolojik Bir Süreç Olarak Küresel Ölçekte İrdelenmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009) 7.

² Sanem Yardımcı, *İnsan-Doğa İlişkisinde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006) 19-21.

Ekolojinin temel yapı taşlarından biri olan besin zincirinin olgusunun 1927 yılında Charles Sutherland Elton tarafından ortaya konmasıyla, 1935 yılında bu döngü Arthur Tansley tarafından *ekosistem* olarak adlandırılmıştır. Ekosistem kavramı, ekoloji biliminin indirgemeci yaklaşımdan uzaklaşıp bütüncül yaklaşımı benimsemesine neden olmuştur. Bütüncül yaklaşımın sonucu olarak da ekosistem ve ekoloji doğal sınırları olmayan kavramlar olarak kabul edilmiştir³. Bu bağlamda ekosistemi ve ekolojiyi oluşturan tüm canlılar kesintisiz bir etkileşim içindedir.

2.2. Kavramsal Olarak Çevre

Çevre, canlı varlıkların birbiriyle ve fiziki ortamla oluşturdukları ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır. Çevre, oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu nedenle, çevre çeşitli şekillerde sınırlandırılabilir. Sınırlandırma bölgesel ve fiziksel olarak yapılabilir ya da geniş ve dar ölçeklerde olabilir. İnsan tarafından oluşturulmuş toplumsal çevre, siyasi çevre, kültürel çevre gibi kavramlar yapay çevre olarak sınırlandırılırken, insandan bağımsız var olan çevreye doğal çevre denir⁴. Çevreler arasında herhangi bir etkileşim olmayabilir ya da bu etkileşim kesintiye uğrayabilir. Örneğin; kültürel çevredeki değişim ekonomik çevreye yansımayaabilir.

Pozitif ve siyasal bilimlere konu olan geniş çevre kavramı, bu çalışmada doğal çevre kapsamında ele alınacaktır.

2.3. Ekoloji ve Çevre Kavramlarının Karşılaştırılması

Karıştırılan bu iki kavramı birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Ekoloji kavramının "çevre bilimi" şeklinde Türkçeye çevrilmeye çalışılması kavramsal karışıklığı artırmaktadır. Bu kavramlar birbirini farklı noktalarda kapsamaktadır. Örneğin; genel çevre kavramı ekolojiyi içine alabilirken, ekoloji kavramı doğal çevreyi içine almaktadır. Ekoloji ve çevre kavramlarının temel farkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

³ Yardımcı 22.

⁴ Olgun Yalçın, *Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010) 6.

Tablo 1.1: Ekoloji ve çevre kavramlarının temel farkları

Ekoloji	Çevre
Bütüncül Yaklaşım	İndirgemeci Yaklaşım
Ekoloji Merkezci	İnsan Merkezci
Doğal Yapı	Yapay ve Doğal Yapı
Somut Kavram	Soyut ve Somut Kavram
Sınırlandırılmaz	Sınırlandırılır

Yukarıdaki tabloyu açacak olursak, bütüncül yaklaşım ekosistemin bir bütün olarak birbirine bağlı unsurlardan oluşmasını ve dolayısıyla her unsurun zincirleme bir biçimde birbirini etkilemesini ifade etmektedir. Bu aynı zamanda ekolojinin sınırlandırılmayacağını bir ifadesidir. Temel farkları, çevre kavramı açısından incelersek, çevre temelde doğal ve yapay çevre olarak ikiye ayrılmaktadır, dolayısıyla çevre sınırlandırılmaktadır. Buna paralel olarak çevre, sosyal çevre, dijital çevre gibi daha küçük birimlere indirgenmektedir. Tamamen doğal bir yapı olan ekoloji, çıplak gözle görülmeyen unsurlara sahip olmasına rağmen somut bir kavramı ifade etmektedir. Oysaki kültür, ekonomi gibi yapay ve soyut olan kavramlar çevre kavramıyla birlikte kullanılmaktadır.

Çevre kavramını doğal çevre kapsamına indirgeyerek, ekoloji kavramıyla kıyaslayacak olursak, kavramlarının neredeyse örtüşmekte olduğu görülmektedir. Ancak, kavramların etki alanları incelendiğinde doğal çevre kavramının daha dar kapsamlı olduğu, sınırlandırılabilirdiği ve yapay bir yapıya sahip olabileceği görülmektedir. Örneğin, "Sanayi Bölgeleri Çevre Sorunları" denildiğinde çevre kavramı sınırlandırılmakta ve bölgeselleşmektedir. Çevre sorunlarının uzun vadede bir etkisi olmayabilir ya da var olan sorunlarla belirli bir süre içinde başa çıkılabilmektedir. Ancak, ekolojik sorunlar, geri dönüşü olmayan, küresel ölçekli etkiler yaratmaktadır. Örneğin; Kızıldeniz ekosisteminde meydana gelen bir sorun tüm ekosistemi, bütünsel olarak etkilemektedir. Bu durumda, ekosistemler bölgesel olarak farklı özellikler gösterebilirler ama tüm mikro ekosistemler bir makro ekosisteme bağlıdır. Gerçekleşen herhangi bir felaketin etki alanı ise daha çok zaman

içinde ortaya çıkmaktadır. Bir felaketin çevresel ya da ekolojik etkisi belirlenirken, medya ve siyasi güçler bir yana, meydana gelen zarar, zararın etki alanı ve giderilme süreci değerlendirilmektedir.

Ekoloji ve çevre kavramlarındaki bu biyolojik ayırım, bu konulardaki her alanı etkilemiştir. Bu alanların başında; çevre sorunları, ekolojik sorunlar ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan ideolojik yaklaşımlar gelmektedir. Çevre ve ekoloji kavramları arasındaki bu fark, temel olarak sorunların etki alanı ve tarihsel sürece dayanmaktadır.

2.4. Tarihsel Olarak Çevre Sorunları ve Ekolojik Sorunlar

Genel kanıya göre, Tarihöncesi Çağ'da, yaşamını avcılık ve toplayıcılık yaparak sürdüren insanoğlu doğa ile uyum içinde yaşamıştır. İnsan, sadece ihtiyacı kadarını tüketmiştir. Bilindiği kadarıyla bu dönemde doğaya herhangi bir şekilde müdahale edilmemiştir⁵. Ancak, yapılan yeni araştırmalara göre, insanın Paleolitik Dönem'de çevreyi ciddi şekilde etkilediği ve prehistorik birçok türün kaybolmasında payı olduğu ortaya çıkmıştır⁶. Ateşin bulunmasıyla vahşi doğadan kısmen korunan insan, daha sonra yerleşik yaşama geçmiştir. Yerleşik yaşamın ön koşulu olan tarım ilk çevre sorunlarını doğurmuştur. Toprağın ve suyun aşırı kullanımı, nehir yataklarının değiştirilmesi, sulak alanların kurutulması, ormanlık arazilerin tarım alanlarına çevrilmesi bu dönemde baş göstermiştir. Yerleşik yaşama geçilen ilk coğrafyalardan olan Mezopotamya'daki çölleşme, asırlar süren bu tahribata bağlanmaktadır⁷. İnsanoğlunun kendi eliyle yarattığı su kıtlığı, orman yangınları, çölleşme gibi ilk çevre sorunları bölgesel felaketler ve sorunlar olarak tarihteki yerlerini almıştır.

Madencilik gelişimi yeni bir sektörü ve çevre sorunlarını doğurmuştur. Antik Roma'da örneklerine rastlanabilecek çevre sorunlarının temelinde madencilik ve döküm işleri yer almaktadır. Bu sorunların başında, havaya ve su kaynaklarına karışan kurşun sonucu meydana gelen zehirlenmeler ve çevresel kirlenmeler

⁵ Mevlüt Karabıçak ve Ramazan Armağan, "Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 (2004): 204.

⁶ J.R.McNeill, "Global Environmental History: The First 150,000 Years", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 15.

⁷ Karabıçak, Armağan 204.

gelmiştir. Düşük buharlaşma derecesine sahip olan ve kolay elde edilen kurşunun madencilikte sıkça kullanılması bu dönemin çevre sorunlarına yol açmıştır⁸. Benzer şekilde, özellikle yakacak, konut ve gemi yapımında kullanılan odun ciddi oranlarda ormansızlaşmaya yol açmıştır⁹. Bu dönemde meydana gelen çevre tahribatı bölgesel kalmıştır.

Artan insan nüfusu ve nüfusun yoğunlaştığı yerleşimler bu dönemlerde çevreye belirli ölçekte zarar verirken asıl zarar insanı etkilemiştir. Bu dönemin çevre sorunları, yeterli hijyen koşullarının olmaması, bazı hayvan türlerinin kent yaşamından kopması gibi sebeplerle, veba, dizanteri ve tifo gibi hastalıklarla insanlar üzerinde etkili olmuştur. Bu durum coğrafi keşifler ile ciddileşmiştir. Keşfedilen yeni kıtalara yerleşen Avrupa halkı, yanlarında getirdikleri bitki ve hayvan türleriyle yerli ekosisteme zarar vermişlerdir¹⁰. Bu dönemde birçok türün nesli tükenmiştir. Dev Galapagos Kaplumbağaları ve uçamayan bir kuş türü olarak bilinen Dodo nesli tükenen hayvanlara örnektir. Bunun yanı sıra, Avrupalı kâşifler yeni tanıştıkları bitki türlerinin bir kısmını Avrupa'ya getirmiştir. Çoğu istilacı olan bu tropikal türler, Avrupa orman ekosistemine zarar vermiştir. Hızlı büyümesi ve bataklık kurutucu özelliği ile bilinen okalıptüs ağacı bu dönemde Avrupa'ya getirilen türler arasındadır. Özellikle kâğıt endüstrisi için değerli bir ham madde olan okalıptüs, İspanya'nın kuzeyindeki Galiçya Bölgesi'ndeki yerli ağaç türlerini tehlikeye atmaktadır¹¹. Coğrafi keşifler sonrası gerçekleşen türler arası geçiş, biyolojik çeşitlilikteki azalma dikkate alınacak olursa ilk büyük ekolojik felaket olarak değerlendirilebilir.

James Watt'ın buhar makinesini geliştirmesiyle başlayıp 1840'lara kadar süren, üretimin makine gücüne dayalı olarak hızlanması ve seri üretime geçiş dönemi olarak bilinen Sanayi Devrimi öncesinde çevre sorunları, genelde tarımdan ve altyapısız kentleşmeden kaynaklanmıştır. Ancak, Sanayi Devrimi ile üretimde olduğu gibi çevre sorunları kapsamında da bir çağ açılmıştır. Bu dönemde çevre sorunları çeşitlenmiştir. Kentlerde kurulan fabrikalar, kırsalın tarım nüfusunu

⁸ J.Donald Hughes, *Environmental Problems of the Greek and Roman*, (Maryland: John Hopkins University Press, 2014) 136-138.

⁹ J. Donald Hughes, "The Ancient World, c.500 BCE to 500 CE", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 29.

¹⁰ Daniel Headrick, "The Medieval World, 500 to 1500 CE", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 43-56.

¹¹ K. Dehnen-Shumutz, M.L. Chas-Amil and J. Touza, "Stakeholders' Perceptions of Plant Invasions in Galicia, Spain," *Aspects of Applied Biology* 104 (2010): 13-14.

kentlere çekmiştir. Altyapısız olan bu kentler, aşırı nüfusun doğurduğu çarpık kentleşme ve hava kirliliği ile karşı karşıya kalmıştır. Bilinen ilk asit yağmuru Sanayi Devrimi sonrasında yaşanmış ve bitki örtüsüne ciddi zararlar vermiştir. Dönemi içinde büyük bir kırılma noktası yaratan buharlı tren ve demiryolları ise kömür madenlerinin önemini artırmış, maden işletmeciliğini yaygınlaştırmıştır. Kısa sürede yoğun olarak işletilen bu madenler başta erozyon ve yeraltı sularının kirlenmesi olmak üzere çeşitli çevre sorunlarına neden olmuştur. Buharlı tren ile kolaylaşan ulaşım sayesinde, İngiliz sanayisinin bir kısmı Hindistan, Çin gibi nüfusu ve ham maddesi çok olan gelişmemiş ülkelere taşınmıştır¹². Sanayi Devrimi, çok kısa zamanda tüm dünyayı etkileyerek, çevre sorunları için bir dönüm noktası olmuştur.

Bir başka fosil yakıt olan petrolün, 1850'lerde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla ekolojik sorunlara bir yenisi daha eklenmiştir. Petrol kuyuları toprağa, bitki örtüsüne ve yeraltı sularına zarar verirken; petrol kullanımı hava kirliliğine ve sera gazı salınımına neden olmaktadır. Otomobilin ve uçağın insan hayatına girmesiyle önemi artan petrol, ilerleyen yıllarda petrol savaşlarına yol açarak ekolojik sorunları daha farklı boyuta taşımıştır¹³. Sanayi Devrimi'nin değerli madeni olan kömür gibi, petrol de kullanılmaya başlandığı günden bugüne iklim değişikliğinin önemli etkenlerinden biri olmuştur.

Sanayi Devrimi'nin sonuçlardan biri olarak bildiğimiz Birinci Dünya Savaşı ve peşi sıra gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan ağır silahlar ve fosil yakıtlar, toprak, su, hava kirliliği gibi birçok çevre sorununa yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Nagazaki ve Hiroşima'ya atılan, atom bombaları geri alınamayacak ekolojik zararlara yol açmıştır. Kitle imha silahı olarak kullanılan atom bombasının, küresel etkisinin henüz bilinmemesi ise nükleer enerjiye giden yolu açmıştır.

¹² Robert B. Marks, "The (Modern) World since 1500", *A Companion to Global Environmental History* ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 65-66.

¹³ Erin Steward Mauldin, "The United States in Global Environmental History", *A Companion to Global Environmental History* ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 143-144.

İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla sanayileşen dünyada fosil yakıt kullanımı ve çarpık kentleşmeyle artan hava kirliliği pek çok sanayi şehri için sıradan bir durumken 1952'de Londra'da gerçekleşen olay bu algıyı değiştirmiştir. 1952 yılının aralık ayında dört gün süren hava kirliliği kaynaklı gazın en az 4000 kişiyi öldürdüğü düşünülmektedir. Hava kirliliği bu olaydan sonra çevre kirliliği olarak kabul görmüş ve bu sorunun çözümü aranmaya başlanmıştır¹⁴. Uzun süre ciddiye alınmayan hava kirliliğinin, ekolojik sorunlara yol açtığı ise çok daha sonra ortaya çıkmıştır.

ABD ve SSCB'nin arasındaki Soğuk Savaş'ın bir yansıması olan "Uzay Yarışı" teknolojik gelişmeler ile birlikte ciddi ekolojik sorunlara yol açmıştır. Roket sanayinin ürettiği atıklar, roket yakıtı kullanımı, Challenger gibi roket kazaları CO₂ emilimini artırmıştır. Yaşanan hava kirliliği ile birlikte ozon tabakası incelmeye başlamıştır. Uzay Yarışı'nın bugünkü iletişim araçlarına erişimi sağlaması ise çok sık duyulmayan uzay kirliliğine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın bir başka sonucu ise, bu süre içinde yapılan askeri silah denemelerinin yarattığı ekolojik sorunlardır¹⁵. Hava, toprak ve su kirliliğine yol açan bu toksik atıklar denemelerin yapıldığı birçok yerin doğal dengesini tamamen değiştirmiştir.

Sanayileşme öncesi var olan iş kazaları, teknik kazalar Sanayi Devrimi sonrası oldukça farklı bir hal almıştır. Özellikle ağır silah ya da kimyasal üretimi yapan fabrikalarda meydana gelen kazaların etkisi ciddi oranda büyümüştür. 2 Aralık 1986'da Hindistan'da meydana gelen kaza bu durumun en trajik örneğidir. Union Carbide adlı firmanın Hindistan'ın Bhopal kentindeki zirai ilaç fabrikasından sızan zehirli gazlar 3,787 insanı öldürerek birçoğunu da sakat bırakmıştır¹⁶. Aynı olay sonucu çok sayıda çiftlik hayvanı ölmüş, toprak ve tarım ürünleri zehirlenmiş, balıkçılık uzun süre boyunca yasaklanmıştır. Sanayi Devrimi öncesi bölgesel ve bireysel etkileri olan iş kazaları, Sanayi Devrimi ile ekolojik boyutlara taşınmıştır.

¹⁴ Paul Josephson, "Technology and the Environment", *A Companion to Global Environmental History* ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 347.

¹⁵ Richard P. Tucker, "War and the Environment", *A Companion to Global Environmental History* ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012) 331.

¹⁶ P. Josephson 354.

Çevre sorunları ve ekolojik sorunlar için bir kırılma noktası olan Sanayi Devrimi sonrası yaşananlar, 21. yüzyılda daha sert sonuçlarla tekrarlanmaktadır. Yeni teknolojiler ile birlikte yeni ekolojik sorunlar gündeme gelmektedir. Temelleri Soğuk Savaş Dönemi'nde atılan iletişim teknolojilerinin uzay kirliliğine yol açması Dijital Çağ'ın bir sonucudur.

Tarihsel olarak bakıldığında, insanın çevreye ve ekolojiye müdahalesi insanoğlunun varoluşu boyunca süre gelmiş bir olgudur. Prehistorik canlıların neslinin tükenmesinden Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçteki insan etkinliği bugün ciddileşen ekolojik sorunlara zemin hazırlamıştır. İnsan müdahalesinin etkisi Sanayi Devrimi ile şiddetlenmiştir. Bu tarihe kadar ele alınan sorunların büyük bir kısmı çevre sorunu olarak değerlendirilirken, küreselleşmenin etkisiyle çevre sorunları daha büyük etkileri olan ekolojik sorunlara dönüşmüştür. İklim değişikliği, nesli tükenen hayvanlar, yok olan mercan resifleri, ozon tabakasının delinmesi, nükleer patlamalar, petrol sızıntıları, genetiği değiştirilmiş gıdalar, uzay kirliliği gibi tehditler arasında çevre sorunları ve ekolojik sorunlar arasındaki farklar ayırt edilemeyecek hale gelmiştir. Buna rağmen, ekoloji ve çevre terimleri arasındaki kavramsal farklar süre gelmektedir. Bu kavramsal farklılık, bugün yüzleşmek zorunda olduğumuz sorunlara karşı üretilen çözümleri ve dolayısıyla ideolojileri etkilemektedir. Bahsi geçen kavramların etkilerini ve yarattığı farklılıkları daha iyi açıklamak adına bu konu, "Çevre ve Ekoloji Odaklı İdeolojik Yaklaşımlar" başlığı altında üçüncü bölümde incelenmiştir.

3. ÇEVRE VE EKOLOJİ ODAKLI İDEOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Sanayi Devrimi sonrası artan çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara çözüm bulmak amacıyla çok sayıda ideolojik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar temellerini ekoloji ve çevre kavramlarından alarak, farklı siyasi ve ekonomik sistemler önermektedir.

3.1. Korumacı Yaklaşım

Ekoloji kavramından çok çevre kavramına yakın olan bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma ilkesini savunmaktadır. Ekolojik sorunlarla toplumsal sorunlar arasında bağlantı kurmayan bu yaklaşıma göre insan, kaynak tüketen değil, kaynak yaratandır. Bu nedenle doğa bilimleri ve mühendislik teknikleri doğayı korumaya çalışırken doğayı en uygun şekilde işletebilmelidir. Kaynakların hızla tükenmeye başlamasıyla hükümetler tarafından ortaya konulan bu yaklaşımda ekonomik sürdürülebilirlik ilkesi ekolojik sürdürülebilirlik ilkesinden daha önemlidir¹⁷. Bu doğrultuda ekonomik sistemde herhangi bir değişimi önermemektedir.

Doğal kaynakları uzun yıllar verimli kullanabilmek adına geliştirilen bu sistem, ekolojik sorunların köküne inmeden çözüm üretmeye çalışmaktadır. Çevre sorunlarını yaratan tüketim ekonomisini ve diğer sistemleri değiştirmeden çevreye verilen zararı en aza indirerek endüstriden alınan verimi artırmaya çalışan bu sistem doğrultusunda birçok çevreci proje yönetilmektedir¹⁸. Ancak bu projeler büyük ölçüde bireysel kalmakta, kurum ve kuruluşların yarattığı ekolojik sorunlara çare bulmamaktadır. Daha çok teknoloji destekli olan bu projelere biodizel yakıtlar, elektrikli arabalar örnek verilebilir.

¹⁷ Oğuz 10-13.

¹⁸ Oğuz 13.

Geleneksel yaklaşımlara dayanan korumacı yaklaşım, ani ve keskin değişikliği kabul etmeyen endüstriyel sistemin bir uzantısı olarak toplum ve doğanın güçlü benzerliği üzerine kurulmuştur¹⁹. Günümüzde birçok ülkenin yürütmekte olduğu çevre politikası bu anlayışa dayanmaktadır. Kyoto Protokolü gibi uluslararası çevre koruma anlaşmalarının temelini bu yaklaşım oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, korumacı yaklaşım, başka ekolojik ideolojilere kaynak oluşturmuştur. Ekokapitalizm ve ekoliberalizm, her ne kadar ekoloji ile anılsa da çevreci ve ekolojik yaklaşım arasındaki temel farkları ortaya koyamaması ve sistem değişikliğini ön görmemeleri sebebiyle korumacı yaklaşımın bir kolu ya da ileriki safhaları olarak değerlendirilebilmektedir. Korumacı yaklaşım, ekonomiyi ön plana aldığı için ekolojiyi savunular tarafından eleştirilmiştir. Derin ekoloji yaklaşımı bunun sonucu olarak doğmuştur.

3.2. Derin Ekoloji

Bükreş'te 1972 yılında yapılan "Üçüncü Dünyanın Geleceği" adlı konferansta Norveçli düşünür Arne Naess tarafından ortaya konmuş radikal bir yaklaşımdır. Korumacı yaklaşımın aksine doğayı merkeze alan yaklaşım çevre sorunlarının yalnızca zengin ülke vatandaşlarını tehdit eder hale geldiğinde gündeme gelmesini eleştirerek çevre sorunlarının bir bütün olarak küresel bağlamda değerlendirilmesini ve çözümlenmesini savunmaktadır²⁰. Korumacı yaklaşımı sürdürülebilir olmaması nedeniyle sığ bulduğunu açıkça ifade eden Naess, bu nedenle temellerini kurduğu bu yaklaşıma derin ekoloji adını vermiştir.

Arne Naess ve George Sessions, derin ekolojinin ilkelerini bir manifestoda toplayarak şu şekilde sıralamışlardır²¹:

1) Yeryüzündeki insan ve insan olmayan tüm yaşamların refahı ve bayındırlığı kendi içlerinde değerlidir. Bu değerler, insan olmayan varlıkların işe yararlığı, insanların amaçlarından bağımsızdır.

¹⁹ David Pepper, *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice* (New York: Routledge, 2003) 48.

²⁰ Yalçın 65.

²¹ Luc Ferry, *The New Ecological Order*, çev. Carol Volk (USA: The University of Chicago Press, 1995) 67-68.

2) Yaşam biçimlerinin zenginliği ve çeşitliliği bu değerlerin gerçekleşmesine katkı sağlarken kendi başlarına da birer değer oluşturur.

3) İnsanların hayati ihtiyaçlarını karşılamak dışında bu zenginliği ve çeşitliliği azaltmaya hiçbir hakkı yoktur.

4) İnsan yaşamının ve kültürünün bayındırlığı, insan nüfusunun önemli derecede azaltılmasıyla mümkündür. Bu düşünüş, insan dışı yaşamın bayındırlığı için gereklidir.

5) Günümüz insanın, insan dışı yaşama müdahalesi aşırıdır ve bu durum her geçen gün kötüleşmektedir.

6) Bu nedenle, politika değişmelidir. Bu politikalar temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkilemektedir. Sonuçta ortaya çıkacak ilişki durumu şu andakinden derinlemesine farklı olacaktır.

7) İdeolojik değişiklik, giderek yükselen yaşam standardına bağlı kalmaktansa, temelde yaşam kalitesine değer vermektir. Büyük ve yüce arasındaki farka ilişkin derin bir farkındalık olacaktır.

8) Yukarıdaki maddeleri onaylayanların, gerekli değişimleri doğrudan ve dolaylı olarak uygulama yükümlülüğü vardır.

Manifestodan da açıkça anlaşılacağı gibi derin ekoloji insanı tüm canlılarla bir tutarak, ekolojik sistemin içinde bir bütün olarak değerlendirmektedir. Ekolojik sorunlara karşı sert önlemler almayı öneren bu yaklaşım, korumacı yaklaşımdan oldukça farklıdır.

3.3. Toplumsal Ekoloji

Sosyal ekoloji olarak da geçen toplumsal ekoloji kavramı ilk defa ABD'li düşünür Murray Bookchin tarafından 1964'te yazdığı "Ekoloji ve Devrimci Düşünce" adlı makalede kullanılmıştır²². Bu kavramı literatüre kazandıran Bookchin'e göre iki

²² Murray Bookchin, "Toplumsal Ekolojinin Kökeninin Gözden Geçirilmesi", 2003, Anarşist Bakış, 28.11.2015 < <http://www.geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/bookchin-topekolojininkokleri.html> >

doğa vardır. Birinci doğa, kendiliğinden gelişen, varlığından ve işleyişinden habersiz kusursuz bir sistemdir. İkinci doğa ise, birinci doğadan doğan ancak kendi içinde farklı sistemleri bulduran ve bu sistemleri bizzat kuran bilinçli bir doğadır²³. İkinci doğa, birinci doğanın dışında değil içinde oluşmaktadır. Toplumunu oluşturan bu ikinci doğa, birinci doğaya müdahale etmekte ve onu değiştirmektedir. İkinci doğanın birinci doğayı kullanmak istemesi son derece doğaldır ancak bunu yaparken akılsal ve etik bir yaklaşıma sahip olmalıdır.

Çevreci yaklaşımların insanın sömürülmesine daha çok yol açacağını söyleyen bununla birlikte derin ekolojinin insancıl olmayan tavrını benimsemeyen Bookchin'e göre ekolojik krizlerin temelinde insanın hükmetme arzusu ve hiyerarşi yatmaktadır²⁴. Bookchin insanın ve doğanın uyumlu bütünlüğü içinde ekolojik krizlere çözümü, kapitalizmin ve tahakkümün ortadan kalkmasında ve özgürlükçü yerel yönetimlerde bulur²⁵. Teknolojiyi bu sistemin bir parçası haline getiren Bookchin'e göre sürekli eğitim ve gelişme bir anarşi biçimidir. Hızla artan nüfusa kesin bir çözüm getirilmesi gerektiğini açıkça ifade eden Bookchin, bu konuda derin ekolojinin yaklaşımını ırkçı bulduğunu ifade etmektedir. Bookchin'e göre insanın doğadaki herhangi bir canlıdan farkı yoktur, evrimin ve doğanın bir parçasıdır. Bunun yanı sıra Nazi Almanyası'nın nüfus kontrolü adı altında gerçekleştirdiği eylemlerin radikal ekoloji olmadığını da dillendirir²⁶. Derin ekolojiye kıyasla daha yumuşak bir tavır takınan toplumsal ekoloji, korumacı yaklaşımın aksine sistem değişikliğini önerir.

3.4. Eko-anarşizm

Bookchin'in sosyal ekoloji yaklaşımını farklı bir biçimde yorumlayan eko-anarşizm, rasyonel ve liberal sosyalist temellere dayanır ancak Marksizm'i ve ütopyik ekolojist yaklaşımları reddetmektedir. Bununla birlikte Bookchin'i anarşist kabul etmeyerek, tüm öğretilerini sahiplenmemiş, düşüncenin oluşum aşamasında bazı kavramlarını ve görüşlerini benimsemişlerdir.

²³ Yalçın, 81

²⁴ The Green Fuse, *Social Ecology*, 28.11.2018 < <http://www.thegreenfuse.org/socialecology.htm>>.

²⁵ Yardımcı 100-105.

²⁶ Murray Bookchin, Dave Foreman, *Defending the Earth* (New York: South End Press, 1991) 29-31.

Eko-anarşizm, genel yeşil hareketleri, oligarşiyi ve birçok yerde geçen terör sıfatlarını reddeder ve bunlara karşıdır²⁷. Primitivist ya da medeniyet düşmanı bir politika yürütmemektedir.

Eko-anarşizm 1970'lerde gelişmiştir. GAIA'nın yayınladığı manifestoda öncelikle anarşizm açıklanmış daha sonra eko-anarşizmin siyasi duruşu ortaya konulmuştur. Buna göre eko-anarşizmin politikası, genel ekoloji ve çevre bilimi üzerine kuruludur. Ekolojik yollarla yapılan üretimi, besi hayvanlarına sağlıklı ve etik koşullar sağlanmasını, doğum kontrolünü ve optimum nüfusu savunur²⁸. "*Yaşa ve yaşat*", "*Çocuklarımıza ebeveynlerimizden aldığımızdan daha iyi bir dünya bırakmak*" gibi ana amaç ve sloganlarla hareket eden politik bir yaklaşımdır.

3.5. Ekofaşizm

Çevreciliği, ekolojistliği faşizm olarak gören kesimlerin yaklaşımları bir yana (bu yaklaşıma göre çevre korumacılık dâhil olmak üzere insan merkezli olmayan her anlayış faşisttir), faşizmin ekoloji ile köklü bağları vardır. İnsanı doğanın hükmedicisi değil, doğal zincirin bir parçası olarak gören Nazizm, ekolojik yaklaşımlarını doğanın korunması ve öjenik üzerinde kurmuştur²⁹. Hasta ve hatalı genleri elimine ederek doğal seleksiyonu bilinçli seleksiyon haline getirecek bilimsel ve toplumsal çalışmalar yürüterek insan türünün genetik ıslahını amaçlayan hareket, birçok ırkçı yaklaşıma ve iktidara ilham kaynağı olmuştur. Çevre ve ekoloji politikalarının içine öjenik yaklaşımları dâhil eden ekofaşizm, tarihsel olarak Nazizm ile iç içe gelişmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında şiddetlenen faşist yönetimler ekofaşist terimini sıklıkla kullanmasalar da, genel politikalarının içine dâhil etmiş ya da hümanist olmayan eylemlerini bu kavram altında savunmuştur. Modern Nazizm ise ekofaşizm ile -her ne kadar günümüzdeki ekolojik ve çevreci hareketler sol düşünceyle ve liberallerle özdeşleştirilse de- gündeme gelmeye başlamıştır.

²⁷ Eco-Anarchist, *A Brief Note On GAIA*, International Green Grass Confederation, 30.11.2015 <<http://www.anarchy.no/green.html>>.

²⁸ *The Ecoanarchist Manifesto*, 30.11.2015 <<http://www.anarchy.no/eam.html>>.

²⁹ Peter Staudenmaier, *Fascist Ecology: The "Green Wing" of the Nazi Party and its Historical Antecedents*, 30.11.2015 <<http://www.spunk.org/texts/places/germany/sp001630/peter.html>>.

Derin ekolojik yaklaşımı ile benzer söylemlere sahip olan ekofaşizm, birkaç noktada derin ekolojiden ayrılmaktadır. Öncelikle, tarihsel bağlamda çok daha eskiye dayanan ekofaşizmin yanında derin ekoloji oldukça yenidir. 1970'lerin başında ortaya çıkan derin ekoloji, 60 sonrası meydana gelen büyük ekolojik sorunlara ve çevre sorunlarına karşı üretilen bir çözüm olarak değerlendirilebilecekken, henüz sanayileşen ve çevre sorunlarıyla tanışık olmayan Kara Orman (Avrupa Kıtası'nda en son sanayileşen bölge) çevresinde oluşan ekofaşizmin, ekolojik sorun tanımı ve sorunlara yaklaşımları oldukça farklıdır. İki görüş de nüfus kontrolünü destekleyen açıklamalarda bulunsa da, ekofaşizm dünya nüfusunun azaltılmasına yönelik radikal politikaları destekler. "Soykırımın dünyayı korumak adına bir zorunluluk haline geldiğini" açıkça dile getiren ekofaşistler, nüfus azaltışının klasik nasyonal sosyalist çerçevelerde yapılması gerektiğini savunurlar³⁰. Derin ekoloji ise bu noktada nüfus artış hızının azaltılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra ekofaşizm, nüfus azaltma politikalarını ya da diğer uygulamalarını derin ekoloji gibi sistemleştirmemiştir. Bu anlamda, faşizm olgusunun algılanış şekline göre ekofaşizm de şekillenmektedir.

3.6. Ekofeminizm

Kadının ve doğanın, ataerkil sistemler tarafından sömürülüyor olması 1970 yıllarında kadın hareketleri ile yeşil hareketlerini bir araya getirmiştir. Kimi görüşe göre Françoise d'Eaubonne tarafından ilk defa kullanılan terim kimi görüşe göre ise Vermont Sosyal Ekoloji Enstitüsünce geliştirilmiştir³¹. Batıda ekofeminizm olarak adlandırılan bu yaklaşım dünyanın farklı yerlerinde, bölgenin çevre sorunlarına ve kadının sosyal hayattaki yerine göre, farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bir düşünce ve eylem olarak başlayan ekofeminizm, 1970 sonrası Avrupa'da hızla yayılan Yeşil Partiler içinde yerini almıştır.

³⁰ Staudenmaier.

³¹ Oya Beklan Çetin, "Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik", *Sosyo Ekonomi*, 1.1 (2005): 63.

Yankı uyandıran bir dönemden sonra ekofeminizm, görüş ayrılıkları nedeniyle güç kaybetmeye başlamıştır. Bilim ve çevre tarihçisi ekofeminist düşünür Carolyn Merchant'a göre ekofeminizm; liberal ekofeminizm, kültürel ekofeminizm, sosyal ekofeminizm, sosyalist ekofeminizm olarak dört gruba ayrılmaktadır³².

Liberal ekofeministler, çevre sorunlarının olağan politik ve hukuki koşullar çerçevesinde çözülebileceğine inanırlar, bunun için erkeklerle eşit hakları talep etmektedirler³³. Elitist bir yaklaşımda olan liberal ekofeministler söylem bazında ekolojik yaklaşımlardan çok korumacı yaklaşıma yakındır.

Kültürel ekofeminizm, kadın doğurganlığıyla doğanın üreticiliğini özdeşleştirip bunu yüceltir. Bu yaklaşımın temelinde yeryüzüne ve kadına saygı duyan bir sistem geliştirmek vardır, bunun için tinsel öğelerle özcülükten yararlanır³⁴. Ancak, bu doğa kadın yorumu ataerkil olduğu için eleştirilir.

Sosyal ekofeminizm, temellerini Bookchin'in toplumsal ekoloji yaklaşımından almaktadır. Bu anlayışa göre hiyerarşi, tahakküm, cinsiyet ayrımcılığı ve ataerkillik ekolojik sorunların ana nedenidir³⁵. Sosyal ekofeminizm ataerkilliği ve her oluşumunu reddederek ekolojik yaşama uygun yerel yönetimleri destekler.

Kadının ve doğanın sömürülmesinin temel nedeni olarak kapitalist ekonomiyi gören sosyalist ekofeminizm, sistemin değişmesiyle birlikte ekolojik sorunların ve cinsiyetçi ekonominin çözüleceğini savunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayla nüfus kontrolü yapılabileceğini bununla birlikte üretimin ekolojikleşmesi gerektiğini dile getiren sosyalist ekofeminizm, ekososyalizmin birçok görüşünü benimseyip feminist anlayışla ortaya koymuştur.

Ekofeminizmin, Batı kaynaklı olması nedeniyle üçüncü dünya ülkelerindeki gerçekliği gözden kaçırdıklarını düşünen Hintli ekonomist Bina Agarwal'a göre, kadının biyolojik nedenlere dayanılarak doğa ile özdeşleştirilmesi halinde erkek kültürle özdeşleştirilmekte ve kültürün doğaya üstün tutulduğu toplumda kadın

³² Günseli Tamkoç, Ekofeminizmin Amaçları, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4 (1996): 78

³³ Tamkoç 78-80.

³⁴ Kurt, 02.12.2015 <<http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=351>>.

³⁵ Tamkoç 82.

yeniden aşağı görülmektedir³⁶. Ekofeminizmin erkeğin kadına ve doğaya olan hükmünü sadece sembolik ve ideolojik alarak, kadınlar arasındaki kültür, ırk, din, sınıf gibi faktörleri göz önünde bulundurmadan tek tip bir kadından bahsetmesini ve kadınların doğa ile fiziki ve ekonomik bir ilişki içinde yaşadıklarını göz ardı etmesini eleştirmektedir³⁷. Alternatif olarak ise "feminist çevrecilik" ön plana çıkarılmıştır. Yoksul kesimin kadınlarını ön saflarda tutarak egemenliğin temel unsurlarına bilgi ve kaynak sağlayan kurumlara karşı mücadele edilmesi gerektiği vurgulanır ve daha rasyonel olan çevreci feministlik önerilir. Ekofeminizmi birçok yönden eleştiren Agarwal, yine de, ekolojik sorunların üstesinden gelebilmek için feminist ekoloji ile ekofeminizmin beraber çalışması gerektiğini de düşünmektedir.

Gerek Batı kaynaklı ekofeminizm gerek feminist çevrecilikte ortak nokta; kadının, doğayı ve kendisini sömüren ataerkil sisteme karşı çıkması ve bir noktada eşitlikçi ekolojik bir sistem kurulmasına öncülük etmesidir.

3.7. Ekokapitalizm

Korumacı yaklaşımlardan kaynağını alan bu sisteme göre "doğal kapitalizm" ile ekolojik sorunların üstesinden gelinebilir. Herhangi bir şekilde sistem değişikliğini önermeyen ekokapitalizme göre doğal ürünler ve ekolojik yöntemlerle üretilmiş endüstriyel ürünlerin tüketimi ile kaynaklar korunarak ve zehirli atık üretmeden sürdürülebilir kalkınma sağlanabilir³⁸. Temel söylemleri geri dönüşüm ve organik tarım gibi sektörlerden oluşmakta ve tüketiciye bir çeşit vicdani rahatlık sunmaktadır. Sermaye sahipleri tarafından desteklenen bu yaklaşım, birçok görüşe göre pazarlama taktiğinden ibarettir ve bununla birlikte yapılan üretimin ekolojik olup olmadığına dair ciddi güvensizlikler ve eleştiriler vardır³⁹. Bu noktada ekokapitalizm, genel geçer bir sistem ortaya atmamıştır.

³⁶ Bina Agarwal, The Gender and Environment Debate: Lessons from India, *Feminist Studies*, 18 (1992): 121.

³⁷ Agarwal 122-123.

³⁸ Heather Rogers, The Greening of Capitalism?, *International Socialist Review*, (2010), 03.12.2015 <<http://isreview.org/issue/70/greening-capitalism>>.

³⁹ Jerome Roos, Eco-Capitalism: A Dream within a Dream?, (2010) 03.12.2015 <<http://roarmag.org/2010/10/eco-capitalism-a-dream-within-a-dream/>>.

Bu yaklaşım üzerine temellerini atan büyük geri dönüşüm şirketi Terra Cycle'in kurucusu Tom Szaky'ye göre Büyük Buhran'dan sonra devreye giren "kullan at" endüstrisi ve onunla birlikte gelişen plastik üretim ve tüketimi, çevreye en büyük zararlardan birini vermektedir. Ancak, modern toplumun artık lüks sayılmayan bu tüketimden vazgeçmesinin kolay olmayacağını, buna karşılık üretilen atık miktarının azaltılarak çevresel sorunlarla baş edilebileceğini söylerken, kimi atıkların geri dönüşümünün ortaya çıkaracağı ekonomik zararın yararından daha çok olduğunu da eklemektedir⁴⁰. Korumacı yaklaşımdan, çok farklı bir tutum sergilemeyen ekokapitalizm, sistemde büyük değişiklikleri önermemektedir.

3.8. Ekoliberalizm

İnsanoğlunun temel barınma ve gıda ihtiyaçlarını sağlayıp hayat standartlarını artırdıktan sonra dikkatini çeken ekolojik sorunları bir lüks, bir trend olarak görme eğiliminde olan ekoliberalizm, ekolojik sorunlara çözüm olarak ekonomik sistemde çeşitlenmeye gidilmesini savunmaktadır⁴¹. Bu çeşitlenme büyük endüstrilerden küçük endüstrilere geçiş şeklindedir.

Çevreci serbest ekonomiyi destekleyen bu politik yaklaşım, büyük sermayeler dışında küçük sermayeleri de desteklemektedir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse; büyük marketlerde satılan ürünler için ısıtma, soğutma, aydınlatma gibi kalemlerde ciddi miktarda enerji harcanmaktadır. Ancak, yerel bir pazardan alınacak ürünün enerji maliyeti çok azalmaktadır bu nedenle küçük işletmelerin tercih edilmesini önermektedir. Serbest piyasada büyük şirketlerdense yerel işletmelerin aktif olması gerektiğini öne süren ekoliberalizm bu noktada ekokapitalizmden ayrılmaktadır.

3.9. Ekososyalizm

Ekososyalizm, ekolojik yaklaşımlarla genel Marksist ilkeleri -sosyalizmin içindeki bazı yaklaşımları ayıklayarak- sentezleyen kapitalizme alternatif radikal bir politik yaklaşımdır. Joel Löwy'e göre Marks ve Engels, kapitalizmin ekolojik

⁴⁰ Tom Szayk, *Revolution in a Bottle: How Terracycle Is Eliminating the Idea of Waste* (New York: PORTFOLIO/PENGUIN,2013)1-2.

⁴¹ Ted Steinberg, *On The Origins of Green Liberalism* ,(2012), 03.12.2015
<<http://climateandcapitalism.com/2012/03/27/the-origins-of-green-liberalism/>>.

sorunlara yol açacağını önceden görmüştür⁴². Ekolojik krizin temelinde kapitalist ekonomiyi gören bu akımın kurucuları Manuel Sacristan, Raymond Williams, James O'Connor, John Bellamy Foster ve André Gorz'dur⁴³. Bu yaklaşıma göre, doğanın metalaştırılması ancak ekolojik açıdan yapılacak sosyalist üretimle engellenebilir. Üretim sistemini topyekûn değiştirilmesi gerektiğini savunan ekososyalistler, sosyal ekoloji yaklaşımını ise eleştirirler⁴⁴. Marksist yaklaşımın üretmek ve gelişmek üzerine kurulduğunu, bu yaklaşımın doğuracağı üretim yarışının ekolojik zararlara yol açacağını ve Marksizmin temel reformist anlayışının bu sorunlara çözüm olamayacağını söyleyen ekososyalistler bu yaklaşımları reddetmektedir.

1990'larda ortaya çıkıp gelişen ekososyalizmin genel hatları ve amaçları, Joel Kovel ve Michael Löwy'nin 2001'de yayınladıkları Ekososyalist Manifesto'da açıklamıştır⁴⁵. Bu manifestoya göre toplumsal krizler ve ekolojik krizler doğrudan birbirine bağlıdır. Bu krizleri yaratırsa kontrolsüz sanayileşme ve küreselleşmedir. Kapitalizmin ekolojik sorunlara kontrollü küçülmeye ya da sürdürülebilir ekolojiyle çözüm bulamayacağı açıktır ve bu nedenle sistem değişmeden yapılan tüm "yeşil dostu" hareketlere karşı çıkılmaktadır. Ekososyalizm, sosyalizmin farklı ve güncel bir yorumudur. Sosyalizmin temel amaçlarını sürdürürken, reformist ve sosyal demokrat söylemleri reddedip sosyalist üretimi ekolojik çerçevede yeniden tanımlamaktadır. Bu noktada üretim niceliksel boyutlardan niteliksel boyutlara taşınmalıdır. Bu tasarımın amacı ise benzer kaygıları taşıyanları bir araya getirerek derinlemesine düşünerek, pratik çözümler üretebilmektir.

Ekokapitalizmin aksine, çevre sorunlarının çözümünde yeni teknolojilerin kullanımını reddeden Löwy, elektrikli arabalar gibi çözümlerin çoğunluk tarafından ulaşılabilirliğini sorgular. Alternatif enerji kaynağı nükleerin güvenilir olmadığını, Çernobil felaketinin kapitalizm tarafından bürokratik ve politik bir olay olarak Sovyet rejimine mal edilmesine rağmen ardından kapitalist şirket TEPCO'nun

⁴² Micheal Löwy, *Ecosocialism: Putting on the Brakes Before Going Over the Cliff*, 2014, 29.11.2015 <<http://newpol.org/content/ecosocialism-putting-brakes-going-over-cliff>>.

⁴³ Micheal Löwy, Radikal Bir Alternatif Olarak Ekososyalizm, *e-skope*, 2015, 29.11.2015 <<http://www.e-skop.com/skopbulten/radikal-bir-alternatif-olarak-ekososyalizm/2485>>.

⁴⁴ Joel Kovel, *Doğanın Düşmanı, Kapitalizmin Sonu Mu Dünyanın Sonu Mu?*, (İstanbul:Metis, 2005) 230-231.

⁴⁵ Joel Kovel, Micheal Löwy, *Ekososyalist Bir Manifesto*, 2005, 29.11.2015 <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekososyalist-bir-manifesto#.Vls2V_krLIV>.

felaketi Fukushima'nın kapitalist rejimlerin hatası olarak açıklanmamasının ikiyüzlülüğünü vurgular⁴⁶. Bunun dışında derin ekoloji yaklaşımını ağır bir biçimde eleştiren ekososyalizm, insan merkeziliği karşılıklarına alırken hümanist olguları bırakmanın ve tüm canlıların yaşam hakkını aynı kefedede tutmanın etik olmadığını söylemektedir⁴⁷. Löwy, sıtım bir çocuğun yaşam hakkının çeçe sineğiyle aynı olup olmadığını sorarak bu düşünceyi dile getirmiştir. Ekokapitalizmin, sosyal ve derin ekolojinin bir çözüm olmadığını söyleyen Michael Löwy, ekososyalizmin neden bir gereklilik olduğunu iki temel maddede açıklamıştır⁴⁸:

1. Gelişmiş kapitalist ülkelerin, sınırsız birikime (para, kar, ürün), kaynak israfına, gösterişli tüketime ve çevrenin hızlandırılmış tahribine dayanan güncel üretim ve tüketim anlayışı, büyük bir ekolojik krize sebep olmadan tüm dünyaya yayılamaz. Yeni bir hesaplama göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin ortalama enerji kullanımı dünyaya yayılırsa bilinen petrol kaynakları on dokuz gün içinde tükenecektir. Bu nedenle, bu sistem kuzey ve güneyin şiddetlenen eşitsizliği arasında işlemekte ve varlığını sürdürmektedir.

2. Sebebi ne olursa olsun, kapitalist "gelişme"nin devamı ve piyasa ekonomisine dayalı medeniyete yayılması (çoğunluğun az tüketmesi halinde bile) insan türünün varlığını doğrudan tehdit etmektedir. Bu nedenle, doğal çevrenin korunması hümanist bir zorunluluktur.

Çevre sorunlarının ve ekolojik sorunların üstesinden gelmek amacıyla sistemleşen bu ideolojiler, aynı amaç için farklı yöntemler benimsemiştir. Yaklaşımların büyük kısmı, temelini ekoloji kavramından almaktadır. Bunun yanı sıra çevrecilik kavramına dayanan yaklaşımlar da mevcuttur. Çevre ve ekoloji kavramlarının arasındaki fark, ideolojilere doğrudan yansımıştır. İdeolojik yaklaşımlardan, ilham alan çevre ve ekoloji odaklı sanat akımları, bu kavramsal farkı yansıtmaktadır. Çevre ve ekoloji odaklı sanat akımları, dördüncü bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

⁴⁶ Micheal Löwy, *Ecosocialism: A Radical Alternative to Capitalist Catastrophe*, (Chicago:Haymarket Books, 2015) ix-x.

⁴⁷ Löwy 6.

⁴⁸ Löwy 7-8.

4. ÇEVRE VE EKOLOJİ ODAKLI SANAT AKIMLARI

İnsandan önce var olan doğa, uygarlıkla birlikte gelişen sanatın daimi bir parçası olmuştur. Sanat doğanın taklidi (mimesis) midir yoksa doğa sanatın ilham kaynağı mıdır gibi tartışmalara konu olan sanat doğa ilişkisi, tarih boyunca süre gelmiştir. Doğa doğrudan taklit edilmiş, yüceltilmiş, sembolleştirilmiştir ya da soyutlanmıştır. Ancak, bu ilişki, hızla tahrip edilen doğanın etkisiyle 1960 sonrası farklı bir hal almıştır. İmge olarak farklı biçimlerde sanatın konusu olan doğa, 1960 sonrası kaygı yaratan bir unsur ve sorun olarak sanatta yer almaya başlamıştır.

Çevre ve ekoloji kaynaklı bu tarihsel ayrımı ortaya koymak amacıyla, sanat iki farklı dönemde ele alınmıştır. Bu nedenle, ilk olarak 1960 öncesi doğa ve sanat ilişkisi tarihsel çerçevede incelenmiştir. Ardından 1960 sonrası dönemde ortaya çıkan sanat akımları araştırılmış, örneklendirilmiş ve bu akımların çevre ve ekoloji odaklı ideolojik yaklaşımlarla ilişkisi tespit edilmiştir.

4.1. 1960 Öncesi Doğa ve Sanat İlişkisi

Sanatın erken uygulamalarından biri, mağara resimleri olarak bildiğimiz duvar resimleri ve jeoglif olarak bilinen toprağa yapılan geniş resimleridir. Paleolitik ve Neolitik Dönemde insanların mesken tuttuğu hemen hemen her yerde rastlanılabilen bu resimlerin yapım teknikleri arasında bitkiler ve hayvan yağları ile yapılan boyalar ve kazıma, kakma yöntemleri vardır. M.Ö. 30.000 yılına kadar uzanan bu resimlerde daha çok yabani hayvanlar ve av sahneleri betimlenmiştir. Kimi mağara resimleri dini törenlerde kullanılırken kimi resimlerin göz zevki için yapıldığı bilinmektedir⁴⁹. Sanat doğa ilişkisi, insan hayatının önemli bir parçası olan hayvan figürleri olarak başlamıştır.

⁴⁹ Carol King, "İlkel Kaya-Mağara ve Arazi Sanatı", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 16-17.

İlkel mağara resimlerinden sonra, sanat hızla çeşitlenmiş ve kültürden kültüre değişim göstermiştir. Ancak, kültürlerin sanat anlayışındaki en büyük fark Batı ve Doğu sanatı arasındadır. Batı, doğayı akılla kavrarken, Doğu doğayı sezgi ile kavramaktadır. Doğanın sanattaki yeri bu yönden incelendiğinde, Batı sanatının kaynağı olan Antik Yunan ve Roma sanatında doğa yerine insan figürünün ve heykelin ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, mozaiklerde ve lahit kakmalarında dal, yaprak, çiçek gibi motifler bulunmaktadır. Antik Roma'da devam eden duvar resimlerinde zeytin bahçeleri, kuşlar gibi figürlere de rastlanmaktadır. Aynı dönemin Doğu sanatında ise doğadan alınan motifler sanatın ana unsurudur. Özellikle, seramik işçiliği ve ipek boyama sanatıyla ünlü olan Çin uygarlığında bitkiler dışında kuş, kaplan, kartal gibi hayvan resimleri oldukça sık kullanılmıştır⁵⁰. Doğu sanatında oldukça önemli olan bu doğa figürleri günümüzde bile kültürün önemli bir simgesi olarak görülmektedir.

Hristiyanlığın, Batı dünyasına yayılmasıyla sanat doğa ilişkisi büyük ölçüde değişmiştir. Bu dönemde, Hristiyanlığın doğuşu ve İsa'nın hayatı Batı sanatının en önemli konusu haline gelmiştir. Dini konuları işleyen eserlerde doğa figürleri neredeyse hiç kullanılmamıştır. Rönesans'a kadar devam eden bu süreçte, doğadan manzaralar nadiren arka plan olarak kullanılmıştır. Batı sanatına çağdaş Çin sanatında ise doğa sık işlenen önemli konu olmuştur. Porselenlerden, ipek kumaşlara kadar birçok eşyaya işlenen sazan balığı, bambu dalları gibi yerel motiflerin yanı sıra bu dönemde manzara resimlerine oldukça sık rastlanmaktadır. Çin Song Hanedanlığı'nda (960-1279) önemli bir yere sahip olan anıtsal manzara resmi geleneği doğanın Çin sanatındaki önemini göstermektedir. Genellikle, parşömenler ve ipek kumaşlar üzerine mürekkep ve kalemle yapılan bu resimlerin çok sayıda örnekleri mevcuttur. Bu gelenek Li Cheng, Guo Xi, Zhang Zeduan, Zhao Mengfu gibi farklı yüzyıllarda yaşamış sanatçılar tarafından Çin İmparatorluğu boyunca devam ettirilmiştir⁵¹. Resim 1'de anıtsal manzara resminin ünlü bir örneği verilmiştir.

⁵⁰ Rose Kerr, "Eski Çin Sanatı", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 42-45.

⁵¹ Rose Kerr, "Çin Sanatı: Tang, Song ve Yuan", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 98-101.

Resim 1: *Nehir Vadisinde Sonbahar* Guo Xi, 1072 (Kaynak: Encyclopædia Britannica)

Rönesans ile birlikte din dışı konuları işlenmeye başlamasıyla doğa yeniden Batı sanatında yer almaya başlamıştır. Dini eserlerde olduğu gibi bu dönemde de arka plan olarak kullanılmaya devam eden doğa, perspektifin kullanılmasıyla ön plana çıkmıştır. İtalyan Rönesans'ı boyunca sık işlenen konulardan biri olan Antik Yunan ve Roma mitolojisi ile birlikte zeytin dalı, şimşek, dalga gibi doğa sembollerine çeşitli anlamlar yüklenmiş ve bu imgeler resmin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde gerçekleştiren Reform hareketlerinden, özellikle Alman resim sanatı ciddi şekilde etkilenmiş, portreler ve romantizm ile güçlenecek olan manzara resimleri dini resimlerin yerini almıştır⁵². Doğu'da ise Çin sanatının manzara resmi geleneği ve mürekkep teknikleri Japon sanatını etkileyerek varlığını devam ettirmiştir. Bir meditasyon tekniği ve felsefe olan Zen kültürü, bu resimlere yansımıştır. Bu dönemde Japon sanatı, Çin sanatından farklı olarak manzarayı idealize etmemiş ve olduğu gibi betimlemiştir. Bu manzara resimlerinde Japon kültüründe önemli bir yeri olan zen bahçelerine sıklıkla yer verilmiştir⁵³. Doğu sanatında doğa en önemli tema olarak etkinliğini modernizme kadar sürdürmüştür. Rönesans sonrası dönemde Avrupa'da etkin olan barok sanat kilise politikalarından etkilenerek doğa ile ilişkisini kuvvetlendirmiştir. Özellikle Hollanda, Almanya gibi

⁵² Anna-Carola Krausse, *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*, çev. Dilek Zaptçioğlu (Almanya: Literatür, 2005) 9-31.

⁵³ Meri Arichi, "Japon Sanatı: Zen Etkisi", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 160-161.

Protestan ülkelerde ise manzara resmi en önemli tema haline gelmiştir. Rokoko ile birlikte parklar, bahçeler gibi insan eli değmiş doğa etkin bir biçimde ön plana çıkmıştır. Pastoral temaların ağır bastığı bu dönemin eserlerinde ormanlık alanlar, korular ve kıyılar gibi manzaralara sıkça rastlanmaktadır⁵⁴. Neo-klasisizmde ise Aydınlanma Çağı'nı örnek alan sanatçılar doğayı akılsal bir biçimde ele almıştır. Romantizmin etkisiyle tüm Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da güçlenen manzara resminde özellikle gün doğumu ve batımı gibi sembolik anlara ve doğal afetlere yer verilmiştir. Sanayi Devrimi ile paralel gelişen bu akım doğayı sınırsız, ürkütücü, güçlü ve yüce olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşımı doğrudan yansıtan manzara resimleri ise özellikle İngiliz ekolünde önemli bir yer edinmiştir. Manzaraları betimlemede farklı yöntemler tercih edilmiştir. Constable gibi sanatçılar manzarayı birebir aktarırken, J.M. William Turner gibi sanatçılar manzarayı yorumlayarak, Friedrich gibi sanatçılar ise doğayı yücelterek resmetmiştir⁵⁵. Resim 2 bu tarzda yapılan manzara resimlerine bir örnektir. Bu dönemde doğa ve sanat ilişkisi güçlenmiştir.

Resim 2: *Chichester Canal*, J.M. William Turner, 1828 (Kaynak: Tate Museum Database)

Romantizm sonrası gelen akımlarda sanat doğa ilişkisi değişime uğrayarak varlığını sürdürmüştür. Doğrudan gözlem yöntemini kullanan doğalcı ve gerçekçi ressamlar açık havada resim yapmaya başlayarak ve doğa ile bütünleşerek, manzara resmini hayatın bir parçası haline getirmiştir. Doğalcılık ve Gerçekçilik akımları

⁵⁴ Iain Zaczek, "Rokoko", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 250-251.

⁵⁵ Herbert Read, *Sanatın Anlamı*, çev. Nuşin Asgari, ed. Güney Aldoğan (İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2014) 74-76.

çerçevesinde doğa bir arka plan ya da tek bir öge olarak algılanmamış, toplumla bir bütün olarak ele alınmıştır⁵⁶. Açık havada resim yapmayı gelenekselleştirmiş İzlenimciler ve Geç-İzlenimciler, ilginin kırsala kayması nedeniyle doğadan sahneleri sıkça yansıtmıştır⁵⁷. Bu akım sanatçıları için doğa keskin çizgileri olmayan bir bütündür.

19. yüzyılın sonlarında sanatın figürsüzleşmeye başlamasıyla birlikte, sanatta doğanın imgesi değişmiştir. Sembolizm, Fovizm gibi akımların etkisiyle doğa imgesi geri plana itilmeye başlanmıştır. Ancak bu akımların çağdaşı olan İlkencilik gibi akımlar figürü değiştirirken doğayı ön plana almıştır. Bu akımın en önemli temsilcisi olan Henri Rousseau'nun eserlerinde ham maddenin doğa olduğu ancak figürün yeniden yapılandırıldığı görülmektedir⁵⁸. Rousseau'nun eserlerine bir örnek Resim 3'te verilmiştir. Aynı dönemin akımlarından olan Art Nouveau ve Arts & Crafts, Japon sanatından esinlenerek dal, yaprak, çiçek gibi doğa figürlerini sanatın yanı sıra tasarım ürünlerinde de kullanmıştır⁵⁹.

Resim 3: *Antilopun Üzerine Atlayan Aç Aslan*, Henri Rousseau, 1905 (Kaynak: Guggenheim Bilbao)

⁵⁶ Krausse 64-65.

⁵⁷ Krausse 70-72.

⁵⁸ Read 98-99.

⁵⁹ Iain Zaczek, "Art Nouveau", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 346-347.

20. yüzyılın başlarında doğanın sanatta birebir imge olarak yer alışı giderek değişmiştir. Kübizm, Dadaizm, Gerçeküstücülük gibi akımların etkisinde soyutlaşmaya başlayan sanatta doğa yeniden bir arka plan haline gelmiştir. Bunu izleyen süreçte, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkıcı etkilerden etkilenen sanat dünyasında doğanın yeri tamamen değişmiştir. Soyutlaşan veya geometrikleşen sanatın içinde doğa gerek konu gerek imge olarak kaybolmuştur. Buna rağmen, sanat ve doğa ilişkisi tamamen kesilmemiştir. Yeni bir sanat türü olan fotoğrafın geliştirilmesiyle, doğa fotoğrafçılığı bu ilişkiyi devam ettirmiştir⁶⁰. Doğa ve vahşi yaşam fotoğrafçılığı bu ilişkiyi günümüze kadar getirmiştir.

Tarih boyunca süre gelen doğa sanat ilişkisi, her dönem aynı istikrarla devam etmemiştir. Toplumsal olaylardan ve teknik gelişmelerden etkilenen bu ilişki romantizmde olduğu gibi kimi zaman ivme kazanmıştır. Genel olarak bakıldığında inişli çıkışlı olan bu ilişki 20. yüzyılda yaşanan savaşlar nedeniyle oldukça zayıflamıştır. Soyutlaşıp, doğadan uzaklaşan sanat, 1960 sonrası patlak veren çevre sorunları ve ekolojik sorunlar ile doğayı tekrar ele almıştır.

4.2. 1960 Sonrası Doğa Odaklı Sanat Akımları

Sanayi Devrimi sonrası doğadan uzaklaşan insan kısa süre içinde çevresel ve ekolojik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan doğrudan etkilenmeye başlayan Batı uygarlığı, doğayla olan bağı kuvvetlendirmek adına yeni enstitüler kurmuş ve alanlar üretmiştir. Ancak, dünya savaşlarının ardından hız kazanan çevre sorunları Soğuk Savaş Dönemi'nin getirdiği aşırı sanayileşme ve enerji yarışı ile şiddetlenmiştir.

1960'larda ABD'nin Vietnam politikalarını sorgulamaya başlayan halk, kadın erkek eşitliği ve çevre sorunları gibi konular hakkında düşünmeye başlamıştır. Bu süreçte güçlenen pasifizm akımıyla ve kırsal hayata dönüş anlamına gelen toprağa dönüş düşünceleriyle birlikte gözler tekrar doğaya çevrilmiş ve günümüz çevre bilincinin temelleri atılmıştır. 1960'larda filiz veren çevrecilik akımı kısa zamanda

⁶⁰ Carol King, "Fotoğraf Çağının Başlaması", çev. Gizem 2Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing (Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012) 357-358.

sanata da yansımış ve beraberinde çeşitli sanat akımlarını meydana getirmiştir⁶¹. Çevresel sanat, arazi sanatı, doğada sanat ve ekolojik sanat bu akımlardandır. Kimi yorumlara göre çevresel sanat; ekolojik sanat, arazi sanatı ve doğada sanat akımlarını kapsayan genel bir kavramdır. Ancak çevresel sanat, ekolojik sanat, arazi sanatı ve doğada sanat birbirinden ince çizgilerle ayrılmaktadır.

Doğa odaklı sanat akımlarının 1960'larda ortaya çıktığı görüşü yaygın olarak kabul edilse de Edward Lucie-Smith'e göre çevre merkezli sanat akımları çağdaş sanattan çok daha eskiye ve derine dayanmaktadır⁶². Antik Roma'nın en önemli eserlerinden biri olan, peyzajı ve sanatı bir araya getiren Villa Adriana ile 18. yüzyılın İngiliz bahçeleri bu sava Avrupai örnekler oluştururken, bahçe düzenleme sanatının en büyük örneklerini veren Çin ve Japon kültürleri bu savın başka bir destekleyicisi olmuştur.

1960 sonrası gelişen doğa odaklı sanat akımları, çevre sorunlarının ve ekolojik sorunların gelişimine bağlı olarak çeşitlenmiş ve derinleşmiştir. Bu akımlar, kendi içinde ana akım kabul edilebilen dört kategori halinde değerlendirilecektir.

4.2.1. Çevresel Sanat

Çevresel sanat (environmental art) akımı, korumacı yaklaşıma dayanmaktadır. İnsan merkeziliğin ön planda olduğu bu akım, kavramsal olarak ekolojik sanat ile karıştırılmaktadır. Ekolojik sanata ışık tutan bir öncü akım gibi değerlendirilebilse de felsefeleri ve politik duruşları oldukça farklıdır. Yeşil siyasetin, oraya çıkmasıyla hayat bulan bu akım, performanstan enstalasyona sanatın farklı alanlarında kendisini göstermiştir. 1980'lerde parlamentolara girmeye başlayan Yeşil Partilerden desteğini alan sanat akımı bu dönemin siyasi atılımlarıyla bir anılmaya başladığı gibi birçok Yeşil Parti'nin kuruluşuna da zemin hazırlamıştır⁶³. Söylemleri ve ifade biçimi nedeniyle, çevresel sanatçılardan biri sayılan Joseph Beuys'un Alman Yeşil Partisi'nin kuruluşunda yer alması bunun örneklerindedir.

⁶¹ Ahu Antmen, *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014) 253.

⁶² John K. Grande, *Art and Nature Dialogues: Interviews with Environmental Artists*, (Albany: State University of New York Press, 2004) xi.

⁶³ Dean Kenning, *Eco Art*, *Art Monthly*, 313,1, (2008):2, 31.08.2016, <<http://www.deankenning.com/Eco%20Art.html>>.

Rosi Lister, çevresel sanatın pratiğini ve amaçlarını sınıflandırabilmek için üç madde belirlemiştir⁶⁴. İlk olarak, çevreyi gözlemleyen ve çevreyle iletişime giren çevresel sanat; doğaya uyum sağlama ve dâhil olma gibi söylemlere sahiptir ve doğada bulunan malzemeleri kullanmaktadırlar. Bu işler geçici çevre olarak değerlendirilebilir, doğal malzemelerin kalitesine ve mekânla ilişkisine dikkat çekmektedir. Lister, bu grupta eser üreten sanatçılara Andy Goldsworthy, Chris Drury, Richard Long ve David Nash'ı örnek vermektedir. İkinci sınıflandırmada, fiziksel çevrenin somut olarak temizlenmesini ve geliştirilmesini savunan aktivist sanatçılara yer vermiştir. Bu sanatçılar nehirlerin temizlenmesi, ormanlaştırma, kirli toprakları temizleme gibi çalışmalara katılırlar. Hans Haacke, Joseph Beuys, Robert Morris, Alan Sonfist, Agnes Denes gibi isimler bu grubun içinde değerlendirilmiştir. Son grup olan, pedagojik ve/veya aktivist niyet taşıyarak sosyal çevreyle bağlantı kuran sanatçıların öncelik verdiği nokta, toplumsal bakış açılarının değiştirilmesidir. Bu noktada amaç çevresel ilerleme adına sosyal davranışın değiştirilmesidir. Bu grupta sanat, disiplinlerarası ve katılımcı bir yaklaşımla üretilir.

Resim 4: *Wheatfield*, Agnes Denes (Kaynak: Wead Artists)

⁶⁴ Rosi Lister, What is Environmental Art, *Visual Culture and Nature On-line Magazine*, 2003, 31.08.2016 <<http://www.ecologicalart.org/cogmag20what.html>>.

Agnes Denes, 1982 yılında Wall Street ve Dünya Ticaret Merkezi yakınlarındaki Battery Park'a buğday ekmiş ve dört ay boyunca tüm zirai bakımını yapmıştır. Hasattan 453 kilogram buğday elde edilmiştir. Ekiminden hasata kadar toplam 4.5 milyar dolar harcanmıştır. Gıda, enerji, ticaret gibi kavramların sembolü olan buğday, bu eserle birlikte kötü yönetim, israf, açlık ve ekolojik kaygılar taşıyan bir sembol haline gelmiştir⁶⁵. Farkındalık yaratmak amacıyla yapılan deneysel nitelikleri bulunan bu eser çok sayıda sergiyle ses getirmiş ve çevresel sanatın önemli örneklerinden biri haline gelmiştir. Bu eserin bir örneği Resim 4'tedir.

4.2.2. Arazi Sanatı

Literatürde "land art" olarak geçen arazi sanatı 1960'larda ortaya çıkan çevrecilik akımları ile birlikte klasik galeri ve müze mekânlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu akımın zaman zaman "yeryüzü sanatı", "toprak sanatı" ya da "çevresel sanat" olarak adlandırıldığı görülmüştür. Ancak; daha önce bahsedildiği gibi çevresel sanat kapsayıcı bir kavram değildir, aksine ayrı bir akımı ifade etmek için kullanılmaktadır. Andrew Dickson White Museum of Art'ın 1969 tarihli "Earth Art" sergisinin manifesto niteliği taşıyan katalogunda arazi sanatının genel çerçevesi ve ideolojisi açıklanmıştır. Willoughby Sharp tarafından "Yeni Heykel" olarak adlandırılan bu akım; materyalize olmuş sanat piyasasına karşı, biçimlendirilmemiş mekânda yeni sorunlarla yüzleşen anti-materyalist bir duruş ortaya koymaktadır⁶⁶. Bu akımın ana amacı, sanat dünyasının katı kuralları dışına çıkmaktır. Konu bağlamında kesin sınırları yoktur. Ekoloji ve çevre ile ilgili konulara rastlanabildiği gibi farklı amaçlarla üretilen eserler de mevcuttur.

Minimalizm, Arte Povera, happening, performans sanatı ve kavramsal sanat gibi farklı akımlardan izler taşıyan arazi sanatı, görselliğin ön planda olması ve doğanın üstünde iyileştirici müdahalesi bulunmaması nedeniyle ekolojik sanattan ayrılmaktadır⁶⁷. "Fırça yerine buldozer" anlayışında olan bir sanat akımının ekolojik kavram ve ilkeler doğrultusunda değerlendirilmesi oldukça zordur. Keza arazi sanatının önde gelen isimlerinden Robert Smithson'un, Vancouver sularında inşa

⁶⁵ Agnes Denes, Wheatfield - A Confrontation: Battery Park Landfill, Downtown Manhattan, 30.12.2016, < <http://www.agnesdenesstudio.com/works7.html>>.

⁶⁶ Earth Art Exhibition Catalogue, Andrew Dickson White Museum of Art,(New York: Cornell University Press, 1970).

⁶⁷ Antmen 253-254.2

etmeyi tasarladığı kırık camlarla kaplı bir ada olan "Island of the Broken Glass" projesi SPEC adlı sivil toplum örgütü tarafından ekolojik dengeyi bozacağı gerekçesiyle yoğun protestolara maruz kalmış ve iptal edilmiştir⁶⁸. Ancak Smithson, maden ve taş ocakları tarafından zarar gören doğal alanların arazi sanatı aracılığıyla geri kazandırılmasını amaçladığını da ifade etmektedir⁶⁹. Görüldüğü gibi kesin hatlara sahip olmayan bu akımın sanatçıların çevresel sanat, ekolojik sanat ve doğada sanat gibi akımların sanatçılarından ayırt etmek oldukça zordur.

Resim 5: *Sun Tunnels*, Nancy Holt (Kaynak: Utah)

Nancy Holt, 1976'da inşa ettiği *Sun Tunnels* adlı, Resim 5'te görülen, eseriyle zaman ve uzay, dünya ve gökyüzü ilişkisini insan algısıyla yansıtmıştır. 2.7 metre yüksekliğinde, 5.4 metre uzunluğunda olan beton tüpler "X" şeklinde yerleştirilmişlerdir. Gündüz ve gece eşitliğinin olduğu 21 Haziran ve 21 Aralık tarihlerinde güneşin doğuşu ve batışı tüplerdeki delikleri aynı hizaya gelmekte ve bir ışık huzmesi oluşturmaktadır⁷⁰. *Sun Tunnels* doğrudan çevresel veya ekolojik kaygılar barındırmamasına rağmen, Nancy Holt'un *Sky Mound* gibi başka eserlerinde bu kaygıları taşımaktadır⁷¹. Sanatçının başka akımlara yakın eserler de ürettiği gözlemlenmektedir.

⁶⁸ Ron Graziani, *Robert Smithson and the American Landscape*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004) 107-108.

⁶⁹ Antmen 258.

⁷⁰ Sun Tunnels Self-guide, Utah Museum of Fine Arts, 30.12.2016, < http://umfa.utah.edu/suntunnels_selfguide>.

⁷¹ Nancy Holt Sky Mound, Greenmuseum.org, 30.12.2016, < <http://greenmuseum.org/c/aen/Images/Ecology/sky.php>>.

4.2.3. Doğada Sanat

Doğada sanat olarak çevrilen "Art in Nature", tam anlamıyla bir manifestoya sahip olmaması nedeniyle hakkında anlaşmazlığa düşülen akımlardan biridir. Çok defa ciddi bir incelemeye tabi tutulmadan çevresel sanatın ya da arazi sanatının içinde değerlendirilmektedir. Örneğin; Nancy Atakan, Arayışlar-Resim ve Heykelde Alternatif Akımlar adlı kitabında Doğada Sanat'ı Arazi Sanatı'nın kapsamında değerlendirmiştir⁷². Online bir müze olan greenmuseum.org sitesinin yöneticisi Sam Bower'ın belirttiği gibi doğada sanat, daha çok Avrupa'da kullanılan bir terim olup romantik olgular taşıyan, doğal malzemeler kullanan bir sanat akımıdır⁷³. Doğada sanat akımına bağlı olan sanatçıların oluşturduğu online bir topluluk AiNIN (Artists in Nature International Network) misyonlarını şu şekilde açıklamıştır⁷⁴:

Doğada Sanat'ın doğaya saygı duymak anlamına geldiğine inanıyoruz, sanat adına kullanılmasına ya da suiistimal edilmesine değil. Doğaya saygı duymanın, çevremizle ilişkimiz üzerine açıklayıcı ve yorumlayıcı bir yol olarak, her alan için özel bir iş yaratmak olduğunu düşünüyoruz.

Resim 6: Raft Autumn, Nils Udo (Kaynak: Pacea)

⁷² Nancy Atakan, *Arayışlar- Resim ve Heykelde Alternatif Akımlar*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998) 60-63.

⁷³ Yeşim Zümrüt., *1960 Sonrasında Ortaya Çıkan Ekolojik Sanatın Kavramlar ve Amaçlar Kapsamında Değerlendirilmesi*, (İstanbul:Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı Seramik Tasarım Programı, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2011) 55 .

⁷⁴ AiNIN, Mission, 24.05.2016 <<http://www.artinnature.org/mission/>>.

Resim 6'da eseri görülen Nils Udo bu akım sanatçılarından. Nils Udo eserlerinde yarattığı imgeleri bir ütopya olarak değerlendirip, şu şekilde açıklamıştır⁷⁵:

Doğaya paralel ve mümkün olan en büyük özenle çalışsam da; temel bir iç çelişki vardır. Bu çelişki tüm işlerimin temelinde yatmaktadır; bu çelişki varoluşumuzun özünde olan ölümcüllükten kaçamaz. Dokunduğu şeye zarar verir: doğanın bakırlığı... Doğada neyin mümkün ve gizli olduğunun farkına varmak, kelimenin tam anlamıyla neyin hiçbir zaman var olmadığını farkına varmak, ütopya gerçeklik olur. Bir ikinci hayat yeterli gelir. Olay gerçekleşir. Ben sadece bunu canlandırdım ve görünür kıldım.

4.2.4. Ekolojik Sanat

Kökleri 1960'ların çevresel sanatına kadar uzanan ancak 1990'larda ekolojik sanat (ecological art) olarak anılmaya başlayan bu akım, kendinden önce gelen akımlardan farklı olarak sadece farkındalık yaratmayı amaçlamamış, doğanın doğrudan korunmasını ve ekolojik sorunların çözülmesini amaç edinmiştir. Bu doğrultuda bir araya gelen sanatçılar, biyologlar, mühendisler gibi farklı bilimsel alanlardan insanlar yeni nesil sanat/çevre örgütlerini yaratmıştır⁷⁶. Ekolojiyi sanata aktif olarak dâhil etmesiyle, çevreyi mekân ya da obje olarak gören akımlardan ayrılan ekolojik sanat, amaçlarını belli başlı maddeler halinde toplamıştır⁷⁷:

-Ekolojik sistemin fiziksel, biyolojik, kültürel, politik ve tarihi yönlerine

-Doğal materyallerin kullanıldığı işler yaratmak ya da rüzgâr, güneş ve su gibi doğal enerji kaynaklarını kullanmak.

-Zarar görmüş ekolojik sistemi iyileştirmek ve tahribini önlemek.

-Yüzleşmek zorunda kaldığımız çevre sorunları ve ekolojik dinamikler hakkında halkı bilgilendirmek.

⁷⁵ Nils Udo, Greenmuseum.org, 30.12.2016 < http://greenmuseum.org/content/artist_index/artist_id-36__nosplit-z.html>

⁷⁶ Beth Carruthers, *Mapping The Terrain Of Contemporary Ecoart Practice And Collaboration, (a research report) Canadian Commission for UNESCO*, (London: UNESCO,2006) 8.

⁷⁷ Sacha KAGAN, *The Practice of Ecological Art, Plastik Art and Science*, (2014), 23.07.2016 <<http://art-science.univ-paris1.fr/plastik/document.php?id=866>>.

-Ekolojik ilişkileri gözden geçirip; bir arada yaşamak, sürdürülebilirlik ve iyileştirme için yaratıcı çözümler sunabilmek.

Bu maddelerin dışında, 1991 yılında sanat tarihçisi Suzi Gablik ekolojik sanatın üç önemli kavram altında geliştiğini söylemiştir: bağlayıcılık, yeniden yapıcılık, etiksellik⁷⁸. Aynı eserde Sacha Kagan, ekolojik sanat sanatçıları, benzer türlerde eser üreten sanatçılardan ayıran belli noktaların altını çizmiştir. Kagan'a göre, yenilenmeye inanan bu sanatçılar yaratıcılığı bireyselden çok ortaklaşa kullanır, kültür ve doğa arasında keskin çizgiler çizmez, disiplinler arası ve ötesi çalışmalar ortaya koyarlar.

Resim 7: *The Magic of Water (Veden Taika)*, Jackie Brookner (Kaynak: Land Art Studies)

Finlandiya'nın Salo şehrinde, kanalizasyon arıtma sürecinde kullanılan lagünlere, farklı branşlardan çok kişinin danışmanlığı ve yardımıyla, su kirliliğini temizleyen bitkiler diken Jackie Brookner bölgenin ekolojisini ıslah etmiştir. Dikilen bitkiler suları temizlemekle kalmamış, adacıklar göçmen kuşlar için yumurtlama alanı haline gelmiştir. Lagünlerde kurulan biyolojik adacıklar, ekolojik dengenin yeniden sağlanmasına katkına sağlamaktadır⁷⁹. Eser, Resim 7'de görülmektedir.

⁷⁸ Kagan.

⁷⁹ Jackie Brookner, Veden Taika, 30.12.2016 < <http://jackiebrookner.com/project/veden-taika/>>.

4.3. Sanat ve Doğa İlişkisinin İdeolojik Kapsamda Değerlendirilmesi

Siyasi ideolojilerle doğru orantılı gelişme gösteren sanat akımları, genel söylemlerini bu ideolojilerden almıştır. Yeni sanat akımları, artan siyasi ve ekolojik sorunlar nedeniyle zamanla kaynaklarını aldıkları ideolojilerden farklılaşmıştır. Literatür incelendiğinde bu akımların genel bir ayrımını yapmak oldukça güçtür. Kimi akımlar manifestolara sahipken, kimileri akademisyenler ve sanatçılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Özellikle çevresel sanatın, doğada sanat ve ekolojik sanattan ayrılması bir hayli güçtür. Bu durumun nedeni, bu akımın ortaya çıkan doğa odaklı ilk akım olması ve neredeyse on yıl boyunca benzer bir akımın gelişmemesidir. Bu noktada çevresel sanat ve ekolojik sanatın ayrımını yapacak olursak en önemli fark ideolojiktir. İlk bölümde bahsedildiği gibi çevre ve ekoloji kavramları oldukça farklı anlamlar içermektedir. Bu açıdan çevresel sanat, korumacı yaklaşımın söylemlerini benimserken; yenilenmeyi ve iyileştirmeyi öncelik edinen ekolojik sanat herhangi bir ekolojik politikadan kaynağını alabilir.

Çevre ve ekoloji odaklı bu sanat akımları siyasi ideolojilerden etkilenmiş olmasına rağmen özgünleşmenin yolunu bulmuştur. Eserler tek tek incelendiğinde ya da akımların genel söylemlerine bakıldığında, politik yaklaşımlara birebir eşleşme göstermemektedir. Bir mesaj taşıyan ya da amacı olan bu eserler ya da sanatçılar, siyasi yaklaşımları temel alırken, kendilerini bu ideolojik çerçevelerde sınırlandırmamıştır. Korumacı yaklaşımdan temelini alan çevresel sanat gibi ya da ekolojik yaklaşımlardan etkilenen ekolojik sanat gibi genellemeler ortaya konabilirken; eko-anarşizm, ekofaşizm gibi mikro ideolojiler sanat akımlarına doğrudan yansımamıştır.

Arazi sanatı, doğada sanat ve ekolojik sanat gibi akımların sanatçıları, çoğu zaman işledikleri konu itibarıyla kimi zaman ise alışlagelmiş mekân anlayışına karşı çıkmak amacıyla geleneksel sanat kurumlarının dışında sergileme yapmaktadır. Müze, galeri gibi sanat kuruluşları eser ve izleyici arasında bir köprü görevi görmektedir. Sanat kurumları dışında gerçekleştirilen bu çalışmalar, sıklıkla gündelik hayattan uzak, ulaşılması güç mekânlarda gerçekleştirilmektedir. Bu durumda ise, söz konusu olan eserler sınırlı sayıda izleyiciye ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra, organik ve hafif malzemelerin kullanıldığı kimi eserler, doğanın akışı içerisinde izleyiciye ulaşmadan yok olmaktadır. Bu noktada, film ve fotoğraf bir belgeleme

tekniği ve sanat olarak kullanılmaktadır. Film ve fotoğraf sayesinde eserler, daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır. Sanat kurumlarına fiziksel olarak giremeyen bu eserlerin fotoğrafları yine sanat kurumlarında sergilenmekte ya da filmleri gösterilmektedir. Ancak, sanat gündeminde gerektiği yeri bulamayan doğa odaklı sanat akımları bir başka düzlemde yerini bulmaktadır. Son yıllarda hayatımıza giren ve sıklıca adını duyduğumuz sanal müzeler ve online topluluklar, günlük hayatın akışında var olan bu sanatı topluma ulaştırmaktadır. Genelde evre ve ekolojik duyarlılığı gelişmiş sanatçıların yönettiği bu dijital ortamlar, sanatsal propaganda aracı haline gelmiştir. Ücretsiz ulaşılabilen dijital ortamlar, zamandan ve mekndan bağımsız olması nedeniyle daha çok izleyiciye ulaşmaktadır.

Sanat, evre sorunlarına ve ekolojik sorunlara bahsi geçen akımlarla sistematik bir biçimde tepki verdiği gibi akımlardan bağımsız olarak da tepki vermektedir. Bu bağımsız tepkiler, genellikle belirli bir sorun ya da ekolojik felaket üzerinde yoğunlaşmıştır. Sanatın, ekolojik sorunlara tepkisini farklı bir açıdan değerlendirmek amacıyla, ekolojik felaketler sonrası üretilen eserler beşinci bölümde incelenmiştir.

5. İNSAN KAYNAKLI EKOLOJİK FELAKETLER SONRASI YAPILMIŞ ESERLERİN ANALİZİ

Sanatın, somut olaylara dayanan insan kaynaklı ekolojik felaketlere daha çok tepki verdiği medyadan gözlemlenmektedir. Verilen sanatsal tepkiler incelenerek, ekoloji ve çevre odaklı ideolojiler ve sanat akımlarıyla ilişkisi analiz edilmiştir.

5.1. Örneklem Seçimi

Sanat ve ekolojik felaketler arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için insan kaynaklı dört ekolojik felaket seçilmiştir. Seçim yapılırken bu felaketlerin küresel ölçekli olup ekosistemi bir bütün olarak etkilemesi ve meydana gelen zararın etkisi dikkate alınmıştır. Seçilen felaketlerin tümünde ağır ekolojik tahribat gerçekleşmiş, zarar canlı ve cansız tüm varlıkları uzun vadede etkilemiştir.

Karşılaştırma yapabilmek amacıyla aralarında en az yirmi yıl olan iki nükleer santral kazası ve iki petrol sızıntısı değerlendirilmiştir.

5.2. Araştırma Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak literatür araştırma ve belge tarama yöntemi kullanılmıştır. Sanat dergilerinde ve gazetelerinde çıkan haberlerden, sanatçı manifestolarından yararlanılmıştır.

5.3. Araştırmada Kullanılan Örneklem

Örneklemler sırasıyla; Çernobil nükleer santral kazası, Exxon Valdez petrol sızıntısı, Deepwater Horizon petrol sızıntısı ve Fukushima Daiichi nükleer santral kazasıdır.

5.3.1. Çernobil Nükleer Santral Kazası

26 Nisan 1986 tarihinde yanlış giden bir deney sonrası patlayan Çernobil Nükleer Santrali, dünyanın yüzleştığı ilk büyük nükleer felaket olarak tarihe geçmiştir. Yedi ölçeğinde gerçekleşen nükleer felaket anında hayatını kaybedenler bir yana, çok sayıda kişiyi yarattığı kanserler ve mutasyonlarla uzun yıllar boyunca etkilemiştir⁸⁰. Patlamanın gerçekleştiği 30 km yarıçapındaki alan erişime kapatılmış ve patlamadan doğrudan etkilenen bölge hemen boşaltılmış olmasına rağmen, günün hava koşulları nedeniyle radyoaktif madde Türkiye dâhil olmak üzere Avrupa'nın büyük bir kısmına taşınmıştır. Patlamanın gerçekleştiği Reaktör 4'ün tonlarca kum ve çimentoyla toprağa gömülmesi, toprağa ve suya sızan radyoaktif madde miktarını artırarak en az 300 yılda temizlenmesi ön görülen bir ekolojik felakete yol açmıştır⁸¹. Bu büyük ekolojik felaket, büyük tepkileri de beraberinde getirmiştir.

Erişime kapatılan Pripyat'ın radyasyondan temizlenen bir kısmı, henüz yerleşime açılmasa da yakın tarihte turizme açılmıştır. Birçok sanatçı tarafından ilgi odağı haline gelen ve çeşitli sanat eserlerine konu olan şehir, sanatçıların yaptığı ziyaretler sonucu, sanat eserine dönüşmeye başlamıştır⁸². Pripyat'ta örnekleri hızla artan sokak sanatının büyük bir kısmı anonim iken küçük bir kısmının sanatçıları bilinmektedir.

COMBO ya da COMBO Culture Kidnapper olarak tanınan Fransız sokak sanatçısı Pripyat'a yaptığı ziyaretle şehrin terk edilmiş duvarlarına bir kaç eserini bırakan sanatçılardan biri olmuştur. Daha çok nükleer enerjiyi destekleyen reklam afişlerini ve yazılarını kullanan COMBO'nun en dikkat çekici eseri, dünyaca ünlü Simpsons çizgi filminden alınan bir kare olmuştur⁸³. Siyasi eleştiriler taşıyan işlerinde çoğunlukla çizgi film karakterlerini kullanan COMBO, arka planda nükleer santral ile Simpson ailesinin mutluluğunu yansıtan, Resim 8'deki kareyi seçmesi Çernobil Felaketi'ne ironik bir dokunuş olmuştur.

⁸⁰ M.Salih Elmas, *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı*, (Ankara: USAK Yayınları,2013) 101-103.

⁸¹ Scott Ingram, *The Chernobyl Nuclear Disaster*, (New York:Infobase Publishing,2005) 2.

⁸² Chris Leadbeater, How can I visit Chernobyl,and is it safe?, *The Telegraph* (2016), 10.05.2016, <<http://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/ukraine/articles/how-can-i-visit-chernobyl-and-is-it-safe/>>.

⁸³ COMBO, Tchernobly, 10.05.2016,< <http://www.combo-streetart.com/gallery/tchernobyl/>>.

Resim 8: *Çernobil*, COMBO (Kaynak: Combo-Street Art)

Hayvanların Çernobil'e geri dönüşünü ve bölgede doğanın yeniden doğuşunu yumurtaya koşan tavşanlarla betimleyen Portekizli sokak sanatçısı Pantónio'nun eseri, Ukraynalı fotoğraf sanatçısı Maxim Dondyuk tarafından belgelenmiştir⁸⁴. Örnek, Resim 9'da görülmektedir.

Resim 9: *İsimsiz*, Pantónio, fotoğraflayan Maxim Dondyuk (Kaynak: Street Art News)

⁸⁴Pantonio in Kiev & Chernobyl, Ukraine, *Street Art News*, (2016), 10.05.2015, <<http://www.streetartnews.net/2016/04/pantonio-in-kiev-chernobyl-ukraine.html>>.

Avustralyalı sanatçı Guido van Helten'in, Çernobil Felaketi'ni dünyaya duyurmak adına bölgeye giden ilk foto muhabirlerden olan Igor Kostin'in anısına, Kostin'in 1986'da olayın hemen ardından bölgede çektiği fotoğraflardan birini Reaktör 5'in içinde resmetmiştir⁸⁵. Eserin örneği Resim 10'da verilmiştir. Foto muhabirliğin önemine ve nükleer enerjinin tehlikelerine dikkat çekmek isteyen sanatçı, video sanatçısı Geo Leros ile birlikte Çernobil'i ve eserini konu alan *Under the Line* adlı 6.50 dakikalık kısa film ile 2015'te hayatını kaybeden Igor Kostin'i onurlandırmak istemiştir.

Resim 10: *İsimsiz*, Guido van Helten (Kaynak: Street Art News)

Bunların yanı sıra Pripyat ve Çernobil'de çok sayıda anonim grafiti bulunmaktadır. Eserler şehirlerin farklı alanlarına dağılmıştır, Resim 11'deki gibi örneklerin bir kısmı dış mekânda yer alırken bir kısmı iç mekândadır. Bahsi geçen grafitiler, şehri ziyaret eden fotoğraf sanatçıları tarafından belgelenmiştir. Bu sanatçıların arasında Jan Smith, Alex Cheban, Michael Day, Guillaume Herbaut gibi isimler yer almaktadır. Alman fotoğraf sanatçısı Gerd Ludwig ise felaket sonrası ilk yılda çektiği fotoğrafları, uzun soluklu projesi olan *The Long Shadow of Chernobyl* isimli kitabında birleştirmiştir⁸⁶.

⁸⁵ Fran Cacirano, Guido van Helten x 30th anniversary of Chernobyl disaster, *Street Art News*, (2016), 11.05.2016, <<http://www.streetartnews.net/2016/04/guido-van-helten-x-30th-anniversary-of-chernobyl-disaster.html>>.

⁸⁶ The Longshadow of Chernobyl A Long Term Project By Gerd Ludwig, 11.05.2016, <<http://www.longshadowofchernobyl.com/about/>>.

Resim 11: Fotoğrafçı Jan Smith tarafından belgelenmiş grafiti örnekleri (Kaynak: My Modern Met)

Başka bir sanat projesiyle Pripyat'a hayat veren fotoğrafçı Jan Smith'tir. Çernobil ve Pripyat'ı kadrajına alan sanatçı bununla kalmayarak, Pripyat'ta yer alan bir çocuk yuvasındaki terk edilmiş oyuncakları fotoğraflayarak, bunları yuvada bulunduğu açık sayfalarda yer alan masal ve hikâyelerle veya patlamaya tanıklık eden çocukların anılarıyla eşleştirmiştir⁸⁷. Projeye, Rusça oyuncak anlamına gelen *Igrushka* adı verilmiştir. Çeşitli sebeplerle terk edilmiş mekânları konu olarak seçen Smith'in çalışmalarına kişisel web sayfasından ulaşılabilir. Resim 12, bu projeden bir görüntüdür.

Resim 12: Clay Pony, Story Found on an Open Page, *Igrushka*, Jan Smith (Kaynak: Smithjan)

⁸⁷ Jan Smith, *Igrushka*, 12.05.2016, < <http://www.smithjan.com/igrushka.html>>.

Guido van Helten'in, Igor Kostin'i onurlandırmak adına yaptığı duvar gibi, bir başka eser de aynı amaçla tasarlanmıştır. Resim 13'te görülen David Kracov'un *Book of Life* isimli eseri, felaket sonrası radyasyon nedeniyle sağlık sorunları yaşanan çocuklara kalıcı bir yuva vermek amacıyla günümüze kadar gelen kampanyayı başlatan Haham Yossi Raichik anısına yapılmıştır⁸⁸. Metalden yapılan heykelde, Raichik'in kurtardığı çocuk sayısını temsilen 2547 tane kelebek bulunmaktadır ve defterin sayfalarına Çernobil çocuklarının Raichik için söyledikleri yazılmıştır.

Resim 13: *Book of Life*, David Kravoc (Kaynak: My Modern Met)

Sanatın ve bilimin bir araya geldiği noktada duran Cornelia Hesse-Honegger, radyoaktivite nedeniyle mutasyona uğrayan böcekleri toplayıp resmeden sanatçı, bilimsel resimler yapan bir illüstratör olarak bilinmektedir⁸⁹. İlhamını Çernobil felaketinden alan bilim insanı sanatçı, Çernobil ve Three Mile Island gibi kazaların

⁸⁸ Alice Yoo, Butterflies Bursting Out of Book, *My Modern Met*, (2012), 12.05.2016, <<http://www.mymodernmet.com/profiles/blogs/book-of-life-david-kracov?context=tag-david+kracov>>.

⁸⁹ Helen Thompson, Chernobyl's Bugs: The Art And Science of Life After A Nuclear Fallout, *Smithsonian Mag*, (2014), 12.05.2016, <<http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/chernobyls-bugs-art-and-science-life-after-nuclear-fallout-180951231/?no-ist>>.

yaşandığı bölgeleri ve bunun dışında herhangi bir kaza ile karşılaşmamış nükleer santralleri ve çevrelerini projesine dâhil etmiştir⁹⁰. Nükleer enerjinin, doğanın gözden kaçan parçalarında yarattığı zararlara dikkat çeken sanatçının eserleri, nükleer lobisinin güçlü olduğu üleksi İsviçre hariç dünyanın farklı yerlerinde çok sayıda galeride sergilenmiştir⁹¹.

Resim 14: *Insect Art*, Cornelia Hesse-Honegger (Kaynak: Protix)

Kırgız sanatçı Roman Gumanyuk, Çernobil felaketini konu alan *Pripyat Lights, or Chernobyl Shadows* isimli seriyi Pripyat'a yaptığı ziyaret sonucunda ortaya çıkarmıştır⁹². Bu ziyaretlerden ortaya çıkan eserlere iki örnek Resim 15 ve Resim 16'da verilmiştir. Sanatçı; Orta Asya doğası ve yaşamı, Bulgaristan ve İtalya gibi ülkelerin doğası ve şehir manzaraları, roket ve uydu gibi farklı konularda seri resimler yapmaktadır. Bahsi geçen sergi Kırgızistan başta olmak üzere, Çernobil'den etkilenen birçok ülkede sergilenmiştir.

⁹⁰ Cornelia Hesse-Hogenger, Current Projects, 12.05.2016, <<http://www.wissenskunst.ch/uk/current-projects/1/>>.

⁹¹ Cornelia Hesse-Honegger, e-mail yoluyla görüşme, 10.01.2017.

⁹² Dedicated to 30th anniversary of the disaster at the Chernobyl Nuclear Power Plant, 10.05.2016, <<http://chernobylshadows.com/>>.

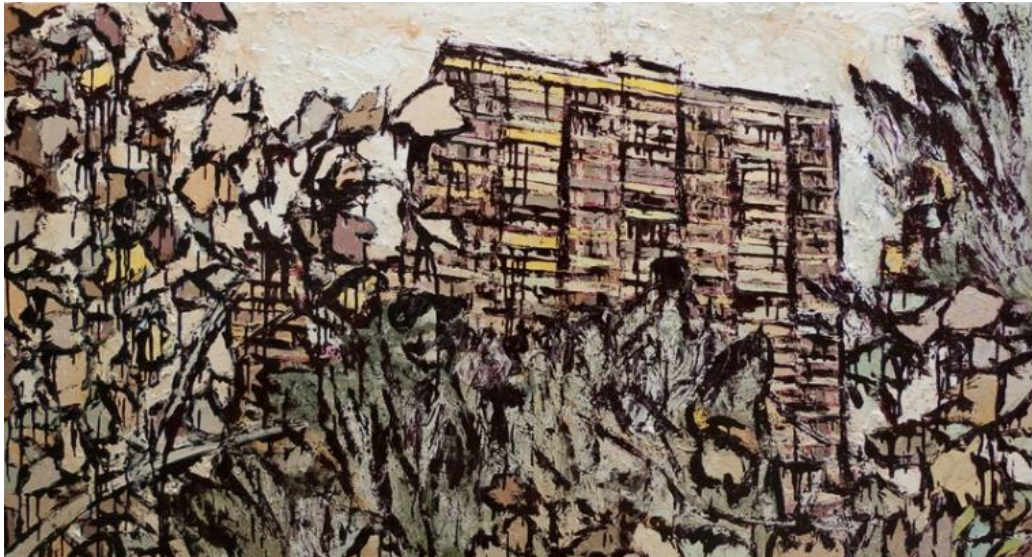

Resim 15: *26th april 1986*, Roman Gumanyuk
(Kaynak: Gumanyuk)

Resim 16: *Evenings in Pripyat*, Roman Gumanyuk
(Kaynak: Gumanyuk)

Benzer bir biçimde Pripyat'a yaptığı ziyaret sonrası Çernobil konulu eserler üretmeye başlayan İngiliz sanatçı Zachary Peirce'in bakış açısı oldukça farklıdır. Modern Pompei olarak adlandırdığı Pripyat'ın terk edilmesiyle doğa tarafından ele geçirilmesini, farklı bir var oluş mücadelesi olarak görmektedir ve bölgenin "paradoksal güzelliği"ni vurgulamaktadır⁹³. Sanatçı, sürdürdüğü seri çalışmalarında, Resim 17'de görülebilen, doğanın binaları ele geçirmesini tuval üzerine yağlı boya ve baskılarla resmetmektedir. Bunun yanı sıra bir fotoğraf sanatçısı olan Peirce'in Pripyat ve Çernobil ziyareti sırasında çekilmiş olduğu fotoğraf serisi de mevcuttur.

Resim 17: *Pripyat, Chernobyl Exclusion Zone (14)*, Zachary Peirce
(Kaynak: Zachary Peirce)

⁹³ Zachary Peirce , Chernobyl, 10.05.2016, <<http://zacharypeirce.com/chernobyl/>>.

Chicago'daki UIMA adlı enstitü, felaketin 30.yılı anısına iki Çernobil sergisine ev sahipliği yapmıştır. "Chernobyl: Impact & Beyond" isimli sergi çok sayıda sanatçını katıldığı multimedya bir sergidir. Dominic Sansone, Jave Yoshimoto, Igor Zaytsev gibi isimlerin olduğu sergide Türk sanatçı Eden Ünlüata *Serving With Love* adlı enstalasyonu/performansıya Türkiye'deki radyasyonlu çay tüketimine dikkatleri çekmiştir⁹⁴. Sosyal katılımı amaçlayan performans sanatçı ve ziyaretçiler arasında gerçekleşen bir sohbetir⁹⁵. Serginin bir fotoğrafı Resim 18'de görülmektedir. "Chernobyl: Artist Respond" adı diğer sergi ise Chicago'lu 30 sanatçının her birinin, Çernobil felaketi ile ilgi ürettiği, 40 ipek baskıyı barındıran geniş bir portfolyo niteliği taşımaktadır⁹⁶. Sergilenen bu baskılar, belirli ücretler karşılığında online olarak da satışa sunulmuştur.

Resim 18: "Chernobyl: Impact & Beyond", The Ukrainian Institute of Modern Art
(Kaynak: UIMA)

İncelenen eserlerden de görülebileceği için Çernobil felaketi ile ilgi eserlerin büyük çoğunluğu, felaketi ve kaybedilenleri anma niteliğindedir. Eserler genel olarak, nükleer enerjinin zararlarına karşı bir farkındalık uyandırmayı amaçlamaktadır.

⁹⁴ Chernobyl 30 Years Later, UIMA, 13.05.2016, <<http://uima-chicago.org/chornobyl-30-years-later/>>.

⁹⁵ Eden Ünlüata, e-mail yoluyla görüşme, 11.01.2017.

⁹⁶ Chernobyl Portfolio, UIMA, 13.05.2016, <<http://uima-chicago.org/chornobyl-portfolio/>>.

5.3.2. Exxon Valdez Petrol Sızıntısı

Birçok çevrecinin ve bölge halkının karşı çıktığı Trans-Alaska Boru Hattı'ndan gelen ham petrolü Kaliforniya'ya taşımakla görevli olan Exxon Valdez adlı gemi, Exxon Petrol Şirketi'ne ait bir VLCC olarak bilinmektedir⁹⁷. 24 Mart 1989 gece yarısı, Bligh Resif'ine oturan Exxon Valdez adlı geminin karinasında ve tanklarında açılan çatlaklar sonucu Alaska Körfezi'ne ham petrol sızdırması o tarihe kadar gerçekleşen en büyük petrol felaketi olarak kayıtlara geçmiştir. EVOSTC'nın 13 Haziran 2007 tarihli raporunda; görgü tanıklarına göre geminin demir aldığı gece aşırı miktarda alkol tüketen Kaptan Hazelwood, kazadan kısa süre önce güvertede iki kaptan olması gerektiğini bildiren kurala rağmen yerini tek başına görev yapan Üçüncü Kaptan Cousins'e bırakmıştır. Geminin deniz trafik hattı dışında seyrettiğini fark eden üçüncü kaptan, tekrar hatta dönmek üzere manevra yapmıştır. Taşıdığı yüke göre hızlı giden gemi manevrayı alamayarak resife oturmuştur⁹⁸. 53 milyon galon ham petrol taşıyan gemi, 5,8 milyon galonu okyanusa sızdırmıştır. İnsan hatası olarak değerlendirilen bu olayda, gemiyi eksik mürettebat ile sefer gönderen Exxon Şirketi'ni dolaylı olarak sorumlu tutulmuştur. Ancak, serbest gazeteci Greg Palast bir yıldan uzun süredir bozuk olan radarı pahalı bir ekipman olduğu gerekçesiyle tamir ettirmeden gemiyi göreve gönderen şirketin sızıntıdan doğrudan sorumlu olduğunu iddia etmiştir⁹⁹.

Döneminde en büyük petrol sızıntısı olarak bilinen Exxon Valdez felaketinden hemen sonra büyük bir sanatsal tepki gözlenmemekle birlikte, felaketin etkisinin devam etmesiyle sanatsal tepkilerde artış görülmüştür. Felakete tepki olarak yapılan çalışmaların büyük bir kısmında petrol ya da petrol izlenimi yaratan malzemeler ve renkler kullanılmıştır. Resim 19 ve Resim 20 bu eserlere örnektir.

Figüratif ve soyut çalışmalarıyla bilinen ABD'li sanatçı Scott Miller'ın Exxon Valdez meleşmesi anlamına gelen *Exxon Valdez Angel* adlı eseri ve felaketinin 20.yılı anısına The Pratt Museum ve Bunnell Street Arts Center'da düzenlenen karma sergide yer alan Alaskalı sanatçı Kathy Smith'in eserleri buna örnek oluşturmaktadır.

⁹⁷ Elspeth Leacock, *The Exxon Valdez Oil Spill*, (New York: Infobase Publishing, 2009) 1-3.

⁹⁸ Kellie Kvasnikoff, *Exxon Valdez 18 Years and Counting*, (USA: Lulu, 2007) 11-20.

⁹⁹ Greg Palast, "Ten years after but who was to blame?", (1999), 08.06.2016 < <http://www.gregpalast.com/ten-years-after-but-who-was-to-blame/>>.

Resim 19: *Exxon Valdez Angel*, Scott Miller
(Kaynak: Mutual Art)

Resim 20: *Closing The Book*, Kathy Smith
(Kaynak: Kathy Smith Art)

Kathy Smith ile birlikte Bunnell Street Art Center'daki karma sergiye katılan bir başka isim Celia Anderson'un *Tap Dancing on Water* isimli resmi göz alıcı renkleri ve ince eleştirisiyle dikkatleri çekmektedir. Resim 21'de görülen, somon balıklarının üstünde duran, kimliği belirsiz takım elbiseli adamlar petrol şirketlerini temsil ederken, felaketin etkisi somon balıklarının parlak kırmızılığında görülebilmektedir.

Resim 21: *Tap Dancing on Water*, Celia Anders (Kaynak: Redoubt Reporter)

Exxon Valdez felaketi anısına yapılan en geniş kapsamlı sanatsal çalışma, yine bir ABD'li sanatçı olan Carole Fisher tarafından gerçekleştirilmiştir. Sanatçının uzun soluklu çalışması MCAD Gallery'de "Sticks in the Mind: Alaska Oil Spill Project, 1989-2011" adıyla sergilenmiştir. Multimedya bir çalışma olan bu sergide, sanatçının 21 yıl boyunca yaptığı araştırmalar ve ortaya çıkardığı eserler yer almaktadır. Bunların arasında; petrol sızıntısından etkilenmiş yüzden fazla kişiyle yapılan dönemsel röportajlar, fotoğraflar, petrol örnekleri, resimler ve çeşitli enstalasyonlar gibi farklı çalışmalar yer almaktadır¹⁰⁰. Resim 22'de bu serginin bir fotoğrafına yer verilmiştir. Toksik atıklar, uzay keşfini geçici süreyle durduran Challenger Patlaması, askeri deneyler, tecavüz ve ensest gibi sosyal ve çevresel sorunlarla ilgili uzun süreli çalışmalarıyla tanınan Fisher'ın araştırmalarının arasında, Exxon Valdez petrol sızıntısı en uzun süreli sanatsal araştırma olarak yer almaktadır.

Resim 22: "Sticks In The Mind" Alaska Oil Spill Project, 1989-2011", Carole Fisher
(Kaynak: California Building)

Petrol sızıntısının birinci derece kurbanları olan okyanus fauna ve florası, sızıntıdan anında ve gözle görülebilir bir biçimde etkilenmiştir. Tonlarca ham petrole bulanana deniz kuşları, su samurları ve karaya vuran balıkların görüntüleri ise birçok sanatçının eserlerine konu olmuştur. "Environmental Impact" adlı gezici sergide yer

¹⁰⁰ Sticks in the Mind: Alaska Oil Spill Project, 1989-2011; MCAD, 15.06.2016,
<<http://mcad.edu/event/carole-fisher-%E2%80%93-sticks-mind-alaska-oil-spill-project-1989-2011>>.

alan sanatçılardan Kent Ullberg'in cansız kartalı, petrol sızıntısının yarattığı bu görüntülerden esinlenerek yapılmıştır. Petrol kirliliğini temizlemeye çalışan insanların onurlandırmak adına yapılan, Resim 23'teki heykel, Washington D.C'deki Ulusal Vahşi Yaşam Federasyonu'nun girişine dikilmiştir¹⁰¹.

Aynı gezici sergide yer alan bir başka heykel Leo Osborne'un felaketin olduğu gün radyoda duyduğu kötü haber sonrası üzerinde çalışmakta olduğu işe yeni bir yön vermesiyle meydana gelen *Still Not Listening* adlı eseridir¹⁰². Resim 24'te görülen eser, soyut bir imge çizse de, eserde göze çarpan petrole bulanmış kuş silueti bir uyarı niteliği taşımakta ve ortak bir algı yaratmaktadır.

Resim 23: *Requiem for Prince William*, Kent Ullberg
(Kaynak: Society for Animal Artists)

Resim 24: *Still Not Listening*, Leo Osborne
(Kaynak: Stanford)

Exxon Valdez Petrol Sızıntısı konulu eserler, felaketin sonuçlarını ortaya koyarak farkındalık uyandırmayı amaçlamıştır. Eserler, genelde faunaya verilen zarar üzerinde yoğunlaşmıştır.

¹⁰¹ David J. Wagner, *Environmental Ideology Through Art, Millenium Alliance for Humanity and Biosphere*, (2016), 15.06.2016, <<http://mahb.stanford.edu/library-item/environmental-ideology-through-art/>>.

¹⁰² *Still Not Listening* by Leo E. Osborn, Martin Gallery Blog, (2010), 15.06.2016, <<https://martingallerycharleston.wordpress.com/2010/08/01/still-not-listening-by-leo-e-osborne/>>.

5.3.3. Deepwater Horizon Petrol Sızıntısı

BP' ye ait olup Transocean tarafından işletilen, yarı batan petrol platformu 20 Nisan 2010 tarihinde gerçekleşen patlama ve yangın nedeniyle Meksika Körfezi'nde batmıştır¹⁰³. Felaket sonucu 11 ekip üyesi hayatını kaybetmiş ve birçoğu yaralanmıştır. Patlama sonucu, ciddi miktarda ham petrol sızıntısı yaşanmıştır. Yaklaşık 84 gün boyunca devam ettiği tahmin edilen sızıntıda toplam 200 milyon galondan çok ham petrol salınmıştır¹⁰⁴. BP'nin kaza sonrası iç denetim raporunda kazanın sebepleri 8 maddede açıklanmıştır¹⁰⁵:

1. Sondaj kuyusu etrafındaki çimento bariyer, hidrokarbonları tutmamıştır.
2. Kuyu tabanındaki bariyerler hidrokarbonları tutmamıştır.
3. Kuyunun dayanıklılığı için gerekli negatif basınç testi doğru yapılmamıştır.
4. Hidrokarbonlar yolluğa ulaşıncaya kadar sızıntı fark edilememiştir.
5. Kuyuyu yeniden kontrol altına almak için yapılan müdahale hatalıdır.
6. Gaz-çamur ayırıcıya yönlendirme, platforma gaz dolmasına neden olmuştur.
7. Gaz ve yangın sistemi, hidrokarbonların tutuşmasını önlememiştir.
8. Patlama önleyici sistemin acil durum modu, kuyudaki sızıntıyı önlememiştir.

Yakın tarihte gerçekleşen bu felaket, teknolojinin yardımıyla çok kısa sürede dünyanın birçok yerinde duyulmuş, çevre duyarlılığına sahip çevreler ve sanatçılar arasında geniş yankı uyandırmıştır. Olayın kolayca gözlenebilmesi nedeniyle olay anı, devam eden sızıntı ve temizleme çalışmaları birçok sanatçı tarafından fotoğraflanmıştır. *Spill* adlı seri fotoğraflarıyla tanınan İspanyol sanatçı Daniel Beltra, petrol sızıntısını fotoğraflayan ve çok ses getiren sanatçılardan biri

¹⁰³ Rawle O.King, *Deepwater Horizon Oil Spill Disaster: Risk, Recovery, and Insurance Implications*, Congressional Research Service Report for Congress, (2010) 3.

¹⁰⁴ Jonathan L. Ramseur, *Deepwater Horizon Oil Spill: The Fate of the Oil*, Congressional Research Service Report for Congress, (2010) 1.

¹⁰⁵ BP, Deepwater Horizon Accident Investigation Report, (2010)31.

olmuştur¹⁰⁶. Buzulların erimesi, ormansızlaşma gibi insan kaynaklı çevre sorunlarını üzerinde daha önce de çalışmış olan Beltra, çevre sorunlarını ve estetiği bir araya getirdiği eserlerinde ekolojik sorunlara karşı farkındalık yaratma amacı gütmektedir. Beltra'nın Spill adlı projesinden bir fotoğraf Resim 25'te verilmiştir.

Resim 25: *Spill*, Daniel Beltra (Kaynak: Daniel Beltra)

Patlamayla ilgili yazılan birçok raporun ve kitabın kapaklarına konuk olan Beltra'nın fotoğrafları, bir noktada başka bir sanat eserine de esin kaynağı olmuştur. Sızıntının havadan çekilmiş fotoğraflarından birini halı üstüne basan Danimarkalı sanatçılar Sofie Hesselholdt ve Vibeke Mejlvang'ın Resim 26'da görülen *Oil Spill Carpet* isimli eseri, Cultuurcentrum Strombeek'de "Art Eco III- Art-ivism,2015" sergisinde yerini almıştır¹⁰⁷. Sanatçılar, bahsi geçen halıyı *Living Room* adlı bir enstalasyon için üretmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Photo Exhibit of Deepwater Horizon oil spill to premiere at G2 Gallery, *Argonaut News*, (2013),16.06.2016,<<http://argonautnews.com/photo-exhibit-of-deepwater-horizon-oil-spill-to-premiere-at-g2-gallery/>>.

¹⁰⁷ Hesselholdt&Mejlvang, "Art Eco III- Art-ivism, (2015) , 16.06.2016, <<http://www.hesselholdt-mejlvang.dk/Art-Eco-Art-ivism-2015>>.

¹⁰⁸ Hesselholdt& Mejlvang, e-mail yoluyla görüşme, 20.01.2017.

Resim 26: *Oil Spill Carpet*, Hesselholdt & Mejlvang (Kaynak: Hesselholdt- Mejlvang)

Okyanusa yayılan petrolün havadan çekilen fotoğraflarından esinlenilerek ortaya çıkan bir başka eser ise Resim 27'deki Chris Barnard'ın *Deepwater Horizon'*udur. Amerikan emperyalizmini ve devlet destekli organizasyonların şiddeti üzerine soyut çalışmalar üreten sanatçı, tuvali suyun yüzü olarak görüp, yayılan petrolün yarattığı parlıtlı renkleri tuvaline yansıtmıştır¹⁰⁹.

Eserlerinde ana malzeme olarak katran kullanan ABD'li sanatçı Jason Alexander Byers, Deepwater Horizon patlamasından esinlenerek *Love Birds* adlı seriyi yaratmıştır. Doğrudan petrol illüzyonu yaratma amacı olmayan sanatçı kullandığı malzemenin dokusu nedeniyle yarı heykel yarı resim niteliğine sahip bir çalışma ortaya koymuştur. Seriden bir örnek Resim 28'dedir.

¹⁰⁹ Chris Barnard: White Tide, Luis De Jesus Los Angeles, 17.06.2016, <<http://myemail.constantcontact.com/CHRIS-BARNARD--WHITE-TIDE--Opens-September-12--2015.html?soid=1101751546990&aid=YAIvan74BSg>>.

Resim 27: *Deepwater Horizon*, Chris Barnard
(Kaynak: Artsy)

Resim 28: *Love Birds*, Jason Alexander Byers
(Kaynak: Jason Alexander Byers)

Felaketten zarar gören hayvanlar üzerine çalışma yapan bir başka isim ise ABD'li biyolog/sanatçı/eko-aktivist Brandon Ballengee'dir. Ekolojik sorunlara, bilimsel bir yaklaşımda sanatsal bir ses getiren sanatçı, projelerine Deepwater Horizon patlaması sonucu nesli tükenmeye başlayan okyanus balıklarını da eklemiştir. Daha önceki çalışmalarında uyguladığı gibi balıkları, kıkırdıklarını maviye boyamak için asidik, kemiklere işleyen kırmızı boya içinse alkaline ve bunun dışında kalan dokular için ise balıkları şeffaflaştıran özel bir çözeltiye yatırmıştır¹¹⁰. Fotoğraflanan balıklar, Japon pirinç kâğıdına basılmıştır. Bu projede kullanılan tüm türler petrol sızıntısı sonucu ölen balıklardır ve Meksika Körfezi'nden toplanmıştır. Soy tükenen African Pompano cinsi balığın fotoğrafı Resim 29'da verilmiştir.

¹¹⁰ Brandon Ballengee, Ghosts of the Gulf, 18.06.2016, <<http://brandonballengee.com/ghosts-of-the-gulf/>>.

Resim 29: *Ghost of the Gulf: RIP African Pompano*, Brandon Ballengee
(Kaynak: Brandon Ballengee)

Petrol sızıntısına tepkisini büyük bir açık hava enstalasyonu ile koyan ABD'li cam sanatçısı Mitchell Gaudet, New Orleans'ın tarihinin önemli bir parçası olan, müzeye çevrilmiş malikâne Longue Vue House and Gardens'ın arka bahçesine yerleştirdiği 53 siyah varil ile dakikada bir okyanusa sızan tahmini petrol miktarını somutlaştırmaya çalışmıştır¹¹¹. Resim 30'da görülen variller petrolü temsilen tamamen siyahtır ancak içleri petrol değil su doludur.

Resim 30: *Deepwater Horizon Response*, Mitchell Gaudet (Kaynak: Esquire)

¹¹¹ Doug MacCash, Artist Mitchell Gaudet's Gulf of Mexico Oil Spill Protest at Longue Vue, 20.06.2016, <http://www.nola.com/arts/index.ssf/2010/07/artist_mitchell_gaudets_gulf_o.html>.

Petrol sızıntısına ve petrol şirketlerine karşı verilen tepkiler, bu felakette bireysel ve sanatsal olarak kalmayıp, yeni bir düzleme taşınmıştır. Sanatçılar ve eylemciler tarafından oluşturulan ve petROLSÜZLEŞME amacı doğrultusunda düzenli olarak çalışan Art Not Oil, Liberate Tate, BP Out Of Opera gibi topluluklar petrol şirketlerine karşı kültürel ve sanatsal protestolar ortaya koymuştur. Bu protestolar sonucunda Resim 30'da görüldüğü gibi oldukça sanatsal ve şaşırtıcı sahneler ortaya çıkmıştır. Liberate Tate'in kesintisiz 25 saat süren protestosunda, Tate Museum'a giren protestocular müzeden BP sponsorluğunu bitirmesini istemiştir. Saatler süren protestoda birbirinden farklı performanslar gerçekleştirilmiştir. Benzer bir protesto ise British Museum'un önünde Art Not Oil topluluğu tarafından gerçekleştirilmiştir. Ses getiren, uzun soluklu protestolar sonucu Liberate Tate topluluğu istedikleri sonucu elde etmiştir. Tate, BP sponsorluğunu sonlandırmıştır. Ancak, sözleşme gereğince sponsorluk Şubat 2017'ye kadar devam edecektir.

Resim 31: Liberate Tate'in Tate Museum'daki protestolarından bir performans
(Kaynak: Art News Net)

Vakada sanatçılar, kazanın ortaya çıkardığı anlık etkileri farkındalık yaratma amacıyla kullanmıştır. Sıkça kullanılan okyanusa dağılan petrol ve petrole bulanmış canlılar imgesi bahsi geçen anlık etkilerdendir. Bunun yanı sıra, protesto niteliğindeki performanslar petrol şirketlerinin duyarsızlığına dikkat çekmiştir. Bu performanslar, ciddi bir kamuoyu oluşturarak bazı petrol şirketlerinin geri adım atmasına sebep olmuştur.

5.3.4. Fukushima Daiichi Nükleer Santral Kazası

Sanriku kıyısı açıklarında 11 Mart 2011 tarihinde gerçekleşen 9 büyüklüğündeki Tohoku Depremi, 8 ve 13 metre arasında bir kaç tane tsunamiye yol açmıştır. Bu tsunamiler Japonya'nın Pasifik Okyanusu kıyındaki bazı yerleşim yerlerini vurarak ciddi zararlar vermiştir¹¹². İlk tsunami dalgası 15:27 de TEPCO'ya ait Fukushima-1 Nükleer Santrali'ni vurmuştur, asıl hasarı veren ikinci dalga 15:35'te santrale ulaşmış ve neredeyse tüm birincil binaları su altında bırakmıştır¹¹³. Deprem sonrası yaşanan elektrik kesintileri sırasında selden hasar gören jeneratörler yeterli biçimde çalışmamış ve nükleer soğutucular 12 Mart 2011'de işlevsiz kalmıştır. Bu nedenle, 1.reaktörde kısmi erime ve patlama meydana gelmiş, izleyen günlerde 2. ve 3. reaktörlerdeki erime sonrası hidrojen patlamaları gerçekleşmiş ve radyoaktif maddenin havaya karışmasıyla 7 ölçeğindeki nükleer felakete neden olmuştur.¹¹⁴

Hatırası daha taze olan Fukushima felaketine sanatsal tepkiler Çernobil'e kıyasla daha hızlı yükselmiştir. Sanatçılar, Fukushima'nın yaklaşık 6 yıllık tarihinde çok sayıda eser ortaya koymuş ve nükleer enerjinin götürdüklerine dikkat çekmiştir.

Resim 32'de görülen Jeroen Bisscheroux'nun 3 boyutlu halısı Japonya'yı sarsan tsunaminin ve Fukushima felaketinin unutulmadığını ve dünyanın her yerini etkilediğini göstermek amacıyla 2014'te yaptığı eser *POOL, loss of color* adını almıştır¹¹⁵. Felaketin Avrupa'yı doğrudan etkilememesine rağmen küresel etkisini gösteren sanatçı, yaşananların hatırlanacağını altını çizmiştir.

¹¹² Atomic Energy Society of Japan, *The Fukushima Daiichi Nuclear Accident*, (Tokyo: Maruzen Publishing, 2014) 19.

¹¹³ Yotaro Hatamura, Seiji Abe, Masao Fuchigami and Naoto Kasahara, *The 2011 Fukushima Nuclear Power Plant Accident*, tran.Kenji Iino, (Cambridge: Woodhead Publishing,2015) 11.

¹¹⁴ Fred Bortz, *Meltdown!:The Nuclear Disaster in Japan and Our Energy Future*, (Minnesota:Twenty-First Century Books, 2012) 35-36.

¹¹⁵ Jeroen Bisscheroux, POOL lose of color, 20.05.2016, <<http://www.bisscheroux.eu/index.php?body=detail&id=34>>.

Resim 32: *POOL, loss of color*, Jeroen Bisscheroux
(Kaynak: Bisscheroux)

Fukushima için dünyanın dört bir yanından gelen sanatçıları toplayan, felaket sonrası rüzgâra ters yöne kaçan binlerce insana gönderme yapan *Don't Follow The Wind* isimli grup sergisi oldukça sıra dışı bir yaklaşım sergilemiştir. Felaketten kısa süre sonra bölgeye giden Japon kolektifi Chim↑Pom, Ai Weiwei, Ahmet Öğüt, Trevor Paglen gibi isimlerin oluşturduğu sergi, 300.000 kişinin tahliye edildiği ziyaretçiye açık olmayan alanda yer almaktadır. Bu alandaki bir çiftlik, ev, depo ve tepkime merkezi sergi alanı olarak kullanılmış, bir yandan da beyaz küpün dışına çıkılmasının önemi belirtilmiştir¹¹⁶. Proje boyunca çalışmalarını fotoğraflayan ve videoya alan ekip, 2015 yılında bunları Tokyo'da bulunan The Watarium Museum of Contemporary Art'ta sergilemiştir. Sergiden kalan bir kaç fotoğraf dışında izleyiciye ulaşma imkânı tanımayan serginin www.dontfollowthewind.info adlı web sitesi, beyaz bir sayfa ve 12 sanatçının hazırladığı İngilizce, Japonca ses kaydı dışında hiç bir görsele ya da bilgiye yer vermeyerek serginin ulaşılamazlığını adeta perçinlemiştir. Resim 33, tahliye edilmiş bölgede çalışıran sanatçıların bir fotoğrafıdır.

¹¹⁶ Lorena Munoz-Alonso, Ai Weiwei, Trevor Paglen and Taryn Simon Install Works in Fukushima's Radioactive Zone, *Art Net News*, (2015), 21.05.2016, <<https://news.artnet.com/art-world/artists-install-works-fukushima-320279>>.

Resim 33: Proje sırasında çekilmiş bir fotoğraf, Don't Follow The Wind
(Kaynak: The Guardian)

Her felakette olduğu gibi Fukushima felaketi de kısa sürede fotoğraf sanatçılarının ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle Japon fotoğrafçıları için daha ulaşılabilir olan bölgenin çok sayıda fotoğrafı çekilmiş ve bu fotoğraflar sergilenmiştir. Fukushima felaketi, insan kaynaklı felaketleri fotoğraflamasıyla bilinen Japon fotoğraf sanatçısı Naoya Hatakeyama'nın da karesine girmiştir¹¹⁷. Nükleer sızıntıya neden olan tsunamide annesini ve doğduğu kasabayı kaybeden Hatakeyama'nın eserlerinde, tsunaminin ve nükleer felaketin bölge üstünde yarattığı travma açıkça görülebilmektedir. 2015 yılında Boston MFA'nın ev sahipliğini yaptığı "In the Wake: Japanese Photographers Respond to 3/11" adlı sergide Hatakeyama gibi birçok isim yer almıştır¹¹⁸. Resim 34'de seriden bir örnek yer almaktadır.

¹¹⁷ John L. Tran, The problems and pleasure of publishing the horrors of the 3/11 tsunami, *The Japanese Times*, (2015),19.05.2015, <<http://www.japantimes.co.jp/culture/2015/03/07/books/problems-pleasure-publishing-horrors-311-tsunami/#.VzW5Af97IU>>.

¹¹⁸ Priscilla Frank, Japanese Photographers React To The Tragic Aftermath of Japan's "Triple Disaster", *The Huffington Post*, (2015), 18.05.2016, <http://www.huffingtonpost.com/2015/02/24/in-the-wake-311_n_6737244.html>.

Resim 34: *Kesen-chō*, Rikuzentakata serisinden, Naoya Hatakeyama
(Kaynak: Thu Huffington Post)

Resim 35'te görülen eser, çarpıcı bir performanstan kalan bir fotoğraftır. Bölgenin eski sakinlerinden, The United Brothers olarak da bilinen iki kardeş Ei ve Tomoo Arakawa, 2014 Frieze Sanat Fuarı'nda gerçekleştirdikleri performansla radyasyon tehlikesine dikkat çekmişlerdir. Fuarda, Japonya'dan Londra'ya Fukushima'da yetişen sebzelerle gelen annelerine çorba pişiren ve bu çorbayı ücretsiz olarak misafirlere sunan Arakawa kardeşler, sebzelerin Japon Tarım Birliği tarafından onaylandığını bildirirse de konuklardan hiç biri çorbayı içmemiştir¹¹⁹. Temiz enerji olduğu iddia edilen nükleer enerjinin risk alınamayacak kadar tehlikeli olduğunu ifade etmeye çalışan kardeşler, aynı zamanda kimsenin bireysel olarak risk almayacağını da göstermiştir.

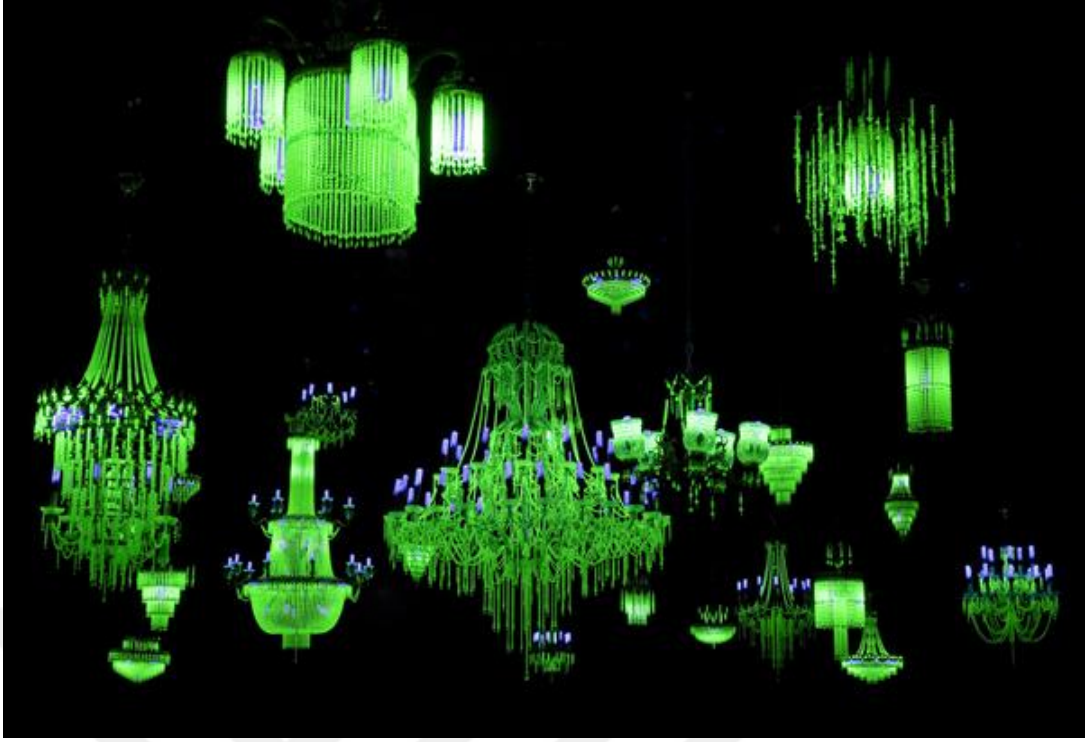
¹¹⁹ Henri Neuendorf, Artist Serve Radioactive Soup at Frieze London, *Art Net News*,(2014), 18.05.2016, <<https://news.artnet.com/art-world/artists-to-serve-radioactive-soup-at-frieze-london-114962>>.

Resim 35: *Does This Soup Taste Ambivalent?*, Ei ve Tomoo Arawaka, Londra
(Kaynak: Art News Net)

Ken ve Julia Yonetani çiftinin çalışması, nükleer enerji ile özdeşleşmiş olan uranyum yeşilini kullanarak, Fukushima Daiichi felaketine ürkütücü bir biçimde tepki vermektedir. Antik avizelerin parçalarını, uranyum camı ile değiştiren sanatçılar, bu nükleer ışıltıya UV ışığı ile ulaşmaktadır. *Crystal Palace: The Great Exhibition of the Work of Industry of all Nuclear Nations* adlı 31 parçadan oluşan sergi, sembolizm yüklü bir nükleer harita çıkarmaktadır. Her bir avize nükleer santral sahipleri ulusları temsil etmektedir ve avizelerin büyüklükleri ülkelerin sahip oldukları nükleer santral sayısı ile doğru orantılıdır¹²⁰. Serginin adı ise dünyanın ilk kültür ve endüstri fuarı olarak bilinen, The Crystal Palace Londra'da düzenlenmiş The Great Exhibition 1851 of the Work of Industry of all Nations'a tarihi bir göndermedir. Resim 36'da serginin bir fotoğrafı mevcuttur.

¹²⁰ Ken+Julia Yonetani, *Crystal Palace: The Great Exhibition of the Work of Industry of all Nuclear Nations*, 21.05.2016, <http://www.kenandjuliayonetani.com/crystal_palace.html>.

Resim 36: *Crystal Palace: The Great Exhibition of the Work of Industry of all Nuclear Nations*, Ken ve Julia Yonetani (Kaynak: Ken and Julia Yonetani)

Felaket sonrası, bölge insanların mimiklerle kendilerini ifade edebilmeleri için Inside Out Photobooth adlı projesini yürüttüğü kamyoneti Japon sanatçılara bırakan Fransız sanatçı JR, 2015 yılında Japon sanatçı Takao Shirashi ile ortak bir çalışmaya imza atmıştır. Shirashi'nin inşa ettiği tahta dalga parçalarına Fukushima sakinlerinin gözlerini basan sanatçılar, bu eseri 2 gün boyunca Fukushima yakınlarında bir sahilde sergilemiştir¹²¹. Eserden geriye Resim 37 gibi fotoğraflar kalmıştır. JR'ın Cool Hunting ile yaptığı röportaja göre 12 dalga için Inside Out Photobooth'ta çekilmiş farklı hikâyelere sahip 12 kişinin gözleri kullanılmıştır. Eser, nükleer santral çalışanlarına ve nükleer kirliliği temizlemeye çalışan insanlara atfedilmiştir.

¹²¹ JR, JR Collaborates with Japanese Artist Takao Shiraishi In Fukushima, 21.05.2016, <<http://www.jr-art.net/news/jr-collaborates-with-japanese-artist-takao-shiraishi-in-fukushima>>.

Resim 37: Fukushima kıyısındaki enstalasyon, JR ve Takao Shiraishi, Japonya
(Kaynak: Cool Hunting)

Farklı bir çalışmaya öncülük eden küratör ve tasarımcı Isabelle Moulin'in çeşitli sanatçılardan farklı yerlerde sergilemek ve sonra satmak üzere kimono tasarımlarını istemesiyle başlayan proje, *Silk Me Back* oldukça yankı uyandırmıştır. Projenin kurucusu ve yöneticisi Moulin, Franco Japanese Sasakawa Foundation ile yaptığı röportajda, projenin Fransız ipek endüstrisini krize sokan pebrin salgınından binlerce ipek böceği göndererek kurtaran Japonya'nın iyiliğine karşılık olarak ortaya çıktığını söylemiştir. Projenin ilk aşamalarına The Textile Museum of Lyon gibi kuruluşlardan destek alan *Silk Me Back* projesi, bir çok yerde sergilenmiş son olarak Galeria de Nesle'de ziyaretçiye açılan 27 kimono açık artırma ile satılmıştır¹²². İpek, kâğıt gibi felaket bölgesinde bulunan malzemeler kullanılarak tasarlanan kimonoların satışından elde edilen gelir, Fukushima'nın kuzeyindeki köyleri yeniden inşa etmek üzere kurulmuş Kitakami Furusato Project'e bağışlanmıştır. Bu projede yer alan bir eserin örneği Resim 38'de verilmiştir.

¹²² Pauline Simons, *Silk Me Back: Quand Le Kimono Tisse Des Liens*, *Le Figaro*, (2013), 21.05.2016, <<http://www.lefigaro.fr/culture/encheres/2013/02/04/03016-20130204ARTFIG00559-silk-me-back-quand-le-kimono-tisse-des-liens.php>>.

Resim 38:Silk Me Back, Galleria De Nesle, Paris
(Kaynak: Street Anatomy)

Resim 39: The Light of The Bird Project, Shigenobu Yoshida, 2011 Aizu Urushi Art Festival, Fukushima (Kaynak: Wead Artists)

Fukushima Daichii Nükleer Santrali'nden 45 km uzaklıkta olan Iwaki şehri, ekonomik ve sosyal anlamda felaketten en çok etkilenen yerlerden biri olarak, Iwakili gönüllüler, bölgeye ve kazazedelere destek olmak amacıyla bir sergi ve atölye düzenlemiştir. Uzun vadede felaket mağdurlarına ulaşarak evrensel bir dayanışma platformu oluşturmayı amaçlayan Fukushima Art Project, bölge çocuklarının yaptığı 4000 kartpostalı toplayarak, çocukların mesajlarını iletmektedir¹²³. Projenin en önemli parçasını oluşturan The Light of The Bird Project, Japon sanatçı Shigenobu Yoshida'nın büyük çaplı enstalasyonuna farklı mekânlarda ev sahipliği yapmıştır. Osaka'da bir şehir kütüphanesinde gerçekleşen sergide, Fukushima kıyısından aldığı kumların üstüne Fukushima çocuklarını temsilen çocuk ayakkabıları koyan sanatçının eseri daha sonra 2011 yılında düzenlenen Aizu Urushi Art Festival'de Resim 39'da görüldüğü gibi kumlar olmadan sergilenmiştir.

¹²³ FUKUSHIMA ART PROJECT, 22.05.2016,
<http://fukushimaartproject.com/wordpress/?Page_id= 385>.

Felaketten sonra bir araya gelen Japon sanatçılar Honmaeri ve Nabuchi, Fukushima felaketi üzerine çok sayıda eser üretmiştir. KYUN-CHOME olarak anılan ikili, kısa sürede çok sayıda eser üretmiş ve birçok sergide yer almıştır. Art Action UK' in ev sahipliğini yaptığı Ain't Got Time To Die adlı sergileri çok ses getirmiş ve ikilinin önünü açmıştır. Fukushima'yı unutturmamaya ve etkisinin ölçeğine dikkat çekmeye çalışan KYUN-CHOME, multimedya işlere imza atmaktadır. Resim 40'da yer alan *Flow in Red* adlı eserlerinde radyasyon nedeniyle zayı olan bir ton pirinci temsilen pirinç dolu bir odada video gösterimi yapan sanatçılar, ziyaretçileri Japonya için kutsal sayılan pirince bastırarak manevi değerlerini zorlarken, odanın ortasındaki kırmızı pirinç konisi ile kuşbakışı bir Japonya bayrağı oluşturarak Fukushima'nın bölgesel bir sorun olduğunu iddia eden kesimlere, felaketin ulusal etkisini göstermektedir¹²⁴. KYUN-CHOME, duyarlılık gösterdikleri başka konularda eser üretmektedir.¹²⁵

Resim 40: Flow in Red, KYUN-CHOME

(Kaynak: Kyun Chome)

¹²⁴ KYUN-CHOME, Exhibition, 21.05.2016, <<http://kyunchome.main.jp/english.html>>.

¹²⁵ Kyun-Chome, e-mail yoluyla görüşme, 27.01.2017.

The United Brothers ve Jacop King'in felaketin 4.yılı anısına düzenlediği The Radiants sergisi geçmişten günümüze birçok sanatçıyı ve eseri bir araya getiren başarılı bir çalışma olarak sanat dünyasındaki yerini almıştır. Radyasyonun değişken doğasını sergideki eser çeşitliği ile özdeşleştirilen sergide, Fukushima ile ilgili eser veren sanatçıların işlerinin yanı sıra Enrico Baj, Tatsuo Ikeda gibi nükleer enerji karşıtı sanatçıların Fukushima öncesi işlerine de yer verilmiştir¹²⁶. Fukushima ilgili eserler ile nükleer enerji karşıtı eserler aynı sergide nükleer enerjinin kötü sonuçları bir bütün olarak değerlendirmiştir. Resim 41 sergiden bir karedir.

Resim 41: The Radiants, BORTOLAMI x Green Tea Gallery, New York, ABD
(Kaynak: Bortolami Gallery)

Fukushima Daiichi nükleer santral kazası sonrası dünyanın dört bir yanından yükselen sanatsal tepkiler, genel olarak nükleer enerji kullanımına yöneliktir. Bununla birlikte, Japon sanatçılar bölgede yaşanan acıları sanatla dünyaya duyurma amacını da taşımıştır. Bu eserler, nükleer enerjiyi destekleyen kurumlarda ve devletlerde somut bir değişim yaratmadığı halde kamuoyunda kitlesel bir farkındalık yaratmıştır.

¹²⁶ The Radiants Press Release, BORTOLAMI, 22.05.2016, <<http://bortolamigallery.com/exhibitions/bortolami-x-green-tea-gallery/>>.

5.5. Değerlendirme

Çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara genel olarak tepki verdiği gibi, sanat kaza kaynaklı ekolojik felakete de tepki vermektedir. Ancak, ekoloji ve çevre odaklı sanat akımlarının aksine, verilen tepkileri belli bir politik yaklaşım ya da sanatsal akım altında sınıflandırmak mümkün değildir. Yapılan sanatçı görüşmelerinden de anlaşılacağı gibi, sanatçılar belirli bir ideolojinin temsilcisi olarak hareket etmemektedir. Herhangi bir akımı takip etmeyen ya da daha önce eleştirel bir eser üretmeyen sanatçıların bir ekolojik felaket sonrası tepki olarak eser ortaya koyması sınıflandırma yapılmasını güçleştirmektedir. Sanatçıların birden bire misallerinin dışına çıkması ise sanatçının ekolojik felaketten doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkilenmesiyle bağlantılıdır. Deepwater Horizon petrol sızıntısından sonra çeşitli ekolojik ve ekonomik sıkıntılarla yüzleşen New Orleans halkının bir üyesi olan cam sanatçısı Micheal Gaudet'in pratiğinin dışına çıkarak bir açık hava enstalasyonu yapması, benzer şekilde Fukushima sonrası bir araya gelen yerel sanatçıların oluşturduğu gruplar gibi çok sayıda örnek mevcuttur. Bununla birlikte, ekolojik felaketleri bir proje olarak ele alan ve farkındalık uyandırmaya çalışan sanatçılar da mevcuttur. Küresel ısınma, çölleşme gibi hassasiyet gösterdiği ekolojik sorunları sanatsal biçimde fotoğraflayan Daniel Beltra'nın projelerine Deepwater Horizon petrol sızıntısını dâhil etmesi bu duruma bir örnektir.

İncelenen insan kaynaklı dört büyük ekolojik felaketlerin, küresel ölçekli sonuçları olmasına rağmen verilen tepkiler kısmen bölgesel kalmaktadır. Yaşanan felaketi birinci elden tecrübe edenler ya da bölge ile duygusal bağları olan sanatçılar sayıca daha fazladır ve tepkileri daha yoğundur. Fukushima'ya verilen tepkilerin ağırlıklı olarak Japon sanatçılardan, Çernobil'e verilen tepkilerin ise daha çok Doğu Avrupa kökenli sanatçılardan gelmesi bu sava birer örnektir. Bunun nedeni, felaketin bölgesel olarak algılanması değil, felaket sonrası yaşananların bölge sakini sanatçılar tarafından dünyaya duyurulmaya çalışılmasıdır. Felaket bölgesiyle bir bağlantısı olmayan Jeroen Bisscheroux gibi, ekolojik felaketin küresel etkisi nedeniyle ve mağdurları desteklemek amacıyla eser veren sanatçılar da mevcuttur.

Bu araştırmada, felaketlerin meydana geliş tarihlerinin eserlerin dağılımına önemli bir etkisi olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Daha yakın tarihli felaketler olan Deepwater Horizon petrol sızıntısı ve Fukushima Daiichi nükleer santral kazasına

verilen sanatsal tepkiler felaketin hemen arkasından yükselirken, 1990 öncesi gerçekleşen felaketlere tepkiler kazayı izleyen birkaç yılda ortaya çıkmıştır. Yakın bir geçmiş olsa da 20. yüzyılda meydana gelen bu ekolojik felaketlerin küresel ölçekli sonuçları olacağına öngörülmemesi ve dönem medyasının bu felaketleri bölgesel sorunlarmış gibi yansıtması buna etkindir. Özellikle Exxon Valdez petrol sızıntısı, küresel etkileri olmasına rağmen, bu nedenle bölgesel bir sorun olarak algılanmış, sadece ABD'de yaşayan sanatçılar tarafından ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, ekolojik felaketlere tepki olarak yapılan eser sayısı, felaket yıl dönümlerinde artmaktadır. Özellikle 5. yıl, 10. yıl gibi sayısal anlamda çarpıcı dönüm noktalarında eser sayısında ciddi artış gözlemlenmektedir. Bu konuda en belirgin örnek Çernobil'in 30. yılıdır. Felaketin 30. yıldönümünde Çernobil konulu eserler ve sergiler neredeyse ikiye katlanmıştır.

Tepkilerin muhataplarını inceleyecek olursak, yakın tarihli olan Deepwater Horizon petrol sızıntısı ve Fukushima Daiichi nükleer santral kazasında tepkiler daha çok enerji şirketlerine yöneliktir. BP'ye ve TEPCO'ya karşı yapılan sanatsal protestolar bu savı desteklemektedir. Sanatçılar ve sanatseverler tarafından yürütülen protestolar ve eserler amacına ulaşmış, adı geçen şirketler bazı projelerini durdurmak zorunda kalmıştır. Exxon Valdez petrol sızıntısı ve Çernobil nükleer santral kazasında ise durum farklıdır. Bu felaketler için üretilen eserler daha çok sonuçları kamuoyuna iletme ve genel bir farkındalık yaratma amacı taşırken, az sayıda olan tepkiler; Exxon Valdez vakasında petrol şirketine, Çernobil'de ise komünist rejime yönelmiştir. Ancak, komünist rejimin kazadan kısa süre sonra çökmesi ve Exxon Valdez felaketinin sorumluluğunun mahkemece alınan kararlarla bireye yüklenmesi bu tepkilerin şiddetini ve etkilerini azaltmaktadır.

6. SONUÇ

Doğal ve sosyal çevrenin içinde bir bütün olarak var olan insanın doğa ile mücadelesi tarih boyunca süre gelmiştir. Sanayi Devrimi öncesinde, insan ve doğa ilişkisi kısmi bir denge içindedir. Ancak, Sanayi Devrimi ile değişen toplum ihtiyaçları, beklenmeyen bir hızda bu dengeyi bozmuştur. Asit yağmurlar, yok olan mercan resifleri, toplu zehirlenmeler gibi olaylar sonrası bozulan dengenin, insan hayatına bir risk oluştuğu fark edilince, çevre ve ekoloji odaklı çok sayıda ideolojik yaklaşım ortaya çıkmıştır. Çevre sorunlarının yaygınlaşmasıyla ve küresel ekolojik sorunların yaşanmasıyla ortaya çıkan ideolojik yaklaşımların hepsi çevreyi ve ekolojiyi muhafaza etme amacı taşımaktadır. Ancak, bu amaç doğrultusunda seçtikleri yol birbirinden farklıdır. Yaklaşımların büyük çoğunluğu ekolojik felaketlerin asıl nedenin kapitalizm olduğunu bildirmekte, tüketim ekonomisine karşı çıkmakta ve/veya alternatif sistemler önermektedir. İdeolojik yaklaşımların her biri genel olarak benzer tutumlar sergilemektedir. Ancak, devletin işlevi, yönetim organlarının oluşumu, ekonomi politikaları gibi konularda hepsini birbirinden ayıran önemli noktalar vardır.

Siyasi ideolojilere temel olan çevre sorunlarından ve ekolojik sorunlardan sanat da etkilenmiştir. Sanatın tarihi, insan doğa ilişkisiyle doğrudan bağlantılıdır. Doğa her zaman sanatın içinde yer almıştır. Doğanın geçirdiği değişim bu doğrultuda sanata yansımıştır. Ancak, Sanayi Devrimi öncesinde sanatın ayrılmaz bir parçası olan doğa, Sanayi Devrimi'nin ilk dönemlerinde sanattaki önemini ve yerini korurken, art arda gelen iki dünya savaşının yarattığı yıkıcı etkilerle sanatçının iç dünyasının ortaya çıktığı soyutlama ya da tüketim toplumunun metalaşmış imgelerine yoğunlaşmıştır. Bu anlamda, doğa imgesinden uzaklaşan yeni sanatsal tavırlar şekillenmiştir. Bu durum 1960'larda çevre sorunlarının ve ekolojik sorunların patlak vermesiyle değişmiştir. Alternatif liberalizm olarak çevrilebilecek "liberal counterculture" ve 1960'larda ortaya çıkan toprağa dönüş gibi akımların etkisiyle, doğa sanata yeniden dâhil olmuştur. Ancak bu tarihten sonra sanata, farklı bir amaç

yüklenmiştir. Bu amaçlar; çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara karşı farkındalık uyandırmak, doğa tahribatını engellemek ve tahrip edilen doğayı ıslah etmektir. Dolayısıyla amaç, insanı doğanın odak noktası olmaktan çıkarıp, bir parçası haline getirmektir.

Ekolojik ve çevresel çöktümlere tepki olarak doğan ideolojiler, tarih boyunca olduğu gibi sanata ilham kaynağı olmuştur; ancak sanat kendi içinde bu ideolojilere bağlı kalmadan genişlemeye ve değişmeye devam etmiştir. Tüm insanlığı tehdit eden felaketslere karşı sanat, belirli akımlar doğrultusunda ya da olay odaklı eserlerle kapitalizmin doğa sömürüsüne tepki göstererek farkındalık yaratmaya ve/veya sorunlara çözüm getirmeye çalışmaktadır. İnsan kaynaklı ekolojik felaketslere verilen tepkiler, felaketin meydana geldiği coğrafya, tarih, siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar altında farklı olarak şekillense de hepsinin ortak amacı, farkındalık yaratıp Sanayi Devrimi ile tamamen kaybedilen insan ve doğa dengesinin yeniden kurulmasıdır. Amaçları doğrultusunda hareket eden sanat, bu yolda ilerlerken yetersiz tanıtım, azımsanma, kabul görmeme gibi engelle karşılaşmaktadır. Özellikle çevresel ve ekolojik kaygıların toplumda bir lüks olarak görülüp önemsenmemesi ve sanatın çözüm getirici yanının göz ardı edilmesi bu duruma neden olmaktadır. Bu noktada, çevre sorunlarına ve ekolojik sorunlara farklı açılardan yaklaşan sanat akımlarının ve ekolojik felaket odaklı eserlerin farkındalık yaratma kabiliyetinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çevre ve ekoloji odaklı sanat akımlarının ekolojik sorunlara çözüm getirmesi (ekolojik sanatın, uzun vadede ekosistemi iyileştirmesi istisnai olarak) ya da farkındalık uyandırması neredeyse mümkün değildir. Bu durumun nedenleri şöyle sıralanabilir:

-Sanatçılar, çevre sorunlarının ve ekolojik sorunların günlük yaşama yansımından uzak eserler vermektedir. Örneğin; Jackie Brookner'in *The Magic of Water* adlı eseri, ekolojiyi ıslah ederken, herhangi bir çevre sorununa ya da ekolojik soruna parmak basmamaktadır.

- Eserler kamuoyu için somut bir anlam ifade etmemektedir. Bahsi geçen eser, ekolojik yıkımların kötü sonuçlarını ortaya koymamakta, yani sorunları somutlaştırmamaktadır.

-Bu akımlar, temsil sorunları nedeniyle kamuoyuna gerektiği biçimde ulaşamamaktadır. Finlandiya'da bulunan *The Magic of Water* adlı esere, doğrudan ulaşmak ancak bölge sakinleri için mümkündür. Eserin fotoğraflarına ulaşılabilse de eserin ekosisteme yaptığı katkıyı fotoğraflar yoluyla gözlemleyebilmek mümkün değildir.

Söz konusu olan amaçları gerçekleştirme olasılığını ekolojik felakete tepki veren sanatçılar bazında ele alacak olursak, bu yargı değişmektedir. Ekolojik felakete tepki olarak eser üreten sanatçılar şu nedenlere amaçlarına ulaşabilmektedir:

- Toplumun gözünde somut ve güncel olan sorunlar sanatçılar tarafından dile getirilmektedir. Örneğin; ilk büyük nükleer felaket olan Çernobil, üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen devam eden mutasyonlarla ve yarattığı ekolojik sorunlarla toplum için güncel bir konudur.

- Felaket sonrası, sorunların küresel ölçekli olduğu anlaşılmaktadır ve eserlerde doğrudan bu sonuçlar konu edinilmektedir. Deep Water Horizon sızıntısı nedeniyle soyu tükenen balıkları sanatla ölümsüzleştiren Brandon Ballengee felaketin doğrudan sonucunu yansıtmakta ve durumun ekolojik anlamda uzun vadedeki sonuçlarını düşündürmektedir.

- Felaketlerle birlikte felakete tepki olan sanat eserleri medyada yankı uyandırdığı için kamuoyuna rahatça ulaşmaktadır. İngiltere'nin önemli bir sanat fuarında gerçekleştirdikleri performansla medyanın dikkatini çeken Ei ve Tomoo Arakawa kardeşler, fuarı ziyaret etmeyen çok sayıda kişiye medya sayesinde ulaşmıştır.

- Sanatçılar, felaket yıldönümlerinde anma sergileriyle ve mağdurlar için düzenlenen bağış sergileri ile temsil sorununu aşmaktadır. Çernobil'in 30.yılında UIMA'da düzenlenen sergi için çok sayıda sanatçı eser üretmiş ve temsil edilmiştir.

Ekolojik sorunlara çözüm getirmeyi ya da farkındalık yaratmayı amaçlayan güncel sanat;

-Ele aldığı konuları somutlaştırıp gündemi yakalayarak toplumun gözünde daha önemli bir yer edinebilir.

-Yeni ve kalıcı söylemler üreterek, ekoloji ve çevre odaklı sanatın etkililiğine ve iyileştiriciliğine karşı var olan önyargıları kırabilir.

-Sanatçıların yüzleştiği temsil sorunu eserlerin sanal müzelerde arşivlenmesiyle ve sanat kurumlarının desteğiyle çözülebilir.

-Ekolojik felaketler, ekoloji/çevre odaklı eserler ve ekolojik felaketlere tepki olarak üretilen eserler, doğa tarihi müzelerine girerek, ekoloji bilgisi ve felaketlerin sonuçları gelecek nesillere aktarılabilir.

Son yıllarda gündemden eksik olmayan ekolojik denge, sürdürülebilir enerji ve çevre sağlığı gibi konuların önemi her geçen gün artmaktadır. Bu konular bilimden sanata birçok disiplinde ele alınmaktadır. Sanat tarihinin bir parçası olan bu konular, doğru şekilde kamuoyu oluşturduğu takdirde amacına ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Agarwal, Bina. The Gender and Environment Debate: Lessons from India, *Feminist Studies*, 18 (1992):119-153.
- AiNIN, Mission. 24.05.2016 <<http://www.artinnature.org/mission/>>.
- Antmen, Ahu. *20.Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık,2014.
- Arichi, Meri. "Japon Sanatı: Zen Etkisi", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.
- Art Net News. Frieze Art Fair. 22.05.2016. <<https://news.artnet.com/wp-content/news-upload/2014/09/2014-26-09-daikon-radish-soup-arakawa-e1411721513689.jpg>>.
- Art Net News. Liberate Tate. 25.06.2016 <<https://news.artnet.com/wp-content/news-upload/2014/09/liberate-tate.jpg>>.
- Artsy. 18.06.2016. <<https://www.artsy.net/artwork/chris-barnard-deepwater-horizon>>.
- Atakan Nancy. *Araştırlar- Resim ve Heykelde Alternatif Akımlar*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998) 60-63.
- Atomic Energy Society of Japan, *The Fukushima Daiichi Nuclear Accident*. Tokyo: Maruzen Publishing, 2014.
- Ballengee, Brandon. brandonballengee. 18.06.2016 <<http://brandonballengee.com/ghosts-of-the-gulf/>>.
- Bisscheroux, Jeroen. bisscheroux. 20.05.2016 <<http://www.bisscheroux.eu/index.php?body=detail&id=34>>.
- Bookchin, Murray. *"Toplumsal Ekolojinin Kökeninin Gözden Geçirilmesi"*. 2003. Anarşist Bakış. 28.11.2015 <<http://www.geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/bookchin-topekolojininkokleri.html>>.
- Bookchin, Murray. Foreman Dave, *Defending the Earth*. New York: South End Press, 1991.
- Bortolami Gallery. 22.05.2016. <<http://bortolamigallery.com/exhibitions/bortolami-x-green-tea-gallery/>>.

- Bortz, Fred. *Meltdown!: The Nuclear Disaster in Japan and Our Energy Future*. Minnesota: Twenty-First Century Books, 2012.
- BP, Deepwater Horizon Accident Investigation Report. (2010).
- Brandon Ballengee. 18.06.2016. <<http://brandonballengee.com/wp-content/gallery/ghosts-of-the-gulf/pompano.jpg>>.
- Brookner Jackie. Veden Taika. 30.12.2016 <<http://jackiebrookner.com/project/veden-taika/>>.
- Cacirano, Fran. Guido van Helten x 30th anniversary of Chernobyl disaster. *Street Art News*. (2016). 11.05.2016 <<http://www.streetartnews.net/2016/04/guido-van-helten-x-30th-anniversary-of-chernobyl-disaster.html>>.
- California Building. 15.06.2016. <http://www.californiabuilding.com/artist_web/carole_fisher.html>.
- Carruthers, Beth. *Mapping The Terrain Of Contemporary Ecoart Practice And Collaboration, (a research report) Canadian Commission for UNESCO*. London: UNESCO, 2006.
- Çetin, Beklan Oya. "Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik", *Sosyo Ekonomi*, Ocak-Haz. 2005: 61-75.
- Chernobyl 30 Years Later, UIMA. 13.05.2016 <<http://uima-chicago.org/chornobyl-30-years-later/>>.
- Chernobyl Portfolio, UIMA. 13.05.2016 <<http://uima-chicago.org/chornobyl-portfolio/>>.
- Chris Barnard: White Tide, Luis De Jesus Los Angeles. 17.06.2016 <<http://myemail.constantcontact.com/CHRIS-BARNARD--WHITE-TIDE--Opens-September-12--2015.html?soid=1101751546990&aid=YAIvan74BSg>>.
- COMBO. combo. Tchernobly. 10.05.2016 <<http://www.combo-streetart.com/gallery/tchernobyl/>>.
- Cool Hunting, 30.05.2016. <<http://www.coolhunting.com/culture/jr-takao-shiraishi-fukushima>>.
- Daniel Beltra. 23.06.2016. <<http://danielbeltra.photoshelter.com/portfolio/G0000N9uDgKewQWk/I00002t9n.7rAla0>>.
- Dedicated to 30th anniversary of the disaster at the Chernobyl Nuclear Power Plant. 10.05.2016 <<http://chernobylshadows.com/>>.

- Dehnen-Shumutz, K. , M.L. Chas-Amil and J. Touza. "Steakholders' Perceptions of Plant Invasions in Galicia, Spain," *Aspects of Applied Biology* 104 (2010):13-18.
- Denes Agnes. *Wheatfield - A Confrontation: Battery Park Landfill, Downtown Manhattan*. 30.12.2016 < <http://www.agnesdenesstudio.com/works7.html>>.
- Earth Art Exhibition Catalogue, Andrew Dickson White Museum of Art, New York: Cornell University Press, 1970.
- Eco-Anarchist, *A Brief Note On GAIA*. International Green Grass Confederation. 30.11.2015 <<http://www.anarchy.no/green.html>>.
- Elmas, M.Salih. *Modern Toplumun Güvenlik Çıkması*. Ankara: USAK Yayınları, 2013.
- Encyclopædia Britannica.10.09.2016 <<https://global.britannica.com/biography/Guo-Xi>>.
- Esquire. 20.06.2016. <<http://www.esquire.com/news-politics/news/a8407/bp-oil-spill-artwork-090910/>>.
- Ferry, Luc. *The New Ecological Order*. Çev. Carol Volk. USA: The University of Chicago Press, 1995.
- Frank, Priscilla. Japanese Photographers React To The Tragic Aftermath of Japan's "Triple Disasester". *The Huffington Post*. (2015). 18.05.2016 <http://www.huffingtonpost.com/2015/02/24/in-the-wake-311_n_6737244.html>.
- FUKUSHIMA ART PROJECT. 22.05.2016 <http://fukushimaartproject.com/wordpress/?page_id=385>.
- Grande, John K. *Art and Nature Dialogues: Interviews with Environmental Artists*. Albany: State University of New York Press, 2004.
- Graziani, Ron. *Robert Smithson and the American Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Guggenheim Bilbao. 10.09.2016 <<https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibition/s/henri-rousseau-2/>>.
- Gumanyuk. 10.05.2016. <<http://www.gumanyuk.com/#!/Gallery>>.
- Hatamura, Yotaro, Abe Seiji, Fuchigami Masao and Kasahara Naoto. *The 2011 Fukushima Nuclear Power Plant Accident*. tran.Kenji Iino. Cambridge: Woodhead Publishing, 2015.

- Headrick Daniel. "The Medieval World, 500 to 1500 CE", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- Hesse-Honegger, Cornelia. e-mail yoluyla görüşme. 10.01.2017
- Hesse-Hogener, Cornelia. wissenskunst. 12.05.2016
<<http://www.wissenskunst.ch/uk/current-projects/1/>>.
- Hesselholdt- Mejlvang. 16.06.2016 <<http://www.hesselholdt-mejlvang.dk/Art-Eco-Art-ivism-2015>>.
- Hesselholdt& Mejlvang. e-mail yoluyla görüşme. 20.01.2017.
- Hughes J. Donald. "The Ancient World, c.500 BCE to 500 CE", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- Hughes J.Donald. *Environmental Problems of the Greek and Roman*. Maryland: John Hopkins University Press, 2014.
- Ingram, Scott. *The Chernobyl Nuclear Disaster*. New York: Infobase Publishing, 2005.
- Jason Alexander Byers. 18.06.2016. <<http://jasonalexanderbyers.com/paintings/>>.
- Josephson Paul. "Technology and the Environment", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- JR, jr-art. 21.05.2016 <<http://www.jr-art.net/news/jr-collaborates-with-japanese-artist-takao-shiraishi-in-fukushima>>.
- Kagan, Sacha. The Practice of Ecological Art, *Plastik Art and Science*. (2014). 23.07.2016 <<http://art-science.univ-paris1.fr/plastik/document.php?id=866>>.
- Karabıçak, Mevlüt ve Ramazan Armağan. "Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 (2004): 203-228.
- Kathy Smith Art. 15.06.2016. <http://www.kathysmithart.com/?page_id=309#jp-carousel-316>.
- Kenning, Dean. Eco Art. *Art Monthly*. 313.1.(2008). 31.08.2016
<<http://www.deankenning.com/Eco%20Art.html>>
- Kerr, Rose. "Eski Çin Sanatı", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.

- Kerr, Rose."Çin Sanatı: Tang, Song ve Yuan", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.
- King, Carol. "Fotoğraf Çağının Başlaması", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.
- King, Carol. "İlkel Kaya-Mağara ve Arazi Sanatı", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.
- King, Rawle O. *Deepwater Horizon Oil Spill Disaster: Risk, Recovery, and Insurance Implications*, Congressional Research Service Report for Congress. (2010) .
- Kovel, Joel. Doğanın Düşmanı, Kapitalizmin Sonu Mu Dünyanın Sonu Mu?. İstanbul: Metis, 2005.
- Kovel, Joel, Löwy Micheal, Ekososyalist Bir Manifesto. 2005. 29.11.2015 <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekososyalist-bir-manifesto#.Vls2V_krLIV>.
- Krausse, Anna-Carola. *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*, çev. Dilek Zaptçioğlu. Almanya: Literatür, 2005.
- Kvasnikoff, Kellie. *Exxon Valdez 18 Years and Counting*. USA: Lulu, 2007.
- KYUN-CHOME, kyunchome. 21.05.2016 <<http://kyunchome.main.jp/english.html>>.
- Kyun-Chome. e-mail yoluyla görüşme. 27.01.2017.
- Land Art Studies. 30.12.2016. <<https://landartsstudies.files.wordpress.com/2013/02/jackie-brookner-veden-taika.jpg>>.
- Leacock, Elspeth. *The Exxon Valdez Oil Spill*. New York: Infobase Publishing,2009.
- Leadbeater, Chris. How can I visit Chernobyl,and is it safe?. *The Telegraph* .(2016). 10.05.2016, <<http://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/ukraine/articles/how-can-i-visit-chernobyl-and-is-it-safe/>>.
- Lister, Rosi. What is Environmental Art. *Visual Culture and Nature On-line Magazine*. 2003.31.08.2016 <<http://www.ecologicalart.org/cogmag20what.html>>.

- Lorena Munoz-Alonso, Ai Weiwei, Trevor Paglen and Taryn Simon Install Works in Fukushima's Radioactive Zone, *Art Net News*. (2015). 21.05.2016 <<https://news.artnet.com/art-world/artists-install-works-fukushima-320279>>.
- Löwy, Micheal. *Ecosocialism: A Radical Alternative to Capitalist Catastrophe*. Chicago: Haymarket Books, 2015.
- Löwy, Micheal. *Ecosocialism: Putting on the Brakes Before Going Over the Cliff*. 2014. 29.11.2015 < <http://newpol.org/content/ecosocialism-putting-brakes-going-over-cliff>>.
- Löwy, Micheal. Radikal Bir Alternatif Olarak Ekososyalizm. 2015. 29.11.2015 <<http://www.e-skop.com/skopbulten/radikal-bir-alternatif-olarak-ekososyalizm/2485>>.
- MacCash, Doug. Artist Mitchell Gaudet's Gulf of Mexico Oil Spill Protest at Longue Vue. 20.06.2016 <http://www.nola.com/arts/index.ssf/2010/07/artist_mitchell_gaudets_gulf_o.html>.
- Marks, Robert B. "The (Modern) World since 1500", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- Mauldin Erin Steward. "The United States in Global Environmental History", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- McNeill J.R. "Global Environmental History: The First 150,000 Years", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- Mutual Art. 10.06.2016. <<http://www.mutualart.com/Artist/Scott-Miller/54A689C26404EC0D/Artworks>>.
- My Modern Met. Jan Smith. 12.05.2016 <<http://www.mymodernmet.com/profiles/blogs/beautifully-haunting-graffiti-at-chernobyl>>.
- Nancy Holt Sky Mound. Greenmuseum.org. 30.12.2016 < <http://greenmuseum.org/c/aen/Images/Ecology/sky.php>>.
- Neuendorf, Henri. Artist Serve Radioactive Soup at Frize London. *Art Net News*. (2014). 18.05.2016 <<https://news.artnet.com/art-world/artists-to-serve-radioactive-soup-at-frieze-london-114962>>.
- Nils Udo. Greenmuseum.org. 30.12.2016 < http://greenmuseum.org/content/artist_index/artist_id-36__nosplit-z.html>.

- Pacea. 30.12.2016. <<http://www.pacea.fr/artist/artistDetail.php?id=8&albumid=8>>.
- Palast, Greg. gregpalast. 08.06.2016 <<http://www.gregpalast.com/ten-years-after-but-who-was-to-blame/>>.
- Pantonio in Kiev & Chernobyl, Ukraine, *Street Art News*. (2016). 10.05.2015, <<http://www.streetartnews.net/2016/04/pantonio-in-kiev-chernobyl-ukraine.html>>.
- Peirce, Zachary. zacharypeirce. 10.05.2016 <<http://zacharypeirce.com/chernobyl/>>.
- Pepper, David. *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice*. New York: Routledge, 2003.
- Photo Exhibit of Deepwater Horizon oil spill to premiere at G2 Gallery, *Argonaut News*. (2013). 16.06.2016 <<http://argonautnews.com/photo-exhibit-of-deepwater-horizon-oil-spill-to-premiere-at-g2-gallery/>>.
- Protix. 12.05.2016. <<http://www.protix.eu/insect-art-hesse-honegger/>>.
- Ramseur, Jonathan L. *Deepwater Horizon Oil Spill: The Fate of the Oil*, Congressional Research Service Report for Congress. (2010).
- Read, Herbert . *Sanatın Anlamı*, çev. Nuşin Asgari, ed. Güney Aldoğan. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2014.
- Redoubt Reporter. 15.06.2016. <<https://redoubtreporter.wordpress.com/2009/07/22/art-seen-oil-on-canvas-%E2%80%94-inspiration-gushes-forth-from-exxon-spill/>>.
- Rogers, Heather. The Greening of Capitalism?. *International Socialist Review*. (2010).03.12.2015 <<http://isreview.org/issue/70/greening-capitalism>>.
- Roos, Jerome. Eco-Capitalism:A Dream within a Dream?.(2010). 03.12.2015 <<http://roarmag.org/2010/10/eco-capitalism-a-dream-within-a-dream/>>.
- Simons, Pauline. Silk Me Back: Quand Le Kimono Tisse Des Liens, *Le Figaro*. (2013).21.05.2016, <<http://www.lefigaro.fr/culture/encheres/2013/02/04/03016-20130204ARTFIG00559-silk-me-back-quand-le-kimono-tisse-des-liens.php>>.
- Smith, Jan. smithjan. 12.05.2016 <<http://www.smithjan.com/igrushka.html>>
- Society Of Animal Artists. 15.06.2016.<http://societyofanimalartists.blogspot.pt/2014_11_01_archive.html>.
- Stanford. 15.06.2016. <<http://mahb.stanford.edu/blog/the-year/>>.
- Staudenmaier, Peter. *Fascist Ecology: The "Green Wing" of the Nazi Party and its Historical Antecedents*. 30.11.2015

- <<http://www.spunk.org/texts/places/germany/sp001630/peter.html>>.
- Steinberg, Ted. *On The Origins of Green Liberalism*. (2012). 03.12.2015
<<http://climateandcapitalism.com/2012/03/27/the-origins-of-green-liberalism/>>.
- Sticks in the Mind: Alaska Oil Spill Project, 1989-2011; MCAD. 15.06.2016
<<http://mcad.edu/event/carole-fisher-%E2%80%93-sticks-mind-alaska-oil-spill-project-1989-2011>>.
- Still Not Listening by Leo E. Osborn, Martin Gallery Blog, (2010). 15.06.2016
<<https://martingallerycharleston.wordpress.com/2010/08/01/still-not-listening-by-leo-e-osborne/>>.
- Street Anatomy. 21.05.2016. <<http://streetanatomy.com/2013/01/03/silk-me-back-arterial-kimono/>>.
- Street Art News. Guido van Helten. 11.05.2016. <<http://www.streetartnews.net/2016/04/guido-van-helten-x-30th-anniversary-of-chernobyl-disaster.html>>.
- Street Art News. Pantonio. 10.05.2016. <<http://www.streetartnews.net/2016/04/pantonio-in-kiev-chernobyl-ukraine.html>>.
- Streissguth, Thomas. *The Exxon Valdez: the oil spill off the Alaskan Coast*. Minnesota: Capstone Press,2003.
- Sun Tunnels Self-guide. Utah Musuem of Fine Arts. 30.12.2016 <http://umfa.utah.edu/suntunnels_selfguide>.
- Szayk, Tom. *Revolution in a Bottle: How Terracycle Is Eliminating the Idea of Waste*. New York: PORTFOLIO/PENGUIN,2013.
- Tamkoç, Günseli."Ekofeminizmin Amaçları", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4 (1996): 77-84.
- Tate Museum Database. 10.09.2016 <<http://www.tate.org.uk/art/artworks/turner-chichester-canal-n00560>>.
- The Ecoanarchist Manifesto*. 30.11.2015 <<http://www.anarchy.no/eam.html>>.
- The Green Fuse, *Social Ecology*. 28.11.2018
<<http://www.thegreenfuse.org/social ecology.htm>>.
- The Guardian. 21.05.2016. <<http://www.theguardian.com/world/2015/nov/16/fukushimas-radioactive-wasteland-turns-into-art-gallery>>.
- The Huffington Post. 21.05.2016. <http://i.huffpost.com/gadgets/slideshows/405324/slide_405324_5057232_free.jpg>.

- The Longshadow of Chernobyl A Long Term Project By Gerd Ludwig. 11.05.2016
<<http://www.longshadowofchernobyl.com/about/>>
- The Radiants Press Release, BORTOLAMI. 22.05.2016
<<http://bortolamigallery.com/exhibitions/bortolami-x-green-tea-gallery/>>.
- Thompson, Helen. Chernobyl's Bugs: The Art And Sceince of Life After A Nuclear Fallout,*Smithsonian Mag.* (2014). 12.05.2016.
<<http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/chernobyls-bugs-art-and-science-life-after-nuclear-fallout-180951231/?no-ist>>.
- Tran, John L. The problems and pleasure of publishing the horros of the 3/11 tsunami, *The Japanese Times.* (2015). 19.05.2015
<<http://www.japantimes.co.jp/culture/2015/03/07/books/problems-pleasure-publishing-horrors-311-tsunami/#.VzW5Afl97IU>>.
- Tucker Richard P. "War and the Environment", *A Companion to Global Environmental History*" ed. J.R. McNeill, Mauldin (Malaysia: Wiley-Blackwell, 2012).
- UIMA. 13.05.2016. <<http://uima-chicago.org/chornobyl-portfolio/>>.
- UTAH. 30.12.2016. <<https://utah.com/wendover/sun-tunnels>>.
- Uysal Oğul,Ceren. *İklim Değişikliğinin Ekolojik Bir Süreç Olarak Küresel Ölçekte İrdelenmesi.* Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009.
- Ünlüata, Eden. e-mail yoluyla görüşme. 11.01.2017.
- Wagner, David J. Environmental Ideology Through Art, *Millenium Alliance for Humanity and Biosphere.* (2016). 15.06.2016,
<<http://mahb.stanford.edu/library-item/environmental-ideology-through-art/>>.
- Wead Artists. Agnes Denes. 30.12.2016. <<http://weadartists.org/art-for-the-third-millennium>>.
- Wead Artists. Shigenobu Yoshida. 30.12.2016. <<http://weadartists.org/japanese-anti-nuclear-art-ichi-ikeda-interview>>.
- Yalçın, Olgun. *Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar; Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yardımcı, Sanem. *İnsan-Doğa İlişkisinde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Yonetani Ken and Yonetani Julia, kenandjuliayonetani. 21.05.2016
<http://www.kenandjuliayonetani.com/crystal_palace.html>.

Yoo, Alice. Butterflies Bursting Out of Book, *My Modern Met*. (2012). 12.05.2016
<<http://www.mymodernmet.com/profiles/blogs/book-of-life-david-kracov?context=tag-david+kracov>>

Zachary Pierce. 10.05.2016. <<http://zacharypeirce.com/work/painting/pripyat-chernobyl/pripyat-chernobyl-exclusion-zone-14/>>.

Zaczek, Iain ."Rokoko", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.

Zaczek, Iain. "Art Nouveau", çev. Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, *Sanatın Tüm Öyküsü*, ed. Stephen Farthing. Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.

Zümrüt, Yeşim. *1960 Sonrasında Ortaya Çıkan Ekolojik Sanatın Kavramlar ve Amaçlar Kapsamında Değerlendirilmesi*. İstanbul:Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı Seramik Tasarım Programı, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2011.

EK. SANATÇI GÖRÜŞMELERİ

İnsan Kaynaklı Ekolojik Felaketler Sonrası Yapılmış Eserlerin Analizi adlı bölümde adı geçen sanatçılara ve sanatçı gruplarına Tezde adı geçen sanatçılara konuyla ilgili görüşme yapmak amaçlanmıştır. 32 sanatçıdan, iletişim adresleri bulunan 20 sanatçıya/sanatçı grubuna mail yoluyla ulaşılmıştır. Toplam 8 sanatçıdan/sanatçı grubundan geri dönüş alınmıştır. Programlarının yoğunluğu nedeniyle 2 sanatçı görüşmeyi reddetmiş, 1 sanatçı ayarlanan görüşmeyi iptal etmiş, 4 sanatçı/sanatçı grubu sorulara yazılı olarak cevap vermiştir. Sanatçılarla yapılan görüşmeler tarafımdan Türkçeye çevirilmiştir. Alfabetik olarak sıralanmış sanatçı görüşmeleri aşağıdadır.

Cornelia Hesse-Honegger, e-mail yoluyla görüşme, 10.01.2017

1. Sizi çevre ve ekoloji kapsamında çalışmaya yönlendiren nedir? Belirli bir olay var mıdır?

İlk olarak, motivasyonum doğanın güzelliğiydi ve Heteroptera denilen ağaç böcekleriyle ilgileniyordum. Onları çok severim ve resmettim. Çernobil olayından sonra morfolojik olarak düzgün gözükmeyen ağaç böceklerini ve diğer böcekleri aramaya, toplamaya ve resmetmeye başladım.

2. Çevre ve ekoloji ile ilgili üretimlerinizin, sanatsal tavrınız içindeki yeri nedir?

Evimde ya da fikrimde ekoloji güdümlü sanat eseri yok. Kesinlikle, figüratif sanatla, edebi sanatla ya da sembolizm ile ilgilenmiyorum. Non-figüratif, konstrüktivist sanat, kavramsal ve minimal sanatla ilgileniyorum. Bir noktada ekolojik olabilir.

3.Çevre sorunlarıyla ilgili ideolojik bir düşünce sistemine yakınlık duyuyor musunuz?

Hayır. Greenpeace gibi grupları seviyorum ve Greenpeace üyesiyim ama aktif değilim. Ve tek başıma çalışma yapıyorum.

4. Çevre sorunlarına ve ekolojik felaketlere karşı kurulan sanatsal örgütler (ArtNotOil vs.) hakkında düşünceleriniz nedir? Herhangi bir grupla bağlantınız var mı ya da bir etkinliklerinde yer aldınız mı?

Hiçbir örgüte üye değilim ve hiçbir fikrim yok.

5. Konuyla ilgili eserlerinizin toplumsal algılanışına dair gözlemleriniz nedir?

İsviçre'de çok güçlü bir atom lobisi var ve alternatif araştırmalar çok az, ki bunlar üniversitelerimizde değil. Bu anlamda, İsviçre sanat dünyasında ayakta kalmam çok zor. Bu nedenle, sergilerimin büyük kısmı başka ülkelerde ve

yayınlarımların büyük kısmı da yabancı gazetelerde ve kitaplarda yayımlandı. Eserlerimi sadece müzelerde sergileyebildim ve tam olarak sanatçı sayılmadığım için İsviçre müzelerinde ise sergileyemiyorum. Ayrıca, İsviçre bankaları, İsviçre müzelerinin sponsorluğunu yapmaktadır ve yayınlarımda İsviçre bankalarının nükleer silah üreten şirketlere yaptığı yatırımların miktarını belirttim. Yani, benden çok hoşlanmıyorlar.

6. Eserlerinizin sanat kurumlarındaki yeri nedir? Çevre ve ekoloji odaklı eserleriniz sanat kurumlarından yeterince ilgi görüyor mu?

Sanat kurumlarında bir yerim yok.

7. Çevre ve ekoloji odaklı sanatın geleceğini, sanat ortamı ve piyasası dahilinde, nasıl değerlendiriyorsunuz? Çevre ve ekoloji odaklı işlerin sanat piyasasında yer bulmasının mümkün olduğunu düşünüyor musunuz?

Bu konuda üretilen eserlerin büyük bir kısmının iyi kalitede olmadığını düşünüyorum. Sanatçıların büyük kısmı, sadece sanatlarıyla para kazanmak istiyorlar. Sanat araştırma olmalı ve ön saflarda olmalı. Sanat, gördüklerini beğenmeyen insanların önünde olunca, bu sanatla para kazanmak mümkün olmuyor ve piyasanın varlığından da söz edilemiyor. Ancak, bunun çok kötü olduğunu düşünmüyorum. Çünkü, sadece gerçekten önemli bir şey yapmak isteyen sanatçılar konuda çalışmaya devam ediyor. Gerisi, kendilerini hiçbir yerde bulamayacak. Bence, sanat önemli bir etki yapabilir. Sanatımın giderek daha çok dikkat çektiğini gözlüyorum. Ama bu 30 yıldan uzun süredir devam eden araştırmaların ve yayınların bir ürünü. Şu anda yaşlı bir kadını ve keşke önemli bir etkim olsaydı, insanlara ışık tutabilmiş ve değişimi harekete geçirmeye yardımcı olabilmiş olsaydım.

Eden Ünlüata, e-mail yoluyla görüşme, 11.01.2017

1. Sizi çevre ve ekoloji kapsamında çalışmaya yönlendiren nedir? Belirli bir olay var mıdır?

Bu konu hep etrafımda olan bir konu olmuştur. Babam deniz bilimciydi (Mersin'de ODTÜ Deniz Bilimleri Enstitüsü'nde çalıştı). Çevre ve ekoloji hakkında konuşan çok sayıda doktora adayını ve araştırmacıyı dinleyerek büyüdüm. Doğal olarak konuya yakınlık duydum.

2. Çevre ve ekoloji ile ilgili üretimlerinizin, sanatsal tavrınız içindeki yeri nedir?

Eserlerim, kültürel kimliğin oluşumuna odaklanmaktadır. Bu fenomeni mekan, aitlik duygusu ve anı arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışarak sık sık incelerim. Bu unsurlar buldukları çevreye göre değişmekte ve parçası oldukları ekolojiler tarafından şekillendirilmektedir. Bölgesel mutfakların, giyim zevklerinin, mimarilerin ve başka unsurların farklı olması ve o bölgeye özgü olması sebepsiz değildir. Çevre sorunlarını ve ekolojik kaygıları kültür merceğinden görüyorum. "Değişimler (ya da problemler) bir yerin kültürel kimliğini nasıl etkiliyor?" neredeyse her zaman ana sorumdur.

3.Çevre sorunlarıyla ilgili ideolojik bir düşünce sistemine yakınlık duyuyor musunuz?

Pek sayılmaz. Daha önce de dediğim gibi benim endişelerimin merkezinde kültür var. Ama bununla birlikte tarihin hayali "altın günleri"ne karşı nostaljik ya da romantik değilim. Kalbimde çoktan solmuş geçmişin güzel, uygar günlerine özel bir yer tutmuyorum! Çevresel ya da ekolojik değişimlerin yol açtığı kültürel değişimler, benim için değişimlerin getirdiği çatışmayı/gerilimi anlamak kadar büyüleyici.

Genellikle, çevre sorunlarıyla ilgili ideolojik yaklaşımlara karşı şüpheciyim. Dengenin biri, beslenme ve doğa arasındaki sağlıklı ilişkidir. Kontrolsüz büyümenin savunucusu ya da ormanda çıplak ayakla yürüyüp, doğayla Taoist bir uyum arama

hayalleri olan biri değilim. Bilim tarafından desteklenen, dikkatli düşünülmüş bir kalkınmanın merkezinde olan bir yaklaşımı tercih ederim.

Tabii ki, bu eleştirel olmadığım anlamına gelmez. Çevre sorunları, hemen her zaman etkilenen kültürlerle beklenmedik problemler getirir ve çağdaş tüketim alışkanlıkları kültürün birçok yönünü kesinlikle tehdit etmektedir, bu da kaybedildiğinde toplumları ciddi şekilde sarsıntıya uğratar.

4. Çevre sorunlarına ve ekolojik felaketlere karşı kurulan sanatsal örgütler (ArtNotOil vs.) hakkında düşünceleriniz nedir? Herhangi bir grupla bağlantınız var mı ya da bir etkinliklerinde yer aldınız mı?

Bu örgütlerin bir kısmı iyi çalışmalar yapıyor, bir kısmı yapmıyor. Onlara hep şüpheyle yaklaştım. "Anti-monsanto-everything" ya da "farm-acy" gibi gruplardan hoşlanmıyorum ve çevreci çevrelerde gelişen bilim karşıtı söylemlerden çok endişeleniyorum.

Ayrıca, "doğayla bağlantı kurmak" adı altında Kızılderili, Hindu, Taoist, Afrika, Orta Asya gibi grupların kültürel uygulamalarının, genelde bu grupları ele geçiren bir grup beyaz "sömürgeci" tarafından kendine mal edilmesi beni endişelendiriyor.

5. Konuyla ilgili eserlerinizin toplumsal algılanışına dair gözlemleriniz nedir?

Bu alandaki eserlerimin büyük çoğunluğu izleyici katılımı ile ilgili. Chicago'da Hanh Do Pham ile *Pretty Dirty* performansını yaparken (<http://prettydirtyperformances.blogspot.com/> - elbise yapımı performanslarından bazılarını görmek için aşağı sürükleyin- ayrıca http://edenunluata.com/gallery-installation.php?works_title=39) eserin ana unsuru etkileşimdi. Aksi halde, elbiseler kaldırımlarda bulunmuş çöplerden yapılmış elbiselerdir. Aynı şey Çernobil sergisinde de oldu. Ana unsur sohbeti. Tepki genellikle olumluydu. İki performans da sosyal katılıma davetti, özellikle Çernobil'de, konu hakkında konuşmak için baskı yoktu. Sadece, konuşma başlatmak için kendi başına zengin bir konuydu. Doğal olarak, konuşmanın büyük kısmı Çernobil hakkında tartışmaya döndü.

6. Eserlerinizin sanat kurumlarındaki yeri nedir? Çevre ve ekoloji odaklı eserleriniz sanat kurumlarından yeterince ilgi görüyor mu?

Genellikle, evet. Çernobil sergisi UIMA'daydı (Ukrainian Institute of Modern Art <http://uima-chicago.org/>). UIMA, Chicago'daki en iyi müzelerden biri ve programları mükemmel. *The Pretty Dirty* elbiseleri birçok kültür merkezinde, sanat festivalinde ve galeride canlandırıldı ve sergilendi. Başak bir çalışmam *Shish-Kebeb* (http://edenunluata.com/gallery-installation.php?works_title=35) Ohio'daki Oberlin College'da gösterildi.

7. Çevre ve ekoloji odaklı sanatın geleceğini, sanat ortamı ve piyasası dahilinde, nasıl değerlendiriyorsunuz? Çevre ve ekoloji odaklı işlerin sanat piyasasında yer bulmasının mümkün olduğunu düşünüyor musunuz?

Bu konu ve bu konu hakkında üretilen eserlerin gündeme dahil edileceğini ve sonra gözden düşeceğini, çevre ve ekoloji konularının siyaset sahnesini çalkalamasıyla tekrar gündeme dahil edileceğini seziyorum. Halihazırda, çok sayıda eser üretildi, belki konu bir süreliğine yatıştır. Şu anda, en azından Amerikan sanat piyasasında kültürel, ırksal, cinsel ve sosyal kimlik konuları çok popülerdir. Geçen sonbahar (2016), Chicago'daki EXPO'da Afrikan- Amerikan sanatçılar güçlüydü. Bir sonraki sonbahar, kim bilir...

Belki "çevresel olarak" yönlendirilmiş sanat ve sanat piyasası paradoksu fazladan malzeme tüketimine yol açan bir "moda/trend". Eğer bu sanatın niyeti "zarar vermemek" ise, bir eserin çok sayıda edisyonunu yaratmak fazladan tüketim anlamına gelir mi? Ayrıca, eserin büyük bir piyasa değeri varsa ve mesajına ters düşen bir sanayici tarafından satın alınırsa, eserin taşıdığı mesaj geçersiz mi olur? Bu sorulara bir cevabım yok. Bunlar basit düşüncelerdir.

Hesselholdt& Mejlvang, e-mail yoluyla görüşme, 20.01.2017

1. Sizi çevre ve ekoloji kapsamında çalışmaya yönlendiren nedir? Belirli bir olay var mıdır?

Bizi bu konularda çalışmaya iten tek bir olay yok. En başından beri, çevre sorunları da dahil olmak üzere politik konuların karışıklığına ilgili olmak gibi bir formumuz var. Genelde, çalışmalarımız ilgimizi çeken çeşitli konular etrafında döner. Günlük araştırmamızın bir parçası, politik gündemi yakalamak ve dünyada neler olduğunu bilmek. Aslında, halılar 2010'da *Living Room* adında bir enstalasyon için yapıldı. Bu eseri yaptığımız sırada Meksika Körfezi'ndeki Deepwater Horizon Petrol Sızıntısı felaketi gerçekleşti ve olay tüm medyadaydı. Çevresel sonuçlardan çok etkilenmiştik. Petrol üretimini ve petrolün, ekonominin ve gücün nasıl bağlantılı olduğunu ve politikanın petrol çıkarlarından nasıl etkilendiğini araştırmaya başladık. Ayrıca, sürdürülebilir enerjinin diğer şekillerine ve petrolün geleceğine ilgi duyduk. Deepwater Horizon Petrol Sızıntısı'nın havadan çekilmiş fotoğrafının basılmış olduğu bu halıyı enstalasyonumuza ekledik. Oturma odasındaki bir halıydı, ama oda garip ve ürkütücüydü. Bir köşede kutu tipinde soğutucu, perde kumaşında eski işkence aletlerine göndermeler vb. Ve hepsinin altında bu garip halı. Görsel olarak, felaket imgelerini ilginç bulduk, bir girdabın fotoğraflarına benziyorlardı, güzellerdi bile. Yani, güzel bir şeyin ve ciddi bir felaketin dualitesinin tasviri bizim için çekiciydi. Aynı anda güzel ve berbat, hayat gibi.

2. Çevre ve ekoloji ile ilgili üretimlerinizin, sanatsal tavrınız içindeki yeri nedir?

Sanat üretimimizin altında farkındalık yatıyor. Bu, sanatta da, öneminin giderek arttığını gözlemlediğimiz bir ilişkidir. Ayrıca, birbirine bağlı olan farklı politik yönlerle de çalışıyoruz, doğal olarak konuştuğumuz ve ilişki kurduğumuz bir şey haline geliyor. Bazen eserlerimizden birinde ortaya çıkıyor. Örneğin; 2011'de üç endüstriyel domuzun tahnitini gerçekleştirdiğimiz *Goldielocks and the Three Pigs* adlı eserimizi yaptık. Sırtlarında görülen sprej boya, domuzların katledileceği anlamına geliyor. Danimarka, büyük domuz üretimleri olan bir ulustur. Ayrıca,

2016'da *Colonial Life* adlı eseri yaptık, bu eser yüzen küçük bir buz kütesinde duran bir porselen kutup ayısı ve elinde Danimarka bayrağı tutan Eskimo çocuğudur.

3.Çevre sorunlarıyla ilgili ideolojik bir düşünce sistemine yakınlık duyuyor musunuz?

Evet, kesinlikle. Günümüz toplumunun karşılaştığı en önemli konu bizce budur. Dünyanın ekolojik durumuna tepki vermezsek, şu anda mücadele ettiğimiz problemlerden çok daha kötüsüyle karşı karşıya kalacağız.

4. Çevre sorunlarına ve ekolojik felaketlere karşı kurulan sanatsal örgütler (ArtNotOil vs.) hakkında düşünceleriniz nedir? Herhangi bir grupla bağlantınız var mı ya da bir etkinliklerinde yer aldınız mı?

Bu çok önemli ve karışık konuları çalışan tüm sanatçıların duygularını anlıyoruz. Ama bu örgütlerden hiçbiri ile bağlantılı değiliz. Bağımsız çalışmayı tercih ediyoruz ama kesinlikle ilgili etkinliklere katılmayı düşünürüz. Sanatımızda çok dogmatik olmamamız gerektiğinin farkındayız. Eserlerimizde görselliğe yoğun şekilde odaklanmaktayız ve bizim için eserlerimizin şekilsel yönleri içerik kadar önemli. Bu durum, çoğu zaman bizi daha aktivist yaklaşımı olan gruplardan uzak bir noktaya koyuyor.

5. Konuyla ilgili eserlerinizin toplumsal algılanışına dair gözlemleriniz nedir?

Öyle görünüyor ki, insanlar eserlerimizi görünce bu sorunlarla ilgileniyorlar. Sık sık, eserin kendisinden bu sorunlar hakkında konuşurken buluyoruz kendimizi. Bu da bize, bir çok insanın bağlantı kurmak istediğini ve aslında önemli olduğunu düşündükleri konuları işleyen sanatı beğendiklerini söylüyor. Bunun önemli olduğuna ve sanat adım adım dünyayı değiştirebileceğine inanıyoruz.

6. Eserlerinizin sanat kurumlarındaki yeri nedir? Çevre ve ekoloji odaklı eserleriniz sanat kurumlarından yeterince ilgi görüyor mu?

Evet, eserlerimiz sanat kurumlarından ilgi görüyor. Yukarıda bahsettiğimiz eserleri bir kaç defa kurumlarda gösterdik, diğer sanat eserlerimize eşit ilgi gördü.

7. Çevre ve ekoloji odaklı sanatın geleceğini, sanat ortamı ve piyasası dahilinde, nasıl değerlendiriyorsunuz? Çevre ve ekoloji odaklı işlerin sanat piyasasında yer bulmasının mümkün olduğunu düşünüyor musunuz?

Çevre sorunları kötüledikçe, bu konuların genel olarak daha çok dikkat çekeceğini umuyoruz. Ve sanatın bunu izleyeceğine inanıyoruz. Sanata ve sanatın politik değişimlere meydana getirme potansiyeline inanıyoruz, yani bu konular üzerinde çalışacak daha çok sanatçıya ihtiyacımız var ve dolayısıyla bu konulara daha çok dikkat çekilecektir. Sanat piyasasının, moda olan her şeyi dahil etme gibi bir eğilimi var. Yani daha çok sanatçı müdahil olursa, sanat piyasasının da bunu izleyeceğine eminiz.

Kyun-Chome, e-mail yoluyla görüşme, 27.01.2017

1. Sizi çevre ve ekoloji kapsamında çalışmaya yönlendiren nedir? Belirli bir olay var mıdır?

Öncelikle, sanatımızın ana teması çevre ve ekoloji değil. Ancak, bazı sanat eserlerimiz çevre sorunları ve ekolojik sorunlar odaklı. Yaşam tarzımız çevre ve ekolojinin bir parçası. Çevre sorunları ve ekolojik sorunlarla ilgili sanat eserlerinin yaygınlığının doğal olduğunu düşünüyorum.

2011'de Japonya'da gerçekleşen depremden, tsunamiden ve nükleer patlamadan çok etkilendik. Bu etki bizi harekete geçirdi ve "kurtulmak için kaçmak" ile ilgili sanat üretmeye itti.

2. Çevre ve ekoloji ile ilgili üretimlerinizin, sanatsal tavrınız içindeki yeri nedir?

Bizim eserlerimizde, çevre ve ekoloji üstünde insanın gücü olmadığı zor bir mesele olarak ortaya çıkıyor. Bunun nedeni, Japonya bir ada ülkesi. Japon yaşam tarzının adanın değişkenliğiyle tamamen değişecek olmasıdır.

3.Çevre sorunlarıyla ilgili ideolojik bir düşünce sistemine yakınlık duyuyor musunuz?

Sanırım, çevre ve ekoloji gibi büyük problemler ancak büyük bir sistem tarafından kurtulabilir. İnsanlık, çevre yıkımı için çok sayıda silaha sahip ve modern ahlak çevreyi koruyamaz.

4. Çevre sorunlarına ve ekolojik felaketlere karşı kurulan sanatsal örgütler (ArtNotOil vs.) hakkında düşünceleriniz nedir? Herhangi bir grupla bağlantınız var mı ya da bir etkinliklerinde yer aldınız mı?

Bu tip etkinliklere katılmadık. Bizce sanatçıya düşen birine "hayır" demek ve işleri yoluna koymak değil. Sanatçının rolü Karma hakkında düşünmek ve acil durumlar karşısında çaresizliğe düşmemek ve umut vermek.

5. Konuyla ilgili eserlerinizin toplumsal algılanışına dair gözlemleriniz nedir?

Her zaman, fenomenlerin görünmeyen noktalarını, saklanmış karmayı ve arzuları gözlemliyoruz. Örneğin, tsunami mağdurlarına fakir muamelesi yapıldı. Ancak bir mağdur bana "Çok şanslı bir adamım çünkü devlet bana tazminat olarak bir şehirde yeni bir ev ve çok mükterda para verecek. Hayatım boyunca çalışmaya ihtiyacım olmayacak." Bu küstah bir yaklaşım mı? Bizce bu insan gücünün sembolü. Bu karış durum bizim için heyecan uyandırıcı.

6. Eserlerinizin sanat kurumlarındaki yeri nedir? Çevre ve ekoloji odaklı eserleriniz sanat kurumlarından yeterince ilgi görüyor mu?

Japonya'nın başbakanı Abe, nükleer sorunla ilgili ifadelerini sürekli değiştiriyor. Ayrıca, gerçekler Japon halkından gizleniyor. Bu yüzden sanat kurumları ve halk müzeleri nükleer sorunla ilgili eserleri sergilemekten kaçınıyor. Ne kadar yazaık! Bu nedenle, sık sık alternatif alanlarda sergileme yapıyoruz.

7. Çevre ve ekoloji odaklı sanatın geleceğini, sanat ortamı ve piyasası dahilinde, nasıl değerlendiriyorsunuz? Çevre ve ekoloji odaklı işlerin sanat piyasasında yer bulmasının mümkün olduğunu düşünüyor musunuz?

Yakın zamanda, sanat ve internet birbirine çok yakınlaştı. İnternet bize birçok şey sunuyor. Ancak, insanlar internet aracılığıyla kolayca erişemeyecekleri bir şeyler istiyor. Bu neden sanatçılar, çevre ve ekoloji hakkında düşünmek zorunda. İnsanın neyi arzulağını düşünecek olursak, çevre ve sanat piyasası arasında bir ilişki kurabiliriz.